MC
110.788

NYELVTUDOMÁNYI ÉRTEKEZÉSEK
131. sz.

A MAGYAR KÁRTYANYELV SZÓKINCSE

ÍRTA
SOMOGYI BÉLA

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST
1990

A Nyelvtudományi Értekezések eddig megjelent számai

1. **Benkő Loránd:** A magyar *ly* hang története. 1953.
2. **Hajdú Péter:** A magyarság kialakulásának előzményei. 1953.
3. **Deme László:** A magyar nyelvjárások néhány kérdése. 1953.
4. Helyesírásunk időszerű kérdései. Szerkesztette **Benkő Loránd.** 1955.
5. A magyar őstörténet kérdései. A Magyar Nyelvtudományi Társaság vitaülése 1953. december 1. 1955.
6. **Pais Dezső, Bárczi Géza, Benkő Loránd:** A magyar *ly* hang kérdéséhez. 1955.
7. **Horváth János:** Vitás verstani kérdések. 1955.
8. **Lakó György:** Északi-manysi nyelvtanulmányok. 1956.
9. A „Helyesírásunk időszerű kérdései" vitája. Szerkesztette **Fábián Pál.** 1956.
10. **Károly Sándor:** Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában. 1956.
11. **Melich János:** Dolgozatok I. 1957.
12. **Bánhidi Zoltán:** A magyar összetett igealakok jelentéstörténete. 1957.
13. **Berrár Jolán:** Fejezetek határozóragjaink élettörténetéből. 1957.
14. **Tompa József:** A névszói kötőhangzó szófaj-megkülönböztető szerepe. 1957.
15. **Hexendorf Edit:** Szótanulmányok a szellemi élet középkori magyar kifejezésanyagának köréből. 1958.
16. **Károly Sándor:** Az értelmező és az értelmezői mellékmondat a magyarban. 1958.
17. Magyar hangtani dolgozatok. Szerkesztette **Benkő Loránd.** 1958.
18. **Fónagy Iván:** A hangsúlyról. 1958.
19. **Papp László:** XVI. század végi nyelvjárásaink tanulmányozása. 1959.
20. **Deme László:** A XVI. század végi nyelvi norma kérdéséhez. 1959.
21. **Király Péter:** Ismeretlen magyar glosszák. 1959.
22. **Inczefy Géza:** Szeged környékének földrajzi nevei. 1960.
23. **Berrár Jolán:** A magyar hasonlító mondatok története a XVI. század közepéig. 1960.
24. **Gombocz Zoltán:** Honfoglalás előtti bolgár-török jövevényszavaink. 1960.
25. **Papp László:** Nyelvjárás és nyelvi norma XVI. századi deákjaink gyakorlatában 1961.
26. **Büky Béla:** A fővárosi keresztnévadás hatóerői. 1961.
27. **Kázmér Miklós:** A magyar affrikátaszemlélet. 1961.
28. **Karácsony Sándor Zsigmond:** Személyneveink 1500-tól 1800-ig. 1961.
29. **Antal László:** A magyar esetrendszer. 1961.
30. **Pais Dezső:** Szer. 1962.
31. **Radanovics Károly:** Északi-osztják nyelvtan. 1961.
32. **Márton Gyula:** A borsavölgyi nyelvjárás igetövei és igealakjai. 1962.
33. **B. Lőrinczy Éva:** Képző- és névrendszertani vizsgálódások. 1962.
34. **Elekfi László:** Vizsgálatok a hanglejtés megfigyelésének módjaihoz. 1962.
35. **Benkő László:** A szépirodalmi stílus elemzése. 1962.
36. A szótárírás elmélete és gyakorlata a Magyar Nyelv Értelmező Szótárában. Szerkesztette **Országh László.** 1962.
37. **Fónagy Iván:** A metafora a fonetikai műnyelvben. 1963.
38. Szótörténeti és szófejtő tanulmányok. Szerkesztette **Pais Dezső** és **Benkő Loránd.** 1963.
39. **Rácz Endre:** A magyar nyelv következményes mondatai. 1963.
40. Tanulmányok a magyar nyelv életrajza köréből. **Ligeti Lajos** és **Pais Dezső** közreműködésével szerkesztette **Benkő Loránd.** 1963.
41. **Melich János:** Dolgozatok II. 1963.
42. **D. Bartha Katalin:** Tővégi magánhangzóink története a XVI. század közepéig. 1964.
43. **Imre Samu:** A magyar huszita helyesírás néhány kérdése. 1964.
44. **Papp László:** Magyar nyelvű levelek és okiratok formulái a XVI. században. 1964.
45. **Török Gábor:** A Börzsöny-vidék nyelvjárástörténetének települési háttere. 1964.
46. Alak- és mondattani gyűjtelék. Szerkesztette **Pais Dezső** és **Benkő Loránd.** 1965.
47. **Lakó György:** A magyar hangállomány finnugor előzményei. 1965.
48. **Szabó Zoltán:** A kalotaszegi nyelvjárás igeképző-rendszere. 1965.
49. **Magdics Klára:** A magyar beszédhangok akusztikai szerkezete. 1965.
50. **Hadrovics László:** Jövevényszó-vizsgálatok. 1965.
51. **Nemes István:** A képszerűség eszközei Radnóti Miklós költészetében. 1965.
52. **Perrot Jean:** Adalékok a *meg* igekötő funkciójának vizsgálatához a mai magyar nyelvben. 1966.
53. **Zsilka János:** A magyar mondatformák rendszere és az esetrendszer. (Tárgyas mondatszerkezetek.) 1966.
54. **Deme László—Fábián Pál—Bencédy József:** A magyar helyesírás rendszere. 1966.

NYELVTUDOMÁNYI ÉRTEKEZÉSEK

131. sz.

A MAGYAR KÁRTYANYELV SZÓKINCSE

ÍRTA

SOMOGYI BÉLA

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

1990

Lektor

BÜKY BÉLA

MC 110.788

OR. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

R 2

1990

ISBN 963 05 5630 8

Kiadja az Akadémiai Kiadó, Budapest

Első kiadás: 1990

© Somogyi Béla, 1990

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

PRINTED IN HUNGARY

BEVEZETÉS

A tanulmány olyan területen végez nyelvészeti kutatásokat, amelyen ilyen jellegű vizsgálódások nem voltak. A tárgyalt szókészlet egészéről a nyelvészeti szakirodalom általában csak néhány soros megállapításokat tesz. Mint kártyásnyelvet helyezi el — egy-két példával — a csoportnyelvek között, az azonos kedvtelésűek csoportnyelveként (vö. MMNyR. I, 30). Elenyésző azoknak az írásoknak a száma, amelyek valamelyik kártyaszóval vagy szócsoporttal foglalkoznak. Két jelentősebb írást kell kiemelni: az egyik Fabó Bertalan „A magyar kártya" (MNy. I, 266—7) című cikke, a másik Zolnay Vilmos „A magyar kártyáról" (Nyr. LXIII, 79—84) című tanulmánya. Elvétve találunk még a nyelvészeti szakirodalomban néhány szavas vagy mondatos megállapítást, illetőleg egy-egy utalást kártyaszóra vonatkozóan (például: Nyr. XLII, 77—81, LVII, 28, XCII, 456; MNy. X, 155, LXX, 494).

Legelőször lexikográfiai szempontú feladatokat kellett megoldanom. Kicéduláztam úgyszólván minden fellelhető magyar, kártya vonatkozású munkát — a szakfolyóiratokat, valamint az újságok ide vonatkozó rovatait is —, és főleg a magyar bridzsszavaknak legfontosabb angol, francia, német és lengyel megfelelőit is összegyűjtöttem. Az utóbbiakat azzal a céllal, hogy bizonyos egybevetési munkálatokat is elvégezhessek. A szóanyag nagyobb hányadát azonban a magyar és idegen nyelvű kártyaszakkönyvekből vettem. Az idegen nyelvűek közül különösképpen az angol és lengyel nyelvű szakirodalmat hasznosítottam. A cédulázást, valamint a terminusok értelmezését nagymértékben segítették a legfontosabb szakkönyvek végén található kisebb-nagyobb szószedetek (például Parlaghy kétoldalas kártyaműszaki szótára, Szomaházy 267 szócikket tartalmazó glosszáriuma, a Tarokkakadémia — Fazekas: Ta. — szótári része, Kovács 169 meghatározást tartalmazó ultilexikona, Zolnay kártyakönyve; a bridzshez Tolnai tárgymutatója, Szerelemhegyi ún. bridzslexikona 91 definícióval, valamint Zánkay és Widder művei. Jelentős számú magyar kártyaszó van a Nyelvtudományi Intézet nagyszótári cédulái között. Ezeket zömmel szépirodalmi vagy publicisztikai művekből cédulázták. Az ugyanitt található, letétbe helyezett Zolnay—Gedényi-féle kéziratos anyagot is hasznosítottam, főleg a tarokkterminológia feldolgozásakor. A szótárakba — mind az egynyelvűekbe, mind a kétnyelvűekbe — a szakterminológia szavainak csak egy kisebb hányada került be. Például a Czuczor—Fogarasiban 35—40 kártyaszót találtam. Bár kétnyelvű szótáraink közül Országh László Magyar—angol nagyszótára viszonylag nagyobb számú bridzsszót vett fel, az 1953-as kiadásban 8, az 1963-asban 18 *bridzs* előtagú szótári egység szerepel, ez a szám mégis kevés, ha a szóban forgó kártyajáték szavainak számával vetjük egybe.

Az én kártyaszógyűjteményem felöleli az írott szövegben nem talált élőnyelvi szavakat is. (Az általam ismert, illetőleg játszott kártyajátékokra vonatkozik ez utóbbi.)

A megvizsgált nyelvi anyag szükségessé tette, hogy a kártyajátékkal szorosabb vagy lazább kapcsolatba kerülő játékok szókincsét is feltérképezzem. (L. A kártyaszókészlet helye és viszonya egyéb nyelvi rétegekhez című fejezetet.)

Az összegyűjtött szavakat ötezret meghaladó önálló, illetve utaló szócikkben dolgoztam fel. A tárgyalt szókészletbe a származékszavakon és összetételeken kívül a nagyobb lexikális egységeket (szószerkezetek, frazeológiai kifejezések) is felvettem. Ez a szóanyag az alapja a tárgyalt szókészlet mennyiségi felmérésének, az adatok, értékek különböző viszonyításának, elemzésének. Elvi és terjedelmi okokból szótárt nem adhatok, így a tanulmányba csak a jellemző, jellegzetes — a megállapításokat támogató és bizonyító — példák kerültek.

A szókészlet vizsgálása során arra is törekedtem, hogy a kártyaszavaknak a valóságra vonatkoztatását minél gyakrabban érvényesítsem: a szavakon, szócsoportokon keresztül hogyan tekinthetünk a nyelven kívüli valóságra. Azaz a valóságot és a valóság viszonyait hogyan hordozzák a szókészleti egységek.

A tanulmány tulajdonképpen két nagyobb egységből áll. Az első részben a kártyaszókészlet *kialakulását* és *gazdagodását* mutatom be. Ez az időszak a XV. századtól napjainkig terjed. Jóllehet a magyar kártyaterminológia a XVII. században alakult ki, szórványosan már korábbról is vannak adataink. Ebben a részben századokra bontva — formálisan ugyan — az egymás után megjelenő kártyajátékok sorrendiségében mutatom be mintegy 64 kártyajáték szókészleti egységeit. Így nyomon követhető az egymás után megjelenő kártyajátékok terminológiájának kialakulása. Az egyes kártyajátékokat csak olyan mértékben ismertetem, amennyire a szóban forgó kártyaterminológia szempontjából szükségesnek látszik. Tehát a megfelelő részeknél *kultúrtörténeti és játékelméleti mondanivalót* is megfogalmazok. Igyekszem megvizsgálni és bemutatni az egyes játékok közötti kapcsolatot is, ha ez a nyelvészeti elemzés szempontjából fontos. Ebben az első részben elsősorban a *történeti* vizsgálat jut érvényre, amikor is bemutatom a terminus eredetét, a fellelt első történeti adatokat, a szavak mozgását, mennyiségi változásának alakulását. Különösképpen a régebbi századokból minél több példát — alakváltozatot — igyekszem beépíteni. A terminusokat — szótár nem lévén — általában definíciókkal láttam el a megfelelő helyen. A tanulmányon belüli arányokat az összegyűjtött anyagrészek mennyisége és jellege határozta meg.

Az értekezés második részében különböző szempontok tekintetbevételével *jellemzem* a kártyaszókincset. Ebben az egységben a feldolgozás elsősorban *szinkronikus* helyzetképet ad. A tárgyalt szavakat elhelyezem a nemzeti szókészleten belül, bemutatom ezek rétegződését, s bevonok a vizsgálódásba egyéb szak-, illetőleg csoportnyelvi terminusokat is. Kitérek a lexikális gyakoriságra is. Az egyes játékok szó- és kifejezéskészletének szemantikai szempontú elemzésében — főleg a bridzsjáték terminológiájára építve — a fogalmi csoportok, a jelentésváltozások, a szinonimák és a stílushatás bemutatására kerítek sort. Elég részletesen tárgyalom — a kártyanyelvben fontos — nem verbális elemeket. Jóllehet elsősorban szókészlettani

szempontokat kellett figyelembe vennem, a tárgyalt szókincs jellege és szerepe szükségessé teszi, hogy a szintaktikai vonatkozásokkal (szintagmatizálódás, mondatba illeszkedés) is foglalkozzam. Emellett az alaki jellemzőkre is rámutatok. (A kéziratot 1985-ben zártam le.)

Végül ezúttal sorolom fel köszönettel azoknak a nevét, akik e tanulmányhoz különféle értékes segítséggel hozzájárultak: Bakos Ferenc, Bánhidi Zoltán, Benkő Loránd, Büky Béla, Fábián Pál, Hexendorf Edit, Korompay Klára, Magay Tamás és A. Molnár Ferenc.

A KÁRTYASZÓKÉSZLET KIALAKULÁSA ÉS BŐVÜLÉSE

1. A kártyajáték eredete

Kínát tekintik általában a kártyajáték őshazájának, s az első nyomokra is itt akadtak. Egy kínai szótár szerint a kártyát 1120-ban találták fel (vö. NÁDOR: 93; ZOLNAY: 45). Bár elképzelhető, hogy a feltalálók nem a kínaiak voltak, hanem az indiaiak (vö. ÉT 1980: 1319). Van olyan vélemény is, mely szerint a figurák összeállítása és a négy színre való tagozódás a régi négyszemélyes sakkjátékból származik. Valamennyi azonos színű kártya a régi időkben a kártyajátékban a király védelmét szolgálta (vö. GIŻYCKI: 51, 59). STEWARD CULIN (XIX. sz.) a kártyát és a sakkot is a koreai papok jósnyílvesszőiből származtatta (vö. ÉT 1980: 1319). Van olyan feltevés is, amelyik a kártya eredetét a cigányokkal hozza kapcsolatba. — Tulajdonképpen mindegyik elmélet bizonytalan.

Európai nyomai a tizenharmadik század elejére nyúlnak vissza. Hogy pontosan mikor és hogyan jutott Európába, az teljesen homályban van. Mint közvetítőket — feltevések szerint — a szaracénokat (mórokat), a mongolokat, illetőleg a keresztes lovagokat említik (vö. PARLAGHY: 4; KOLB: 20). De az sem lehetetlen, hogy európai találmány. Okmányszerűleg a kártya európai története ott kezdődött, ahol törvényeket, rendeleteket hoztak annak e l t i l t á s á r a. Tény az, hogy a XIV. században már olyan szenvedéllyé fajult, hogy az egyház átokkal sújtott és kiközösítéssel fenyegetett minden játékost (vö. PARLAGHY: 8; Iparműv. 1909: 260). Firenzében 1376-ban tiltották meg az újonnan bevezetett *noibbét* (vö. HOFFMANN: 12; ÉT 1980: 1319). 1452-ben Nürnbergben prédikál Kapisztrán János a kártya ellen (vö. ÉT 1980: 1352).

Vannak egyéb régebbi emlékek is. Az olasz Pipozzo di Sandre 1299-ben említi kéziratában a kártyát (vö. ZOLNAY: 54). Igen jelentős forrás Johannes atya írása a kártyáról, 1377-ből (vö. ÉT 1980: 1319—1320). Az említett írás kézirata a British Museumban van. Egy 1379-ből származó okmány Renier Hollander brabanti tábornok feljegyzését tartalmazza Belgium akkori királyának és királynéjának kártyaadósságáról (vö. Iparműv. 1909: 260). Bővebben megemlékezik a kártyajátékokról, illetőleg a kártyafestésről VI. Károly francia király kincstárnoka, Charles Poupart (vö. NÁDOR: 89). A németeknek 1397-ben Ulmban Bartsch és Heinecken készítette a legelső kártyákat (vö. Iparműv. 1909: 260). — Miközben Európa sok országában üldözték a kártyát és a *kártyagyártást*, Angliában már a XV. században rendeletekkel védik a hazai *kártyaipart* és *kártyakereskedelmet* (vö. ÉT 1980: 1354).

Az első európai kártyák először mint grafikai termékek, magasrendű luxusáruk voltak. Ekkor, a XIV—XV. században még szó sem lehetett arról, hogy a kártya népszórakozássá váljék (vö. KOLB: 10, 25). Mindenesetre a szükséglet megteremtette a kártyakészítést mint önálló foglalkozást, a forma-

vések, a könyvnyomtatás és a könyvkötő mesterség rokonszakmájaként (vö. Kolb: 36). Érdemes megjegyezni, hogy a kártyából való jövendőmondás sok országban hamarabb elterjedt, mint maga a kártyajáték. Igazi elterjedése Európában a fametszés föltalálásával (1423) függ össze. Ezt megelőzően a kártyák készítése igen drága volt. A XIX. század derekáig, a litográfia elterjedéséig a fametszés a tömegkártya típusos technikája.

Fadúcokról, olajos koromfestékkel kis, papírra nyomtatott lapocskákkal indul el világhódító útjára a XIV. században az európai nyomtatás. A „szegények bibliája", a szentkép és az „ördög bibliája", a játékkártya volt a könyvnyomtatás két előfutára. (L. Zolnay László, Fény és árnyék a középkori Magyarországon. 1983. 235.)

Az első kártyák feltehetően Mátyás király idejében kerülhettek hozzánk Itáliából. A XV. és XVI. században Németországból is hoztunk be kártyát. A legrégibb hazai fametszetű nyomtatott játékkártyát a XVI. század 60-as éveiben a Magyarországon akkor működő kiváló fametsző, Skrezetusky (Hofhalter) Rafael készítette. (Vö. Zsoldos: 104.) Egyébként több tucat régi magyarországi könyvnek is ő volt a nyomdásza.

2. A kártyázás első nyelvi nyomai hazánkban (a XVII. századig)

A *kártya* szóra a legelső adatunk a XV. század végéről (1495 k.) egy latin szövegből való: „Eodem die dominus in ludendo per *kartha* perdidit" (OklSz., TESz.).

Sem a Besztercei Szójegyzékben, sem a Schlägli Szójegyzékben nincs nyoma. Az előbbi még a *játék* szót sem vette fel. A 417 latin—magyar lexikológiai egységet tartalmazó Gyöngyösi Glosszákban (1520) sincs kártyára, kockára vagy egyéb szerencsejátékra vonatkozó szó. A Gyöngyösi Szótártöredék (1560 k.) viszont a *kártya* szót összetételében is közli: *kartya[ja]cho* (TESz.). Átnéztem a Murmellius-féle latin—magyar szójegyzéket (1533) is. Kártyára vonatkozó szó: „Chartulae lusoriae — *Jaczo charta*." A szótárban megtaláljuk az ostábla szót *occz tabla* alakban, s a kockajáték német eredetű elnevezését is, a *Verfőle*-t. Ebbe a tárgykörbe sorolandó a *kerek iaczo tabla* megnevezés is. Talán érdemes megemlíteni, hogy a szótárban többször előfordul a *kártya* szóval azonos *hártya* is *Hargia czinalo* 'hártyacsináló', valamint *kőnue boreito hargia* 'könyvborító hártya' szókapcsolatokban. A latin *Charta* magyar megfelelőjeként a *Papyrus* szót adja meg. A latin paginát *kőnue leuele* 'könyv levele' szerkezettel fordítja. Ennek hatása érvényesül a későbbiekben gyakori használatú *kártyalevél* 'kártyalap' szóban.

Baronyai Decsi János „Adagia Graeco — Latino — Ungarica" című munkája (1598) ötezer szólást, közmondást, illetőleg kifejezést tartalmaz. Ezek között néhány olyant találtam, amelyek ugyanúgy vonatkozhatnak kártyára, mint egyéb játékra (pl. kockára, ostáblára). „Az, ki *fel teszen* ['vállal, vállalkozik'], megis kel iádzani" (144).

Calepinus szótárában (1585) nincs benne címszóként a *kártya* szó. De megtaláljuk a *koczka, koczkajátszás, koczkás, koczkatábla; labda, labdajátszás; ostábla* szavakat. A *játszótárs* szintén ezekre vonatkozhat. A sakk és a kártya közös műszavaként közli az *üt* igét. A *trompf* 'megtorlás, bosszú' jelentéssel került a szótárba, nem kártyaműszóként.

A XVI. században főleg az egyházi művekben találunk kártyaszavakat. Ezekben a munkákban mint a tilalom tárgya jelenik meg a kártyázás. 1584: „Sackra, *kartyara* kőltőd" (Bornemisza Péter: Prédikációk egész esztendőre 548: NySz.). Ugyancsak tőle: „Paraznac es torkosoc, *kartyasoc* volnanac" (i. m. 245). 1588: „Az *kartha iaczast* is megh tilchia" (OklSz.). A következő idézet ugyanúgy vonatkozhat kártyára, mint kockára: „Meg itta avagy *fel iaczotta* [eljátszotta] marhaiat" (1577—1580: Telegdi Miklós: Evangeliomok magyarázatja I, 353: NySz.).

A kártyajátszásnak talán legszebb költői megfogalmazását, felhasználását olvashatjuk Balassi Bálint: „Kit egy citerás lengyel leányról szerzett" című versében:

Kártyát játszván velem *vet szüvet tromfomra*,
Kit az böles szerelem igy magyaráz jómra
Mondván: Ne féll! sőt vigan éll! mert tied az szép személ.
Veres levél tromfodra kél, csak azért, hogy jót reméll,
Semmi gonoszt te ne véll!

A vers Krakkóban készülhetett 1590-ben. Szépségéből, kifejező erejéből semmit sem von le az a körülmény, hogy a virágzó lengyel alvilági élet mámorában keletkezett. A költő egy kártyajelenetet magyaráz, tulajdonképpen egy kártyával való jóslást. A kártyavető leány a tromfra szívvel stilizált lapot tesz. Ebben a költő a remény kifejezését látja, szerelmesét meg fogja nyerni. A *veres levél* 'piros kártyalap': a kőrszín, a szív. A vers a kártyajóslás igen korai előfordulására is utal. (Vö. még Eckhardt Sándor: Balassi Bálint Összes művei, 1951. 265.)

A szív és a *veres levél* ugyanaz a lap a piros színsorozatból. Valószínűleg német sorozatjelű kártyáról van szó. Egyébként Közép-Európában — nálunk is — általánosan ismerhették ezt az 52 levelű (lapú) kártyát, a mai 32 laposnak az elődjét. Egy lenyomata fennmaradt 1575-ből hazánkból. (L. Zolnay: Nyr. LXIII, 79.) Ezt a 32 lapot a XIX. század elején már magyar kártyának is nevezik (Fabó: MNy. I, 266).

3. A magyar kártyanyelv kezdete (XVII. század)

Az előző századokhoz viszonyítva a XVII. századtól már annyi adat áll rendelkezésünkre, hogy kialakult kártyanyelvvel számolhatunk. A kártyázásnak a bázisa is egyre nőtt. Játszották katonák, terjedt a nép között, s egyikmásik főúr is szívesen hódolt ennek a szenvedélynek. Például Wesselényi Ferenc, Zrínyi Péterné (l. PN. 1919. X. 2). Korabeli dokumentum: „Nemelyek az éczakákat dorbezolással, koczka, kartya jádzással mulattyác el." (Prágai András: Fejedelmek serkentő órája. 1628. 764: NySz.) Zrínyi Miklós a Vitéz hadnagy 69. aforizmájában írja a következőket: „. . . hogy szintén mintegy barátnak [szerzetesnek] oly szükséges egy hadnagynak is a patientia. Türj, nyeld el az bosszuságot, melyről nem tehetsz, várj időtül és alkalmatosságtul, hogy bosszudat állhasd, és *tromffal üthesd* károdat . . ." Ugyanebben a műben, a centuriák 32. részében is említi a kártyázást: „De ha immár a szerencsét nem is járathatjuk a magunk akarata szerint, ugyan ezért azoktól, akik szor-

galmatosságot vetnek rá, megcorrigáltathatik. Példát vehetünk a *kártyajátékosokbul*, kik kevesebbet, bár egy irányú szerencsében, bár még kisebben is . . . A szerencse szereti a mesterséget, és az mesterség szereti a szerencsét." (A centuriák 7. részében viszonylag részletesen ír a sakkozásról.) Különösképpen a kuruc kori irodalmi emlékeinkben, valamint e korszak egyházi írásaiban jelennek meg a kártyaszavak. Számuk olyan jelentős, hogy terminológiai értékű szócsoportról van szó. E terminológiának először főbb fogalmi csoportjait mutatom be, majd a szavak eredetét vizsgálom.

A) A kártyaterminológia főbb fogalmi csoportjai (Koháry művei alapján)

A kártyázásra vonatkozó legértékesebb és legérdekesebb kuruc kori emlékek a Habsburg-párti és törökellenes Koháry István katona és költő munkácsi rabságában kigondolt művében találhatók. „A 'Meg gyükerezett rabságos bánatnak . . ." című részben huszonkét (25—47) oldalon ír a kártyázásról, illetőleg a kártyásokról. Bár versei csak 1720-ban jelentek meg nyomtatásban, a kártyázással kapcsolatos emlékei az 1680-as évekhez kapcsolódnak. A műveiben fellelhető ide vonatkozó szavak alapján szinte reprodukálni lehet ennek a szenvedélyes játéknak a szókészletét. A fogalmi csoportokat elsősorban a művéből vett idézetekkel mutatom be.

a) A kártyafajták nevei

Legrégibb kártyajátékaink közül nála is megtalálható a manapság sem teljesen ismeretlen *pikét*, a huszonegyezéshez hasonló *quindeci*, a máriáshoz közel álló *gazda*, a máriás valószínű őse, a *lengyel*, valamint a francia eredetre visszavezethető *pás* (TESz.) elnevezésű kártyafajta. Találkozunk a *trizák* elnevezésű kártyajátékkal is.

Piketet, quindecit, csendesen jádzának,
Gazda s- *lengyel páson*, nagy sokat Zajgának (25)

b) A kártyák színeinek, lapjainak elnevezései

A munkácsi rabok német sorozatjelű kártyával játszottak. Ez a manapság is használt három fő kártyatípus egyike, a tarokk és a francia kártya mellett. Egyébként ez a három fő típus már 1500 tájára kialakult. Mindhárom alapfajtát jellemzi, hogy a kártyacsomag négy színre oszlik. A XVI. századig a színek elég nagy változatosságot mutattak, számuk is különböző volt. Végül a négy színséma lett népszerű és elfogadott:

Tekéntvén a' kártya festéke szinére
ugy-mint a *veres*re, *zöld*re, *Mak*ra, *tök*re . . . (34)

A későbbi magyar kártya lapjainak — Kohárynál is *kártyalevelek* — egykorú elnevezését is megtudhatjuk a versből. Az ászt vagy disznót sokáig

*kétszem*nek hívták, a tízest pedig *asszony*nak. A *szem* a többi számozott lap elnevezésére is szolgált, például *kilenc szem*. A figurás lapok:

A kártya levélre *királyokat* irnak,
ugyan arra irják képét *Asszonyoknak*,
Az *alsó* leginynek, *fölsönek klopcsának*,
Kiket az játékban mind öszve kártyáznak, (31)

c) Az alapvető cselekvések, mozzanatok neve

Vannak kártyaszavaink, amelyek olyan mozzanatokat, cselekvéseket jelölnek, amelyekre majdnem mindegyik kártyajátékban szükség van. Az e csoportba tartozó kártyaműszó az *eloszt, emel, fordít, hív, megüt, nyer, oszt, pótol, veszt* stb.

d) A felvételeket, vállalásokat jelölő szavak

A játékfajtától függően különböző vállalásokat tesznek a játékosok, s adott esetben *jobbítják* 'drágítják', 'nagyobbítják' is a téteket. E figurákat, illetőleg játékalakzatokat illusztrálja a következő versszak is:

Szinelve s- *tromfozva*, és a' két *elsőre*,
három utólsóra, s-ollykor pedig *szinre*,
történt az is ollykor, a' *négy igyenesre*,
elegen eleget, nyertek szerencsére. (25)

Megtudjuk például, hogy a *trizák* elnevezésű régi kártyajátékban milyen fontos szerepe volt a *kilenc szemnek:*

Volt másiknak minthogy, három *kilencz szeme*,
trizákban kártyának, legis legfőb neme,
érkezék eképpen, annak nagy őröme
(Koháry: Munkács III, 27: NSz.)

e) A kommunikációt szolgáló kártyaszavak

Az idetartozó szavak külön csoportot alkotnak a kártyaszókincsen belül. A játékosok közötti kommunikációt szolgálják. A játék közben, ennek valamely szakaszában hangzanak el. Ide soroljuk a nagyon fontos *kontra, passz* és *tromf* szavakat.

B) Milyen forrásokból táplálkozik a kártyaszókincs?

Mintegy nyolcvan alapszóról, származékszóról, összetételről és szószerkezetről van szó. Ezek szintén mind Koháry műveiből valók. Az e r e d e t szerinti besorolásnál két nagy csoportba osztom a kártyaszavakat. Az elsőbe

azok tartoznak, amelyek ún. nyelvi helyváltoztatással váltak műszóvá, valamint a kártyaszókészleten belül keletkezett szavaink — beleértve az idegen eredetűeket is — továbbképzett és összetételi (szószerkezeti) alakjai. A másik kategóriába a valamelyik idegen nyelvből közvetlenül átvett vagy lefordított szavak kerülnek.

a) Köznyelvi eredetű szavak

A köznyelvi elemek igen fontos szerephez jutottak a kártyaterminológia kialakulásában. A legtágabb használatú területről fogalomköri szűküléssel váltak a kártyajáték műszavaivá. Ide a következő szavak tartoznak: a már említett alapvető cselekvésre vonatkozók, amelyek a kártyalapokhoz *(emel, fordít, hív, kever, megüt, oszt)*, a felvételekhez, illetőleg a játszmához *(pótol, nyer, veszt, visszanyer)* kapcsolódnak.

Köznyelvi eredetűek a felvételeket, vállalásokat jelentők közül az *elsőre, utolsóra, egyenesre, színre* ragos alakok.

A *kártyalevél* 'kártyalap' s ennek számozott tagjai *egytől kilencig* köznyelviek szintén, valamint az *asszony* 'tízes' kártyaszó is. A színnevek közül a *sárga* 'tök' és a *veres* 'piros' magyar fejlemények, de nincs kizárva az idegen hatás sem. Maga a *szín* szavunk is ide sorolható.

A játékfajták közül a *gazda* és a *lengyel* elnevezés tartozik ehhez a csoporthoz.

b) Belső keletkezésű szavak (a kártyanyelven belül)

Végigkísérő probléma és sok esetben szinte lehetetlen megállapítani, hogy a szóban forgó képzett szó a kártyanyelven belül keletkezett-e, vagy pedig már mint származékszó került át a kártyaszókészletbe. Koháry versében előforduló képzett szavak: *emelés, hívás, jobbítás, kártyázó, osztás, pótlás, színel* 'színre színt ad' stb. Idegen szó kártyanyelven belüli képzése: *passzol, tromfoz* 'aduz'. Az igekötők, amelyek szűkebb használaton belül kapcsolódtak az alapszóhoz: *el*passzolás, *el*osztás, *fel*vétel, *meg*nyer, *meg*üt, *össze*kártyáz, *vissza*nyer.

A tárgyalt mű kártyára vonatkozó összetett szavai: *játéktartás, játszótárs, kártyajáték, kártyalevél, kártyatükör, képeslevél, kétszem.*

Viszonylag jelentős számú szószerkezet gazdagította az általános kártyaterminológiát. Két fő típusát kell kiemelni. A lapokat minősítő, illetőleg a valamilyen birtokviszonyt kifejező jelzős szerkezetek a gyakoribbak: *allyas kártya, alsó legény, elosztott kártya, felfordult kártya, fő kártya, fő trompf, játék nyerése, jó tromf, kártya neme, kártya festéke színe, kilenc szem, rossz kártya.* Igei vonzattal megjelenő alakok: *kártyát kártyáz, nyer szerencsére, tromfra fordít.* A jelző nemegyszer átveszi a jelzett szó jelentését is, például *„allyasra és roszra"*.

c) A különféle szókészleti rétegek szerepe

A kártyaszókészlet történetének ebben a szakaszában ez még kevés szót érint. (Jóllehet, ha tág értelemben vizsgáljuk a szókészleti rétegeket, a köznyelv is ide tartozik.) Konkrétabb formában a kockajátékkal hozhatjuk kapcsolatba a *szem* kártyaszót, amely értékjel a kártyán és pont a kockán.

A *pas* szó megfelelőjét végső soron a kockajáték műszavai között is megtaláljuk (TESz.). A *canis filius* 'ebkölyke' a rossz kártyajárást jelentette. Állítólag a rossz kockadobás nevét vitték át a rossz kártyára (l. Nyr. LXIII. 82—3). Az *üt* ige egyaránt szava a sakknak és sok labdajátéknak. A különböző sportok szavai között is megtaláljuk a köznyelvi eredetű *játék, játszik, nyer, veszt* kártyaszavakat.

d) Idegen eredet és idegen hatás

Az egyes játékok egyértelműen idegen eredetűek, így az elnevezések is: a német eredetű *pás*, a francia eredetű *pikét* és *quindeci*, a szláv eredetű *trizák*. Szlovák eredetű a 'felső' jelentésű *klopcse*. Külön csoportot alkotnak a *kontra, passz, tromf* terminusok, amelyek kártyanyelvi használatában a külső és belső nyelvrétegbeli hatások egyaránt érvényesültek (TESz.). Tükörszónak minősíthető az *alsó* (Unter), a *felső* (Ober), *király* (König), *makk* (Eichel) műszó, valamint a *tök* kártyaszó is. Ismeretlen eredetű a *brunyi* és a *lepsrompecs*.

C) Egyéb kuruc kori emlékek szóanyagáról

A kuruc kor bővelkedik a kártyajátékkal kapcsolatos emlékekben. Az előbbiekben bemutatott Koháry-féle anyagon kívül különösképpen Thaly Kálmán gyűjtésében találkozunk kártyaszavakkal. A XVII. század kártyaterminológiáját kiegészíthetjük a *labét* kártyajáték-elnevezéssel: „*kártya, labét, pikét, tersák* véget érnek, az még az kakasok hajnalt énekelnek" (Thaly: Adal. II, 387). A labétnak megfelelő játékot először 1648-ból adatolja az angol szakirodalom (l. Chatto: 138). A verssorban előforduló *tersák* a *trizák*kal azonos. A kuruc kor hangulata és a németellenesség fejeződik ki a korabeli versekben, illetőleg színművekben. Az Óh szegény magyarság című vers (1697-ből) így szól: „Asztalod nem tied, mert rajta az *kártya*, / több német urakat *kártyázásra* várja" (Thaly: Adal. I, 271). Hasonló hangnemben szól az Actio Curiosa című színmű (1678-ból): „Addig volt jó világ, mig csak *kártyán* láttam a németnek képét" (Thaly: Adal. I, 78). Szólásban is megjelennek a kártyaszavak: Noha most szép *szint oszt* festett szóknak pompája (Thaly: Adal. I, 2).

D) Kártyaszavak az egyházi irodalomban

A XVI. századhoz hasonlóan az egyházi irodalomban a kártya továbbra is mint tiltott, „bűnös" cselekedet szerepel. Ez is a kártyázás elterjedésére utal. S arra is, hogy sokan nemcsak szórakozást láttak benne, hanem a nyerés, a pénzszerzés eszközét is. Bár adatunk csak a XIX. századból van rá, állítólag már a XVII. századtól kezdik a kártyát az *ördög bibliájának* nevezni a német Teufels Gebetsbuch tükörfordításaként (l. Zolnay: 199). Pázmány Péter így beszélt a kocka- és kártyajátszókról: „A kiket halálra ítéltek, és tömlötzben tartanak, nem csak akkor kinlódnak, amikor vagdaltatnak; hanem ha kotzkát vagy *kártyát* játszanak-is, szűnetlen gyötrődnek" (Pázmány: Vasárnapi és innepi prédikátziók 2: NySz.). Szintén szólásként: „Kebledben tarcz ez féle *makkos tromfidat*" (Zvon: Pázmán. 284: NySz.). A NySz. szólásként közli

Vásárhelyi Gergely Catechismusából (1617, 224): a *kotzkat, kártyát iádzottále* szókapcsolatot.

A század hitvitázó irataiban (irodalmában) igen nagy szerepet kaptak a kártyajáték egyes szavai. A hitviták három fő kérdését a jezsuita Kis Imre Pósaházi János sárospataki református lelkésznek írt válaszában a kártya három színével allegorizálta és kivágta a negyediket: *Tök, Mak, Zöld Tromfiára* Pósaházinak *Veres Tromf* címmel (1666). (L. Horváth Lajos: Sámbár Mátyás élete és művei. Bp., 1918. 73.) A kártya négy színének gúnyos emlegetése végigvonul az egész könyvön. Még ebben az évben megjelent Pósaházitól a „Ben Sült *Veres Kolop*. Avagy: Kis Péternek vesztett Peri". Kis hamarjában a következő című könyvvel válaszolt: „Pósaházinak egy Ben Sült *Veres Kolop* Titulusú felelete Megmutattatik semmire kellőnek lenni, avagy Hogy Páter Kisnek Pöri nem veszett el" (1667). A vitában részt vett a jezsuita Sámbár Mátyás és Czeglédi István református prédikátor is. Sámbár Mátyás legterjedelmesebb művével Pósaházinak és Matkó Istvánnak válaszolt. Vitáikban furcsa és nagyon is önkényes hasonlatként többször előfordult, sőt Sámbár könyvének címébe is illesztette: *X ut Tök*. Azt jelentette, hogy két dolog nem egyezett. Sámbár lépten-nyomon odavágja, hogy ellenfelei bizonyításai csak olyan X ut Tök-féle bizonyítások. Czeglédi István „Egy *veres tromfosdit* Jádtzó Sandal Barátomnak, játék el-vesztéséért való meg-piricskeltetése" címmel fogalmazza meg vitairatát. Tehát a művek címei is beszédesek (l. Ráth-Végh István: A könyv komédiája. Bp., 1937. 31—2).

A felsorolt művek közül Czeglédi Istváné (h. n. 1666) a legkönnyebben hozzáférhető. Munkájában végigvonulnak a kártyaszínek, s különféle jelentéseket fűz hozzájuk. Mivelhogy a munka komoly hitelméleti (valláselméleti) vizsgálatokat igényel, s részletes bemutatása nem is feladatom, néhány jellemző idézettel hívom fel egy-egy mozzanatára a figyelmet. A leggyakrabban előforduló kártyaszó a *tromf*. 'Hathatós érv' jelentésben használja. Így ír többek között: „Tudta Posaházi, a' tromfoknak nála való bűségét, s-azért vetet merész ki a' te [Kis Imre] semmi munkádra" (62). Bár a veres tromf az ellenfélnél maradt, „még csak el-kezdeni sem tudod, veres tromf kártyázásodat" (10). Utalva a katolikus tanításra ezt mondja: „A veres tromfot, miért választottad legjen magadnak, tudom vért hoznál abbul ki; mert ezt gajdolod . . . szentek vérekkel megrészegedet lelki parázna" (68). Czeglédi munkájának több szakaszát *Tromf*-ki szókapcsolattal zárja. A színek közül főleg a *tök* szóhoz kapcsolódó jelentéseket használja fel mondanivalója megformálásához a legszívesebben. Néhány példa közülük: „Ugy látom, az ûres elme jeleûl adtak a' *tők trom-fot* néki" (66). „Ember a' vizben esik, mindenhez minden felé kap: de ne fély te, a' *tők* fellyûl uszkál, az a te Tromfod" (66.). „Mégis *tők-ûresség*et osztogatsz?" (71).

4. A kártyaterminológia gazdagodása (XVIII. század)

A) Az általános kártyaszavak körének bővülése

a) A francia és a tarokk-kártya színeinek és lapjainak elnevezései

A magyar, illetőleg az akkor még német kártyatípus mellett ebben a században általánossá válik a francia és a tarokk-kártya használata is. A francia és a tarokk-kártya négy színét a német eredetű *treff*, a francia eredetű *káró* és *kőr*, valamint a szintén francia eredetű, de német közvetítéssel átkerült *pikk* szavak jelölik (TESz.). Közülük a *pikk*re van az első adatunk, 1749-ből (*pik:* D. Éltes: FrSz. 83: TESz.). A másik három legkorábbról 1787-ből adatolható: „Veressel irja meg *Carót* és *Coeureket*. Feketével pedig *Treffeket*, *Piqueket* (Orczy: Költ. Holmi 117: NSz., TESz.). A francia sorozatjelű tarokk tulajdonképpen a század közepén jelent meg, azt megelőzően a szimbolikus jelentésű képekkel illusztrált olasz tarokk volt ismeretes (l. Zsoldos: 94). — A négy szín lapjai egyrészt ábrások, másrészt számozottak. Viszonylag később (1804) bukkan fel a német eredetű *ász*, illetőleg e lap másik elnevezése, amely magyar fejlemény, a *disznó* (1808). Az utóbbit régen leggyakrabban egy kis disznó díszítette. A *király* valószínűleg a német *König* fordítása. A francia kártya *dámája* (1788: Horváth Á.: Hol-mi 1: 176: NSz., TESz.) német eredetű. A francia kártya ábrás lapja még a *bubi*, amely német átvétel. Első adatunk csak 1886-ból van rá (TESz.). A tarokk-kártyában a *skíz* (1793: „olyan, mint a *skiz*": Csokonai: ÖM. III, 156: TESz.) német átvétel, a *pagát* (1791: „Mint *Pagat* ült lovon": Gvadányi: Orsz. gy. leirása 268: NSz., TESz.) is német közvetítéssel jöhetett. Az utóbbi egyébként végső soron olasz eredetű. A tarokk-kártya lapja még a későbbről adatolható olasz eredetű *kaval*, illetőleg ennek magyar megfelelője, a *lovas* (l. Nyr. XIII, 500). A korai olasz közvetítés még nagyobb figyelmet érdemel, és további kutatást igényel. — 1792-ből van az első adatunk a magyar kártya felsőjének szinonimájára, a szlovák eredetű *filkó*ra (TESz.). Később bizonyos kártyajáték elnevezésére is szolgál, amelyben a *filkó* főszerepet játszik (CzF.). Francia, illetőleg német átvételként került a magyar kártyaszókészletbe az *adu* szó, a *tromf* szinonimája (TESz.). 1799: „makk *adutba* nyer-é többet, vagy a tökbe?" (Csokonai: Karnyóné 699: NSz.).

b) Átvételek a kereskedelem nyelvéből

Bank szavunk is felvett kártyanyelvi jelentést, arra a pénzösszegre vonatkozik, amelyet a *bankadó* 'bankár' kitesz az asztalra, hogy ellene tegyenek a játszók. Az effajta kártyajátékok — szerencsejátékok — közös műszava lett a *kassza*, amely a kártyajátékban befizetett összegre vonatkozik, s ez végül a nyertesnek jut. Ehhez a fogalomkörhöz kapcsolódik a *tét* 'kártyatőke' szavunk is, amelyet általában a mindenkori kártyaosztónak kell tennie, s tulajdonképpen ezért játszanak. A kereskedelem nyelvéből került át a kártyaszókészletbe az *ultimó* terminus, utolsó ütés jelentésben. Például 1814-ből:

„ime Pagát jöve Szedvén *ultimo* dijjait" (Hoblik M. Versei 85: NSz.). A kereskedelemben a hó utolsó napjára vonatkozott. — Ebben a korban terjedt el a játszma jelentésű *parti* szó. A felsorolt szavak fontosságát mutatja az is, hogy mind a mai napig élő kártyaszavak.

c) A kártya *terminus szócsaládjának gyarapodása*

A *kártya* terminus technicus tapadásos jelentésváltozással a 'kártyajáték' jelentéssel bővül. 1779: „Ez . . . a *kártyát* választja, az a tekének játékát" (Verseghy: Kisebb költ. 13: NSz.). A kártya szócsaládja — amint a példák is mutatják — a belső keletkezésű szóalkotás különböző módjaival gyarapodik elsősorban.

Megjelenik a kártya szó *-s* képzős származéka különböző jelentésekkel. Vonatkozik a 'kártyajáték'-ra, például 1780: „a *kártyást* játszókat gyönyörködve szemlélték" (M. Hírmondó 129—30: NSz.); 1783: „Jádzanak ostáblást és apró *kártyást* örömest" (Molnár J.: Könyvház II, 107: NSz.). Ekkortájt találkozunk a ma is élő 'kártyázó' jelentésével. Folyamatos melléknévi igenévi szerepben például 1787-ből: „Hajlandóság szerint pipás *kártyás* Társom" (Orczy: Költ. Holmi 107: NSz.). Főnévként például „a 'körülötte lévők mind ollyan jó 's gyakorlott *kártyások*, a'kiktől üress zsebbel sirva megy ki" (Kazinczy: Lev. XVIII, 277: NSz.). Így tünteti fel a Márton Lexikon (II, 13.); *Kartenspieler, der: kártyás, kártyajátékos.* — Szerkezetben is előfordul. A mai 'kártyaasztal' a korabeli példában *kártyás asztal* (1808: „kurvák és *kártyás asztalok* között tölti egész életét": Kazinczy: Lev. LXXXI: NSz.). Az előző században megszületett kártyajáték összetétel *kártyás játék* alakban tűnik fel: „midőn valamelly kártyás játékhoz vagy épen nem vagy nem elegendőképen értünk" (Kis János: Társalk. I, 36: NSz.).

A *kártyázik* ige egyrészt azért érdemel említést, mert iktelen formában is előfordul: 1748: „*kártyáz*, kotzkáz, ostábláz az egész Compania . . . sok pénzben" (Faludi: NA. 47: NSz.), másrészt újabb vonzata is született az addigi tárgyi mellé: 1812: „*kártyáznak* . . . dióra" (Katona J. Műv. I, 3: NSz.). A kártyázik jelentést érdekes vonzattal is kifejezik: *kártyára ül* (1792: „Akkor egy kiskorig *kártyára ülünk*": Horváth Á. Felf. titok 401: NSz.).

Továbbképzett származéka, a *kártyázó* továbbra is él cselekvő jelentésben, például 1748-ból: „miket nem tapasztaltam . . . a' *kártyázó* 's kotzkázó ifjakban" (Faludi: NE. 44: NSz.). Az eddigi *kártyalevél* mellé megjelenik — más jelentésben — a *kártyázó levél* is: 1791: „a ruhácskába valamelly *kártyázó levelet* . . . tesztek" (Lange: Orvos-asszony 352: NSz.). 1794-ből van az első adatunk a *kártyázó asztal*ra (Bölöni S.: Mária 60: NSz.).

Továbbra is kedvelt szóalkotási mód a szóösszetétel. A *kártyázó*, a *kártyajátszó* és *kártyás* szinonimasora kibővül a *kártyajátékos* szóval (1791: Benkő S.: Mértéklet 53: NSz.). Erre az időszakra tehető az alábbi összetételek létrejötte: *kártyakeverő* (1818: „a' *kártyakeverőnek* 's osztónak természetes ellenségei a' pontörök": Dessewffy J.: Bártfai lev. 110: NSz.), a *kártyalap* (1807: „hogy fel-vegyük a' kiesett *Kártyalapot*": Folnesics: Alvina. 31: NSz.), *kártyapapiros:* (1803: Kartonpapier, das: l. *kártyapapiros*. Márton Lex.), *kártyapénz* (1796: „Mit ér a' *kártya-pénz?* Kétséges nyereség": Csokonai: Diétai Múzsa 57: NSz.), *kártyaszív* (1725: „Szivem nem *kártyasziv*, Jádzál szivemmel" : Amade, 219: NSz.). Verseghy 1808-ban *kártyatökasszony*ról

ír: „soha nem volt a' *kártyatökasszonynál* egyéb szeretője" (Külneki Gilméta 277: NSz.).

Az összetételek közül külön ki kell emelni a *kártyavár*at. A gyerekek kedvelt játékára, szórakozására vonatkozott első, eredeti jelentésében. 1808: „A' *kártyavár* két nap is eláll az asztalon, ha szellőt nem csinálnak a' szobában." Kazinczy: Lev. XXIII, 144: NSz.). Hamar kifejlődött az átvitt értelmű jelentése is. Gondoljunk Kölcsey „Vanitatum vanitas" című versének soraira: ‚*Kártyavár* és légállitvány Mindenféle tudomány" (1823).

A kártyából való jövendőmondás igen korán elterjedt. Ebbe a tárgykörbe sorolható a *kártyavetés* (1808: Sándor: Told. 185: NSz.) és a *kártyavető* (1812: „A' gonosz szándék . . . *Kartya vető* Aszszony által kitudódott." Kultsár I.: Hazai Tud. I, 88: NSz.). Egy későbbi munkából (1835) azt is megtudjuk, hogy a kártyavető asszonyt *hányatónénak* is nevezték (Lovász I.: Ért. nyelvúj. 34: NSz.).

B) A kártyaterminológia gazdagodása újabb kártyajátékok neveivel és ezek speciális szavaival

A XVII. században kialakult magyar kártyanyelvi szakszókincs megfelelő alapot adott ahhoz, hogy az egyre gyakrabban beáramló különböző kártyajátékok gyorsan meghonosodjanak. A megismert kártyák között egyaránt megtaláljuk a szórakoztató elemeket vagy a hazárd elemeket tartalmazókat, illetőleg a tudományos szempontból is vizsgálhatókat. A feltűnt és divatba jött sokfajta kártyajáték és kártyázás nagy népszerűsége ellenére viszonylag kevés az a szóanyag, amely ebből a századból adatolható. Kártyaszakkönyvet még nem írtak, a szótárak is kevés kártyaszót vettek fel. A NSz.-ban is kevés található ebből a századból. Főleg irodalmi művekben bukkanunk rájuk, ahogy az előbbi, az általános kártyaszavakkal kapcsolatos példák is mutatják. Mintegy száz év múlva, a XIX. század 80-as éveiben mutatja be Parlaghy alapvető kártyakönyvében a most tárgyalandó kártyajátékokat is, hasonlóképpen az akkortájt megjelenő Szomaházy szerkesztette kártyakönyv is. A következőkben igen sok terminust főleg Parlaghy művének felhasználásával közlök. E szavak minden bizonnyal megvoltak már a tárgyalt században is, csak előbb nem regisztrálták őket.

Az egyes századok között a terminológia vizsgálódását illetően éles határt egyáltalán nem húzhatunk. Formális fogódzó ez a századokra bontás, hogy az egymást követő játékokat szakaszolni tudjuk. A címben kártyaterminológiát írtam. A néhány szavas kártyajátékok szócsoportját túlzás lenne terminológiának tekinteni. Megfelelő kártyaszínvonal és bizonyos számú kártyaműszó a kártyaterminológia feltétele. A színvonal és a szókészlet nagysága között összefüggés mutatható ki. Az említett szempontok alapján ezúttal a *hombre* és a *tarokk* ítélhető meg terminológiával bíró kártyaként. S talán ennek minősíthetjük a *ferbli* és a *pikét* kártyajátékokat is.

A következőkben e század legismertebb kártyajátékainak elnevezéseit és szókapcsolatukat mutatom be. Röviden jellemzem magát a játékot is, majd minél több történeti adattal illusztrálom a terminológia szavainak megjelenését, előfordulásuk időpontjait, a szavak alakváltozatait. A legnehezebb azoknak a kártyajátékoknak a szavait jellemezni, amelyeket évszázadokon át

játszottak, illetve játszanak, s az egyre gyarapodó terminusok létrejöttét nem tudom időhöz kötni.

Basse-dieci — Első adata 1768-ból való (l. PN. 1919. X. 2.). Azonos a *passe dix*-szel és az *elfmanderl*ival. Régi francia kártyajáték, illetőleg kockával játszott szerencsejáték. (L. TESz., Nyr. LXIII, 84.) Ebből lett a magyar *pás* kártyajáték. (L. TESz., ZOLNAY.)

Bassette — 1786: „jobban cselekedne . . . ha a *Basset-játékot* abbahagyná" (Kónyi J.: Democritos I, 127: NSz.). (L. még ZOLNAY.)

Boszton — A whisthez hasonló játék. (L. ORSZÁGH: 62.) A XVIII. század második felében vált népszerűvé. Észak-Amerikában keletkezett. Elnevezését Boston városról kapta (ISzKSz.).

Cavallo — Egy adatom van erre a játékra. 1796: „jádzanak Vojtákot, *Cavallot*, Pigetet . . ." (Gvadányi: Nót. test. 194: NSz.).

Fáraó — Francia kártyával játszott szerencsejáték (ISzKSz.). A franciák nevezték el így e kártyajátékot (TESz.). Tulajdonképpen azonos a szerbhorvát eredetű *nasi-vasi*val, csak ezt 52 lapos whistkártyával játszották (l. PARLAGHY: 89). Nálunk is inkább a nasi-vasit ismerték, játszották. Erre mutatnak az ehhez kapcsolódó műszavak (l. 36. l.). — Első adata 1768-ból való. 1793: „a' *Fáró*'s Biribits szabadon játszatik" (Sándor I.: Külf. ut. 109: NSz.); 1810: „*Pharaot* . . ." (Kultsár I.: Hazai Tud. II, 159: NSz.). — A *fáraó* szakszava a spanyol eredetű *paroli* 'a tét megkettőzése", amely a szerencsejátékok általános szakszavává vált (vö. ISzKSz., ZOLNAY), valamint a *füles kártya* 'behajtott szélű kártya'. 1762: „sok füles kártya lepte bé tábláját" (Orczy: Költ. Holmi 99: NSz.).

Ferbli — Magyar kártyával, nagy kockázattal játszott német eredetű kártyajáték (ISzKSz.). Bajor-osztrák eredetű szó (TESz.). Valószínűleg a még régebbi *kaf-labét* kártyajáték az őse (l. Nyr. LXIII, 83). Mária Terézia 1768-as tilalmi rendelete rá is vonatkozik. Tehát már a XVIII. században ismertté vált, igazi virágkorát a XIX. században és a XX. század első évtizedeiben élte. A TESz. 1836-ból említi az első adatot: „*Ferbli*nek gyönyöreivel . . ." (P. Horváth L.: Elbujd. II, 54: NSz.). Az én ferbliszavaim is — sok NSz.-beli cédula alapján — főleg a XIX. századból valók. — Hatvan olyan műszó van a gyűjteményemben, amelyek ennek a kártyának a terminusai.

Magyar elnevezések is születtek a ferblire. A múlt században (1889) nevezték *színjáték*nak is (PARLAGHY: 41), minden bizonnyal a német *Farbe* hatására. A veszedelmes, sok vagyont felemésztő játékot nagy csendben játszották. Ez a magyarázata a másik két elnevezésének: a *csendes*nek (1875: TESz.), illetőleg a *hazai csöndes*nek (NÁDOR: 103).

A *ferbli* szó továbbképzett változata a *ferbliz*. Ebben a jelentésében használták a *farbáz* igét is (1889; német *Farbe* + magyar *z* képző). 1863-ból a *ferbliz* alakra is van adatom (Roboz: Dagner. 57: NSz.).

A kártyajátékosok megnevezésére a *ferbliző*, *ferblista* és *ferblijátékos* szavak születtek.

Az említett hatvan ferbliszónak kb. az egynegyede idegen eredetű, majdnem mindegyik német. Például *besszer* 'drágít', *blind* 'tétmegadás a kártyák látása nélkül', *blindel* 'vakoltat', *majzli* 'láthatatlan tét', *und* 'a negyedik játékos licitje'; magyar igeképzővel: az előbb említett *blindel*, *kaufol* 'kártyát vesz vagy a tétet újra befizeti', *nixel* 'beteszi a bank egész összegét'; előtaggal: *rebesszer* 'az utolsó játék tétjavítása'. A tét ferblibeli elnevezése: *vizi*. Igen fontos szava az ismeretlen eredetű *girigári* 'négyes figura' (ISzKSz.).

— A *Vorhand* 'az osztótól jobbra ülő játékos' szó mellett megjelent az *előnyös* megnevezés is (1889).

Néhány igen fontos belső fejlemény: *banda* 'négy lap egy színből' (1883), *kettős* 'két egyszínű lap' (1957), *korlátolt ferbli* 'ferbliváltozat: maximálják a befizetést és a hívásokat' (1889), *kóstáltat* 'díjaztat' (1889), *nyílt ferbli* vagy *viritós* 'ferbliváltozat: két kártyát megmutatnak' (1889), *ostorhegyes* 'az utolsó előtti játékos' (1889), *sánta* 'különleges értékű lap: a makk felső' (1847), *veretés* 'tétfelvétel' (1898). Az utóbbit *kostán*ak is mondták (1898).

Filkó — A „felső"-nek mint kártyafigurának szlovák eredetű megfelelője. Jelentésváltozással egyfajta kártyajáték elnevezésére is szolgált, amelyben a filkók főszerepet játszottak. Továbbképzett igei származékára is elég korai adatunk van: *filkóz* (1792: TESz.).

Gazdás — A Kohárynál (1720) található *gazda* (TESz.) ezzel az elnevezéssel él tovább (Parlaghy: 18). (L. még Nyr. LXIII, 83.)

Harmincegy — Társasjáték magyar kártyával. Az nyer, aki legelőször tud harmincegy pontot összegyűjteni valamelyik színből (Parlaghy: 83). Valószínűleg azonos a francia *trente et une* elnevezésű kártyajátékkal. Legkorábbi adatai: 1808: „Tudok *harminczeggyet* és egy kicsit oplitánt is" (Verseghy: Külneki Gilméta 278: NSz.). Kisfaludy Károlynál is megtalálható 1827-ből (Kisf. Munkái VIII, 129—30: NSz.).

Hombre — A *tresillo* nevű spanyol játék Franciaországban kapta a szóban forgó elnevezést a főjátékosról (ember), aki egyedül játszott. A spanyol elnevezés egyébként *hármas játék*ot jelent, mert hárman játszották, kettő egy ellen (ISzKSz.). Valószínűleg azonos a Kohárynál említett *trizák*kal (Zolnay: 255). A játék igazi virágzását II. József idején érte el, állítólag Budán, Pesten, vidéken egyaránt kedvelt volt, még a nők körében is (Zolnay: 238).

Legelső adatom 1796-ból való: „jádzanak Vojtákat, Cavallót, Pigetet, avagy-is *Lombrákat*" (Gvadányi: Nót. Test. 194: NSz.). Van még egy másik korai adatunk is 1803-ból: „fojt . . . a *lómbra*" (Nagy J.: Más szatira 12: NSz.). Igei származékára 1882-ből van adat: „Ezentúl csak egyedül fogok *l'hombrozni*" (Jókai LXX, 190: NSz.).

Szókészletéhez sorolandó például a *casco, cinkwill, feltétlen matador, grand casco, grand turne, kwadrill, manille, mort, impassz, nulissimo, obscur, passz, ponto, premieres, renonce, respect, solocouleur, solo grande, solo tout annoncée, solo tout couleur, spadille*. Bár az említett terminusokat — amelyek zömmel a játék felvételének különböző szakaszait jelölik — Parlaghy művének felhasználásával közlöm, e szavak valószínűleg megvoltak már a tárgyalt században is. Az összeállítás a terminológia idegen jellegét is illusztrálja. Magyar megfelelőik — a hombron belül — nem születtek. A felsorolásból az *impasszt*, a *passzt* és a *renonszot* még külön ki kell emelni, mert ezek igazi kártyanyelvi útjukon nagymértékben a *hombre* révén indultak el (l. Académie: 294, 296, 297).

Királyosdi — Régi magyar kártyajáték. (L. Zolnay: 190, Nyr. LXIII, 80.) XX. századi leírásában *királyos* néven szerepel (Potter: V, 19). A játék magyar jellegét a játékosok nevei is mutatják: *király, palatinusz, nemes, paraszt* vagy *puttonyos*. Volt ilyen elnevezésű gyermekjátékunk is (1787: M. Kurir 72: NSz.; 1794: Gyarmathi: Nyelvmester I, 344: NSz.). A sakkjátékot is hívták így (1835: Kunoss: Gyalulat 96: NSz.).

Labét — Szórakoztató és hazárd elemeket egyaránt magában foglaló, a XVIII. század második felében elterjedt kártyajáték. Az elnevezésben a

francia la bète 'állat' köszó található. A kártyaelnevezésen kívül 'kártyajátékbeli pénzbüntetés' és 'kártyán veszít' jelentést is felvett (l. Zolnay: NSz.). Első adatunk 1713—1717-ből való (Thaly: Adal. II, 387). 1793-ban Csokonai Tempefői című művében így ír róla: „A vojta, a *labét* sok pénzzel jár" (i. m. 629: NSz.). Egy másik adatunk 1803-ból: „mindennap fojt a'Tarokk . . . lómbra, *labét*, vojta" (Nagy J.: Más szatira 12: NSz.). Egy későbbi adat (1856) a játékosok társadalmi rétegére utal: „A *labétot* vagy czwikket . . . nagyon játszák-a kocsisok" (Aszalay J.: Omn. II, 207: NSz.). Szóösszetételi alakja későbbi időpontból: *labétjáték* (1848: Bernát G.: Freskó I, 94: NSz.).

Landsknecht — Régi német kártyajáték, nálunk is játszották (ISzKSz.). A középkori német zsoldoskatonák elnevezése volt eredetileg. Mária Terézia tiltó rendeletében (1768) e kártyajáték is szerepel. E tiltó rendelkezésen kívül 1856-ból (Aszalay J.: Omn. II, 206: NSz.), 1863-ból („s megindult a *lansquenet*" : Részvét könyve 420: NSz.) van rá adatunk. Jókainál is felbukkan 1885-ben: „aztán következett egy kis parázs *lansknecht* . . ." (Jókai LXXI, 152: NSz.).

Máriás — Magyar kártyával játszották. Azonos színből a király és a felső egy kézben sokat ér. Közvetlenül az ausztriai németből került át hozzánk. Végeredményben a francia *mariage* 'házasság' szóra megy vissza (TESz.). A *máriás*, illetőleg a *márjás* népetimológiás alak. Első adatunk 1787-ből való: „A' Tisztet mulassa, *máriás*-t jádtzodgyon" (Gvadányi: Pösty. För. 41: NSz.). Egy másik adat 1805-ből: „Osztán leülünk *Márjást* játszunk" (Farkas Kár.: Mulat. 192: NSz.). Közvetlen francia átvételt mutat egy 1816-os adat: „Eggy hét olta *mariazst* játszom felesegemmel" (Kazinczy: Lev. XIV, 467: NSz.).

A tizenkilencedik századnak igen kedvelt játéka lesz. Több változata kialakult. Szavait — a játék fejlődésével párhuzamosan — az *ultit* tárgyaló részben mutatom be.

Oplitán — Olasz eredetű kártyajáték (1816: Gyarmathi S.: Voc. 3: NSz.). Első adatunk 1808: „Tudok harminczeggyet és egy kicsit *oplitánt* is" (Verseghy: Külneki Gilméta 278: NSz.). Későbbi adat, 1827-ből: „kártyáztak . . . ki vojtát, ki filkót, ki *oplitánt*" (Kisfaludy K. Munkái VIII, 129—30: NSz.).

Pikét — Két személy játszotta magyar kártyával (ÉKSz., ISzKSz.). Már Koháry is említette. Igazi népszerűségre a XVIII., és főként a XIX. században tesz szert. A teljes terminológia is a XIX. században alakul ki. Az elnevezés végső soron francia eredetű (TESz.). Korábbi adatok: 1787: „Gyakran ezekkel *Pikétet* jádzott kártyázott" (M. Kurir 333: NSz.); 1796: „jádzanak Vojtákat, Cavallót, Pigetet . . ." (Gvadányi: Nót. test. 194: NSz.). Igen korai adatunk (1788) van a *pikétkártyára* mint összetételre: *piquet-kártyát* (Harm. Rendt. 201: NSz.). Francia kártya értelemben szerepel.

Gyűjteményemben kb. 45-50 pikétszó van. Ezek zömmel tizenkilencedik századiak. Mivelhogy a kártyaszókészlet későbbi jellemzéséhez elég sok pikétszót felhasználok, ezúttal csak néhány igen fontos jellemző szavát mutatom be: *carte blanche* 'kilenc lapban nincs figura', *major* 'ásszal végződő figura', *pik* 'hatvanas figura', *quart major* 'disznóból, királyból, felsőből, alsóból álló figura', *queé* 'négy játszmából álló figura', *replik* 'kilencvenes figura' és a whistben is használatos *tercmajor* 'felső, király, disznó'. — Az említett szavak a tizenkilencedik századi magyar kártyaszókincset ért külső hatást is jelzik.

Quadrillo — A *hombre* egyik változatának — 'négy hombre' — francia elnevezése (Parlaghy: 114). Első adatunk 1787-ből való: „*Quadrille*. Négy Személybül-álló Kártya-Játék" (Kép. Della Valle 54: NSz.).

Sincere — Az 1768-as kártyatilalom rá is vonatkozik. Továbbképzett származéka 1814-es adat: „itt nints Ember, a'kivel *sincerisalni* lehetne" (Kazinczy: Lev. XI, 474: NSz.).

Tarokk — Valószínűleg a mór eredetű *trappolajáték*ból keletkezett a tarokkjáték. Eleinte trappolakártyákkal játszották (Zolnay: 72). A XV. században Fibbio pisai herceg találta fel, illetőleg honosította meg. Őshazája tehát Olaszország. A későbbiekben igen divatos lett Franciaországban is. Itt már a mostani tarokk-kártyával játszották (l. Parlaghy: 126; Fazekas: Ta.: 9). Ez lényegében francia kártya: 22 tarokknak nevezett lappal van kiegészítve a 20 (4×5) színes (pikk, kőr, káró, treff) lap. Az egyes tarokk neve: *pagát*.

Maga a *tarokk* szó közvetlenül a németből került át hozzánk. Ez az olasz *tarocco* 'tarokk-kártya' átvétele. Végső forrása tisztázatlan.

Az első adatunk 1776-ból való: „A sátorban együtt kénnyen *tarokoznak*" (IrtörtKözl. 14: 97: TESz.). Néhány egyéb XVIII. századi előfordulás: 1793: „négy *tarok* mellett megtartotta Pagátot" (Csokonai: Tempefői 614: NSz.); 1793: „tud é *tarokkot* játszani" (Kazinczy: Diogénesz 212: NSz.); 1794: „A *Tarok* egy 78 levelekből álló kártyának a' neme" (Mátyási J.: Valami 268: NSz.).

Tipikusan tarokkszó az olasz eredetű, de német közvetítéssel is jöhetett *skart* 'a talon kicserélése után letett, a játszmában részt nem vevő kártyalapok' (TESz., ISzKSz.). Első adatunk 1793-ból való: „olly okosan tudott *skártolni*" (Csokonai: Tempefői 614: NSz.). 1813-ból van adatunk az alsós kártyajátékban is használt olasz eredetű *volát*ra 'összes ütés' (NSz.). A szintén olasz eredetű *pagát*ra az első adatunk 1791-ből való (TESz.).

A tarokkjáték terminológiája tehát már a XVIII. században kialakult. A játék igazi fejlődésnek majd az elkövetkezendő századokban indul. Szókészletét részletesen bemutatom a XIX. századi kártyajátékok tárgyalásakor.

Trente et quarante — Francia kártyával játszott hazárdjáték. Első adatunk 1793: „tsupán a' *Trantekarant*" (Sándor I.: Külf. ut. 264: NSz.). (L. még Parlaghy; Schreiber: 127—40.) Szerkezetben: *trente et quarante bank* (Alvinczy: 169).

Trizák — Koháry írásában találkoztunk vele először (1720). A továbbiakban előfordul *tersak*, *trischák* alakban is. 1824: „az Udvar Biró . . . *Tri'sákot* játszik a' parasztokkal" (Böszörményi: Kézi könyv I, 222: NSz.). Ezt a kártyajátékot a *hombre* megfelelőjének is minősítik (Zolnay). Böszörményi könyvében összetételben is előfordul: *trizákjáték* (228). Érdemes egybevetni a *hombre* eredeti spanyol nevével: *tresillo* 'hármasjáték'.

Vojta — Mária Terézia kártyatilalma a vojtajátékra is kiterjedt. A XVIII. században elég általánosan ismerhették és játszhatták. Az adatokból kiderül, hogy játszották a kávéházakban, kedvelt játéka volt a gazdának, s a kocsisok is szívesen játszották. A következő századból is van rá adatunk, de a játék veszít népszerűségéből, s maga a szó is századunkra már kipusztul. A *vojta* szó nemcsak a kártyajáték elnevezésére szolgált, jelölte a kártyajáték egyik figuráját is. Ez derül ki az első adatunkból: 1787:

„mig tsak szinnel kártyáznak, nő a' *vojta* száma,
De mihellyt tök leszsz a' tromf, megbukik a' Dáma"
(M.Músa. 220: NSz.).

Csokonai Tempefői című művében is vojtáznak. 1793: „A *vojta*, a labét sok pénzzel jár" (i. m. 629: NSz.). 1803: „fojt a'*vojta*" (Nagy I.: Más szatira 12: NSz.). 1806: „megjelennek nálla vagy eggy kis *vojtára*" (Verseghy: Aglája 55: NSz.).

A XVIII. századból egyaránt van adatunk a *vojtát játszik* szerkezetre és a *vojtázik* származékra. 1794: „*Vojtát játtzik*" (Gyarmathi S.: Nyelvmester II, 73: NSz.); 1796: „Némelly asztalkáknál *jádzanak Vojtákat*" (Gvadányi: Nót. test. 194: NSz.). Későbbi 1856: „A *vojtát* vagy valachot . . . nagyon játszák-a kocsisok" (Aszalay J.: Omn. II, 207: NSz.). Előfordult a *vojtát kártyázik* kifejezés is: 1827: „kártyáztak . . . ki márjást, ki *vojtát*" (Kisfaludy K. Munkái 129—30: NSz.). A *vojtáz*, illetőleg *vojtázás*, *vojtázni* alakok használata általános lehetett. 1791: „a' Gazda ha nem vadászott — *vojtázott*" (Nagyváti: Mezei gazda I, 12: NSz.); 1793: „*Vojtázni* ugy-é?" (Csokonai: Tempefői 613: NSz.); 1805: „*vojtázni* jól tudott" (Mánx Ut. 125: NSz.).

Szócsaládjába tartozik még a *vojtajáték*, a *vojtakártya* és a *vojtista*: 1788: „jobb vólna, a' kávés-házba mennénk eggy két *vojta-játékra*" (M. Museum I, 172: NSz.); 1799: „*Vojto játék Wojto Spiel*" (Gyarmathi S.: Affinitas 171. NSz.); 1806: „három szeretőt ugy mulat lángjával, mint ők Nagyságodat a' *Vojtakártyával*" (Verseghy: Aglája 71: NSz.); 1793: „A könyveket kerülő . . . *vojtisták*" (Csokonai: Tempefői 609: NSz.). A játék egyik változata lehetett a *birowisch vojta* (l. Zolnay).

C) A kártyázás megítélése

A kártyázás a XVIII. században egyre népszerűbbé vált, újabb és újabb kártyajátékok tűntek fel és jöttek divatba. Szaporodtak a hazárd szerencsejátékok, s megjelentek a hamiskártyások is. E játékok népszerűsége már olyan méreteket öltött, hogy Mária Terézia a kártyatilalmat Magyarországra is kiterjesztette 1768-ban. (Az előbbiekben többször utaltunk erre a rendelkezésre.) Megtiltotta a *fáraó*, *bassette*, *basse-dieci*, *landes-knecht*, *quindici*, *ferbeln*, *treschakó*, *sincere*, *brenton*, *mollina*, *vojta* játszását (vö. PN. 1919. X. 2.). A tilalom a kockára is vonatkozott. 1770-ben a helytartótanács ismét megszólalt a királynő megbízásából. Mária Terézia arról értesült, hogy a megyegyűlések és a törvényszéki ülések idején szenvedélyes kártyajáték folyik. (Vö. PN. i. h.)

Ha élesen nem is tudjuk elhatárolni, megkülönböztetni, már a XVIII. században kialakul a hazárd jellegű s a szórakoztató jellegű kártyajátékok csoportja. Az ún. hazárdjátékot is lehet szórakozásképpen játszani, s a szórakozással gyakran együtt járhat a szellemi felüdülés. A társadalom minden rétege játszott valamilyen kártyajátékot. A korabeli adatokból tudjuk, hogy például a nők szívesen *máriásoztak*, a kocsisok kedvelték a *labétot*, a *trizákot* egyaránt ismerték az udvarbírók és a parasztok, a zsiványok pedig gyakran *tökfilkóztak*. A *kártyavár* szavunk gyakori megjelenése azt mutatja, hogy a gyerekek kártyavárat építettek.

A kártyázás ellen annak elsősorban hazárd és értelmetlen, időpocsékolás jellege hívta ki az elítélést, megtiltást. Korabeli könyv így szól a gyerekekhez: „Ojjad . . . magadat . . . a' draga időnek . . . átkozott kártyázással . . . való vesztegetésétől" (1740. Gyermekeknek Kézi Könyvecskéjek 158—9: NSz.)

D) Adalékok a XVIII. századi szótári és szépirodalmi anyagból

Általános tapasztalat szinte napjainkig, hogy a szótárak — az egynyelvűek és a két- vagy többnyelvűek egyaránt — a kártyaszavaknak csak igen kis hányadát veszik fel. Ez a megállapítás különösképpen a régebbi századokra vonatkozik. Nincsenek a szótárban sem a speciális kártyaszavak, sem a köznyelvi szavak kártyanyelvi jelentései.

Pápai Páriz Ferenc szótárának Bod Péter bővítette kiadásában (1782) a *játszó kártya, kártya, kártyacsináló, kártyás* szavakat, illetőleg *feltenni kártyára, kártyajátékra feltétel* és *tromffal ütés* szószerkezeteket találtam, ezek latin és német megfelelőivel. A kockajáték szavaiból többet tartalmaz.

Sándor István Toldalék a' magyar-deák Szókönyvhez (Bécs, 1808) című munkájában a *disznó, kártyajáték, kártyavetés* (ebben a *kártyalevél*), *kártyázni, olasz kártya, tromf, tromfkártya, tromfozni, tök a' játék, tökfilkó, tökkolop* szavak szócikkei olvashatók.

Gyarmathi Sámuel Okosodva tanító magyar nyelvmesterének Kis Szótárában (1794) a *hív* kártyaszót „Tromfot, zöldet hivni" szerkezetben találtam, az *üt* igét „Tromfot ütött. Megütötte, el-ütötte tromffal" mondatban, a *veszt* terminust „Sokat veſztett a' Fárón . . ." mondatban, a *vet* szót pedig „Koczkát vetni. Kártyát, babot, roſtát vetni . . ." kifejezésben. A *fáraón* kívül a konkrét kártyajátékok közül a *vojtát* említi *Vojtát játtzik* szerkezetben (i. m. 73).

Átnéztem Baróti Szabó Dávid két munkáját. Kisded Szótárában (Kassa, 1792, 292 l.) egy kártyaszót sem találtam. Jóllehet ekkor már általánosan ismerték a *kártyalevél* szót, de a *levél* címszó alatt a sok összetétel között ez nem szerepelt. Szótárára különösképpen kíváncsi voltam, mert az előszavában arról ír, hogy Pápai Páriz és Molnár szótárához viszonyítva ebben ritkább, szokatlanabb szavak találhatók. Valóban elég sok benne a tájnyelvi és szakmai szó. Másik művében, „A' magyarság virági"-ban (Komárom, 1803, 493 l.), amely szólásokat, közmondásokat, erkölcsi mondásokat, tehát különböző fordulatokat tartalmaz, csak néhány ide vonatkozó akadt: *felüti a kártyát* (490), *ha feltett, játszania kell veszteséggel-is* (259), *kifitított kártyával játszani sem haszon, sem mulattság* (260), *zöld táblán (pileárd) játszani, vagy allyas, rosz' kártyával* (261).

A század kártyajáték-elnevezéseinek és ezek szócsaládjának bemutatására elég szép számmal hozhatunk irodalmi idézeteket. Különösképpen Csokonai *adu* (Karnyóné 699), *kártyapénz* (Diétai Múzsa 57), *labét* (Tempefői 629), *vojta* (Tempefői 629), *vojtáz* (Tempefői 618), *vojtista* (Tempefői 609) stb. Faludi *kártyát elüt* (Udvari ember I, 167—8), *kártyáz* (Nemes asszony 47), *kártyázó ifjak* (Nemes ember 44) stb.; Gvadányi *cavallo* (A falusi nótáriusnak elmélkedései, betegsége, halála és testamentoma 194), *máriás* (A pösztyéni förödés 41), *vojtákat játszanak* (A falusi nótáriusnak . . . 194) stb.; Kazinczy pl. *kártyavár* (Bácsmegyei öszveszedett levelei 174); Amade pl. *kártyasziv* (219: NSz.); Orczy pl. *kártyás* (Költeményes holmi egy nagyságos elmétől 107); Verseghy pl. *kártyacsináló* (Neuverfasste ungarische Sprachlehre 332); Sándor István *biribics* (Egy külföldre utazó magyarnak jó barátjához küldött levelei 109), *fáraó* (uo.) műveiben lelhetők fel. — A folyóiratokban is felbukkan egy-egy kártyaszó. Például a Magyar Hírmondóban: „*kártyást* (kártyajátékot) játszókat gyönyörködve szemlélték" (i. m. 1780: 129—30: NSz.), vagy a Magyar Kurirban: „Gyakran ezekkel *Pikétet játzot kártyázott*" (i. m. 1787: 333: NSz.).

Néhány megjegyzés kívánkozik az irodalmi idézetek egy-két szavához. Faludinál találkoztam először az *el-szinel* 'eltér a többitől' kártyaszóval: „A legalacsonyabb *kártyalevelek* is, mikor *triumph szinben* vannak, többet érnek a felsőknél, ha tőlök *elszinlettek*" (Faludi: UE. 381: NySz.). Baróti Szabó Dávid is felveszi „A' magyarság virági" című művébe. Nála így szól a szöveg: „A' leg-alacsonyabb kártyák-is, mikor győzedelem szinben vannak (tromfok) többet érnek a' felsöknél, ha töllök *el-szinlettek;* más szint viselnek" (i. m. 403). Faludinál a kártya helyett kártyalevelet olvashatunk, a *győzedelem-szín* a triumfszín magyarítása. A *triumf* szó tehát ismét megjelenik. (L. a *tromf* szó etimológiáját a TESz.-ben.) Faludi általánosan *kártyalevelet* ír: „Egy bátor kocka gördítés, egy elintézett drága kártyalevélnek előfordulása mind ezeket helyre hozhatja" (Faludi: NU. 291: NySz.). Faludinál fordul elő — gyűjteményem szerint — a *feltesz* 'felajánl, kockáztat' kártya- és szerencsejátékszó (Faludi: NE. 24: NySz.). A XVI. századtól (Balassi) adatolni tudjuk a *szív* szavunkat kártyanyelvi jelentéssel. Amadénál (1725) is találunk erre példát: „Szivem nem *kártyasziv*, Jádzál szivemmel" (Amade: 219: NSz.).

Az irodalom szolgáltat kártyával kapcsolatos frazeológiai egységeket is. Például: „Az okos játszó nem *vet* ollyas *kártyát*, a mellyre lesben vagyon társa" (Faludi: UE. 373: NySz.). Rokona a *kockát vet* szólás (l. Gyöngyösi: K. J. 373: NySz.). Ebből a korból való mondás „A' ki szinével mutattya kártyáit, legjobb játékját el-veszti" (Faludi: UE. I, 204: NSz.). A *belenéz valakinek a kártyájába* szólásunkra is találtam példákat. 1754-ből: „a' *király kártyájába ne nézzen* (Elisaeus), és az Ország belső tanátsában mi dolgok mennek végbe, ne lássa, ki ne tanullya" (Csete I.: Panegirici 87 b.: NSz.). Ugyanerre: „A' Frantzok nagyon bé kezdenek az Istennek *kártyáiba tekénteni*" (Sándor István: Sokféle 1806).

5. Terminológiák a XIX. században

A) Az idegen nyelvi hatás erősödése

a) Általános kártyaszavak

Különösképpen a XIX. században nő meg a kártyaszókészleten belül az idegen szavak aránya. Elsősorban a n é m e t eredetűeket kell kiemelni. Az itteni német polgárságnak és katonaságnak évszázadokon át jelentős szerepe volt a magyarországi kártyázásban. A legtöbb kártyajátékot a németből vettük át, s azok terminusait is. A kártyakészítők is többnyire németek voltak. Az átvételek számukra kedvező közegben éltek tovább. Főleg akkor, amikor még Pest-Budán, később Budapesten a német nyelv volt az uralkodó, s a hadseregben is a német, illetőleg majd a német és a magyar volt a vezénylési nyelv. Ez a jó táptalaj szinte a XIX. és XX. századfordulóig tartott. Tehát ez a sok idegen szó feltétlenül összefügg a nyelvtudással. Érdemes megjegyezni a kártyaterminológia kapcsán is, hogy a magyarországi és a magyar nem mindig fedi egymást.

Ezt a nagymértékű befolyást mutatják például a Vidossy könyvében (1845) található, akkor még általánosan használt német eredetű köznyelvi kártyaszavak, mint *abcugol* 'ledob', *abheben* 'leemel', *aufheben* 'fölemel', *Kartenblatt* 'kártyalap', *Kartenkünstler* 'kártyamester', *Kartenspiel* 'kártyajáték', *König* 'király', *Stück* 'kártyamesterségi darab'. Elég általános ebben a

században a hasonlóan német eredetű köznyelvi szavak használata, mint például *Blatt* 'lap', *fertig* 'kész', *Hand* 'kéz', *Kraft* 'erő', *mischen* 'kever', *sláger* 'ütőkártya', *smucig* 'takarékos játékos', *stichlos* 'rossz lap'. Az osztás módjára vonatkozó német szavak: *zu drei* 'hármasával', *zu zwei* 'kettesével', *zu sechs* 'hatosával', *zu zwölf* 'tizenkettőnként'. Az említett szavak általában a magyar megfelelőkkel együtt élnek. A magyar és idegen kártyaszó párhuzamos használatát mutatja a következő idézet is: „... mit a *veres két szemen*,vagy jobb magyarsággal *herz-ass*-on levő bélyeg ... bizonyít" (1856: Aszalay J.: Omn. II, 205: NSz.). A *besszerel* magyar szót szorított ki, hiszen a *jobbitás* már Kohárynál ismert kártyaszó volt. Az előbbi szavak nagy része a közelmúltra már kihullott szókészletünkből, s csak egy részük élt tovább. Zolnay-nál (1928) még megtalálható az *aufschreiben* 'felír', *fall* 'ess!', *forhand* 'hívó', *steigerol* 'emel' stb. Ma már ezek közül nagy ritkán csak az *anzágol* és a *steigerol* fordul elő.

A francia hatás a köznyelvi szavak tükrében is kimutatható. Ide sorolhatjuk az *attendes* 'szünetkérés', *en deux* 'kettesben', *en troix* 'játék hármasban', *faites vos jeux* 'tessék tenni! — a hazárdjátékban', *force* 'erő', *jeu* 'játék' *neuf* 'kilences' kifejezéseket.

Szomaházy (1898) héber szavakat is felvesz szótárába: *Jasz Malke* 'tízes', *Menel* 'kilences', *Melech* 'király', *Tausz* 'ász'.

A németen keresztül kerültek a magyar kártyanyelvbe a latin eredetű *terc*, *kvart*, *kvint*, *szext*, *szept*, *okt* szavak. Mindegyik egy-egy (3, 4, 5, 6, 7, 8 lapból álló) sorozatot jelöl.

b) Speciális kártyaszavak

A kártyajátékokkal együtt átvettük azok terminusait is. Főleg a ferbli *(blind* 'a licit megadása a kártya látása nélkül', *forhand* 'a legelőször lapot kapó játékos', *forpassz* 'az mondja be, aki elsőként nem akar játszani', *Satz* 'befizetett pénzegység', *Spitz* 'a VII és a VIII hegye, csúcs'); az ekarté *(combien?* 'mennyi?', *Je propose* 'ajánlatom van', *Jouez* 'játszma'); a póker *(flös* 'öt egyszínű lap', *parol* 'lapcsere után a nyitó nem kívánja megnyitni a végjátékot', *sztrétflös* 'egyszínű kvint'); a kaláber *(bête* 'büntetéspénz' *stekli* 'talon'); a tartli *(forreiter* 'díjazott első terc') bővelkedik idegen szavakban. Ide sorolható speciális kártyaszó még például *apre* 'egyenlő pontszám a makaóban', *durchmars* 'minden ütés hazavitele a máriásban', *contre couleur* 'trente et quarante-ban az ellenszín', *l'amour* 'a tízes és az ász együtt a máriásban', *lauf* 'a felvevő megszalad = bukás a preferanszban', *rádli* 'negyvenes, ötvenes, nyolcvanas vagy százas az alsósban', *raubsiber* 'csaló az alsósban' *rouge et noir* 'piros és fekete pasziansz'. (Az ekarté, a póker és az alsós terminusai XX. századi szakkönyvekből valók, de valószínűleg már az előző században is megvoltak.)

Sok, nem köznyelvi eredetű kártyaszavunk is elavult már, hiszen egy-egy kártyajáték szókészlete együtt él magával a játékkal. Hol vannak már például a *hombre* szavai?

B) Az első magyar nyelvű kártyakönyv megjelenése (1824) — a *whist* kártyajáték szókészlete

Habár a magyar kártyanyelv már a XVII. században kialakult, magyar nyelvű kártyakönyv csak jóval később született. Valószínűleg ez, a *whist-játék*ról szóló, 1824-ben megjelent könyvecske az első, amelyik magyar nyelven kártyajátékot mutat be. „A' Vhyst vagy-is Csitt játék . . ." (teljes címét l. Whist alatt az irodalomjegyzékben) címen megjelent könyvecske terjedelme 70 oldal (15×9 cm nagyságú lapokkal), s az Országos Széchényi Könyvtárban található, két példányban.

A viszonylag kései megjelenésre és a kártyajátékokkal kapcsolatos szemléletre választ kapunk a szerző ajánlásából: „Noha ugyan ez által a' ki-gúnyoló Felebarátimnak alkalmatosságot nyújtok a' Rágalmazásra, mert Kártya Játékrúl írni egy mélebben eszmélkedö emberhez méltatlannak lenni látzatik; de mivel ezen Neme a' Kártya Játéknak nemtsak a' Nyájas, hanem a' Tudós Világ által-is kedvezésbe vétetett: és a' téli hosszas Estvékben múlatságos Időtöltésnek fogadtatott-el: ugymint a' mellyel az Elmének-is múlatságot szerezni, a' kártyajárásbeli Szerentsét pedig Ésszel és furtsálkodással nehezitteni e' felett pedig a' nélkül, hogy nagy Pénzben mennyen, nagy buzgósággal jágyzani lehet" (I—II).

A szóban forgó könyvben ezt olvashatjuk a *whist*ről: „Angoly Országban találtatott-fel e' Kártya Játék, a' mellynek Rendszabásit, Módját, és Törvényeit leg-elöszer Hogle Eduárd 1750. Esztendöben adta-ki" (III). Magyar elnevezése is megszületett: *csittjáték*. „Hazánk Nyelvén Csitt Játéknak nevezhetem a' Kártya Játékot, mert Vhyst Angoly szó annyit tesz, mint mi-nálunk Csitt" (1). A magyar kártya-szakirodalomban továbbra is ez a magyarázat él, mondván, hogy ehhez az elmés játékhoz nagy csendre van szükség. Az OxfDict. szerint a *whist* szó talán a *to whisk*re vezethető vissza („to whisking off of cards from table" — *to whisk off* 'elvisz'). Az utóbbi magyarázat kapcsán gondoljunk az *asztal* bridzsjátékbeli szerepére.

A kártya-szakirodalomból tudjuk, hogy a *whist* a XVIII. század második felében népszerűvé vált *boszton* nevű kártyajátékra vezethető vissza. Közvetlen elődje a *boszton-whist* volt. Szabályait részletesen leírták Párizsban 1810-ben (Academie, III. Les Regles du Boston-Whist). A *whist* Magyarországon játszott változata a *szanzadu whist* (Parlaghy: 124). A játékelméleti vizsgálatok szerint a *bridzs* elsősorban a *whist*ből fejlődött ki. A whist igen fontos szakszavai közül például a *robber* és a *szlem* a bridzsszókincsben él tovább. A *szürku* bridzsterminus végső soron a *bosztonb*ól indult el.

A tárgyalt whistkönyv ide vonatkozó szavait (szerkezeteit) 229 kis szócikkben mutattam be. A korabeli whistterminológia ennél nagyobb volt. Például a könyvecskéből hiányoznak a francia kártya színeinek elnevezései. E s z ó t á r a Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok sorozatban (16. sz.) jelent meg 1983-ban. Ezúttal csak egy oldalnyi részletet mutatok be, az R betű alatti szócikkeket.

R	(67) A robber rövidítése. L. ROBBER
RÁAD	„akkor leg-tanátsossabb az Egyszemet minnyárt reá adni" (47) 'ütésbe tesz'.
RAK	„Az ütéseket . . . rakja maga elejében" (10) 'az ütéseket szabályosan gyűjti'.

RANTRÉ „*Rentree:* A' ki-jágyzó Just megnyerni " (57)

REBOURS „*Rebours:* jágyzani: annyit tesz, mint ellenkezőképp jágyzani; mely akkor szokott meg-történni, ha az Ellenfélnek tsalt akarok vetni, hogy engemet gyengének gondoljon, megtámadjon, én pedig viszsza támadhassam." (56)

RENDSZABÁS (25) 'rendszabályok, játékszabályok'.

RENONSZ „*Renonce:* Ha valamelly Szinem éppen nem vólt, azt ezen nevezettel jelentik." (57)

REVOC „*Revoc:* A' Szint meg-tagadás." (57) Vö. SZÍNMEGTAGADÁS

ROBBER „Illy húzás történik minden Róber után, . . . hogy három Róber közt mind eggyik jágyzott mind egyikkel;" (3) „de ha mind a' kettőt eggyik Fél nyerte meg, akkor a' harmadikát nem kell jágyzani, hanem a' két Parthiával ki-vagyon a' Róber." (60—1) Vö. R, ROBBERPARTI

ROBBERPARTI „végre C és D nyerte-el a' Harmadik, vagy Róber Parthiát." (65) Vö. HARMADIK PARTI, PARTI

ROSSZ KÁRTYAJÁR „hogy ha rosz Kártyám szokott járni" (7) Vö. KÁRTYAJÁRÁSBELI

RUBRIKA „Öt (Húzéntás) Rubrica készittetik a' Papiroson; az első Rubricának hegyibe iródik R betü, melly a' Róbert jelenti; ez alá iródik a' Róber miben volta, vagy-is a' Nyeresség mennyisége; a többi négy Rubricába jönnek a' játékosok Neveik [A, B, C, D] elöbetüje." (64) Vö. HUZÉNTÁS

A whistjátékban — hasonlóképpen a bridzshez — nagy szerepet kapnak az ún. n e m v e r b á l i s jelek. A könyvecskében a *whistnyelv*ről a következőket olvashatjuk: „melly Néma Nyelv, és abban áll: hogy a' Játékomat a' szerént alkalmaztassam, hogy a' Társom a' kérésből, vagy hozzá-adásból észre vegye, melly Szinbül mi vagyon én nállam" (25).

A whistkönyv bemutatásához még a következőket tenném hozzá. A szóban forgó kártyajáték elnevezésére már korábbról is van adatunk. 1815: „Estve mindég kártyáz; vagy *Whist* a' játéka." (Kultsár I.: Hazai Tud. II, 411: NSz.); 1816: „*visztet* játszik" (Terhes S.: Tükröcske 42—3: NSz.). Széchenyi István így ír róla 1828-ban: a' *Whist*, mellyet a' világ legtekintetesb 's legkomorabb Urai szoktak játszani" (Széchenyi: Lov. 96: NSz.). — A XIX században felbukkan — többek között — Vas Gereben, Beöthy László, Mészáros Lázár, Mikszáth Kálmán és Jókai Mór műveiben, valamint különböző folyóiratokban. A játék szabályait ezúttal Parlaghy írja le (i. m. 124—5). Az 1898-ban megjelent Szomaházy szerkesztette kártyakódexben Rákosi Jenő mutatja be. Ebből a könyvből tudjuk meg, hogy „Liszt Ferenc boldogtalan volt az nap, a melyen rendes *whist partiját* nem játszhatta . . ." (Szomaházy: 6).

C) A tarokk és a tartli

a) A tarokk szókészlete

A magyar tarokkszókincs nagysága

A teljes tarokkszókészlet háromszáz év szóanyagát öleli fel. Az idesorolható szavak és szaknyelvi szókapcsolatok megközelítik a négyszázat. A tarokkterminológiához tartoznak az olasz sorozatjelű tarokklapok (22) szimbolikus jelentésű képeinek elnevezései. Ezeken az allegorikus tarokkképeken olvasható az elnevezés, és fel van tüntetve a tarokk sorszáma is. Például a tizenegyes La Forza '*erő*', a tizennégyes La Temperanza '*mértékletesség*', a tizenkilences Il Sole '*nap*' (vö. Zsoldos: 88). Ezek az elnevezések Zolnaynál mint a régi tarokk, illetőleg a *trappolajáték* szavai szerepelnek (vö. Zolnay könyvének szószedetét, valamint Zolnay: NSz.-t). A trappolát a kártyaszakirodalom a tarokk régebbi változataként tartja számon, olyan kártyajátékként, melyben minden színnek volt egy királya, dámája, lovasa és *gyalogszolgája* (Kolb: 44). Hasonlóképpen a tarokkszókincshez vehetjük a *tarot*nak, a tarokk egyik ősének négy szavát, a színek elnevezéseit: *kard, kehely, pénzérme, bot* (ÉT. 1980: 1319—21). Az említett négyszáz szó között ott vannak a kártyajáték általános szavai is, amelyek a tarokkban alkalmi jelentést vesznek fel. Szűkebb értelemben vett tarokkszónak körülbelül 250 minősíthető.

A tarokkterminológia rendszerjellege

A rendszer szó definíciójából ki kell emelni, hogy egyrészt egynemű vagy összetartozó dolgoknak, jelenségeknek bizonyos törvényszerűségeket mutató rendezett egésze, másrészt cselekvésnek, tevékenységnek, munka- vagy gondolatmenetnek bizonyos elvekhez igazodó rendje (ÉKSz.). A továbbiakban arra a kérdésre kívánok feleletet adni, hogyan válhatott rendszerré ez a szóban forgó terminológia. Hogy állt össze ez a rendszer? Milyen kapcsolatba kerülhetnek a szavak egymással? A rendszerteremtésben szerepe van a valóságra utalásnak, a szavak tudatbeli tartalmi viszonyba állásának és a nyelvi rendszernek.

A tárgyi valóság szerepe. — A szókészlet rendszerré válhatott, mert az a tárgyi valóság — a tarokkjáték —, amelyre vonatkozik, amelynek szavait alkotja, maga is rendszer. Melyek ennek a tárgyi valóságnak, ennek a rendszernek legszükségesebb elemei, összetevői?

Általában meghatározott számú (három vagy négy vagy öt) játékos vesz részt a játékban. A szókészlettani vizsgálatok szempontjából ezek elnevezéseit szükséges felsorolni. Az elnevezések játékbeli szerepüket, minőségüket, egymáshoz való különböző, de meghatározott viszonyukat tükrözik: *bal oldali szomszéd, ellenfél, hátul ülő, indító, induló, invitelő, kihívó, jobb oldali szomszéd, kontrázó, osztó, ráütő, segítő, védő.*

Meghatározott kártyacsomaggal folyik a játék. A kártyacsomag minden egyes lapjának megvan a maga neve. Ma általában 42 lappal játszanak. Ebből 22 *tarokk* (a *skíz* és 21 számozott lap). Az egyes a *pagát.* Ezeken kívül minden színből *(pikk, kőr, káró, treff)* öt lap van. Ezek rangsorban: *király, dáma, lovas, bubi,* majd a legalacsonyabb: a *pikk tízes* és a *treff tízes;* a *kőr ász* és a *káró ász.*

A játék folyamán minden játékosnak nyilatkoznia kell. A játékszabályok előírják a bemondások rendjét. A bemondott *tarokkszám*, a *segítségül hívott tarokk*, *tulétroá*, *négy király*, *dupla játék*, *pagát ultimó*, *XXI fogás* és *volát* szavak kötelezően előírt sorrendiségre vonatkoznak. Ha a játékos semmit sem akar mondani, *passz* vagy *mehet* szóval közli (Fazekas: Ta.: 26—7). Az egyéb, a kommunikációban részt vevő szavakat később tárgyalom.

A tudatban többféle tartalmi viszonyba kerülhet egy-egy szó. Ilyen logikai, tudati jellegű rendszert alkotnak például a mi esetünkben a tarokkjáték különböző fajtái: az *olasz sorozatjelű* tarokk és a *francia feliratú* tarokk. Az előbbihez sorolhatók: a *piemonti*, a *milánói*, a *bolognai*, a *szicíliai*, a *firenzei* tarokk stb. (L. Zsoldos: 88—9.) Az utóbbihoz a nálunk is ismert *modernizált tarokk* válfajait soroljuk: a kevésbé elterjedt *hármas tarokkot*, az igen nagy népszerűségnek örvendő *négyes tarokkot* (más néven *húszashívásost* vagy *Paskevics-félét)* és ennek fejlettebb változatát, az *illusztrált* (vagy más néven *Palatinus-féle* vagy *színes) tarokkot*.

Az illusztrált tarokk tulajdonképpen a húszashívásosnak új figurákkal kibővített alakja. Az illusztrált tarokkban megjelenő új figurák, új játékcélok — a játékosok különböző vállalásai — meghatározott tartalmi-fogalmi körbe vonhatók. Itt említendő tarokkfigura például a *centrum* 'az első öt ütést úgy viszi haza, hogy az ötödik ütést a XX-as tarokkal csinálják meg', a *király uhu* 'a kilencedik ütést a bemondott királlyal csinálják meg', a *kismadár* 'az első hat ütés hazavitele úgy, hogy a hatodikat a XXI-essel viszik haza', a *pagátuhu* 'a nyolcadik ütés hazavitele pagáttal'.

Az egyéni tudattól függetlenül fennálló, a gondolkodásban feltárható, valamilyen viszonyban lévő alakulatok kapcsolata, összetartozása a nyelvben is különféle csoportokban, rendszerben tükröződik (ÉrtSz.). Ezeken kívül csupán a nyelvre jellemző rendszeralkotó szempontok és viszonyok hálózzák át mind a grammatika, mind a szókincs területét. „A szókészlet (szókincs) sem puszta szóhalmaz, hanem több szempontból rendszert alkot: kisebb-nagyobb, egymással eléggé összefüggő rétegekből és kategóriákból áll. Ezek azonban a rendszer szempontjából kevésbé zártak, mint a nyelvi rendszerhálózatnak más rétegei: például mint a mai beszédhangok vagy az igeragozás egyes fő- és alkategóriái." (MMNyR. I, 130.)

A szókészletek tagjai jelentésüknél fogva sokféle rendszertani összefüggésbe kerülhetnek egymással. A tarokkszavak esetén is azok jelentéskapcsolatai, főképpen a rokonértelmű szavaké igen fontosak (MMNyR. I, 17, 123—4). Íme néhány szinonima ebből a szókincsből: *egyes tarokk — pagát, ellenez — kontráz, elmegy — elmenekül — elszalad, lovas — kavall, herc — kőr — piros, hölgy — dáma, huszonegyes — mond, ráigérés — licitálás, srófol — licitál, szóló — Zólaemil, tarokkveszedelem — XXI-es fogás, végütés — volát*.

A szóalkotási módok szintén rendszert alkotnak. A tarokkszavak létrejöttében a szóalkotásnak ugyanazok a szabályai érvényesülnek, mint a magyar nyelv szókészletének egyéb területén. Az arányokban és a típusokban vannak különbségek. Itt is a szóképzés és a szóösszetétel a leggyakoribb. A legfontosabb igéknek létrejön főnévi, melléknévi, igenévi (legtöbbször főnevesül) származéka: *bemond|ás|ó, kihív|ás|ó, üt|és|ő* stb. Gyakori melléknévképző az *-s* (például *pagátos, skízes)*. A szóösszetételek szintén beleilleszkednek a szóösszetételi rendszerünk különböző típusaiba (tárgyas például *huszonegyfogás*, illetőleg *mondelfogás*, jelzős *kártyapakli, pontérték*, határozós

tarokkütés 'tarokkal ütés'). Mint jellemző vonást emelhetjük ki a szószerkezetek nagy számát. Csoportba szedhetők a játékra jellemző igei szerkezetek: *egyedül játszik, egyenesben van, erőt mutat, invitet ad, invitet fogad, kés alatt van, olcsón üt, partit nyer, segít a XX-as, skartba fektet, ultimót visz.* Érdemes megfigyelni az igen fontos *játék, lap* és *szín* szerkezetben való előfordulását, ezeknek az alapszavaknak különféle minősítését *(dupla játék, kettes játék, szóló játék; hosszú szín, mentő szín, rövid szín; erős lap, húzó lap, színes lap, zárt lap* stb.). A szerkezetekből nem egy műszó önállósult tapadással. A XXI-esre vonatkozik az *elmegy, elmenekül, elszalad, hazament, hátulról elfogott, vadászik;* a *fekszik* a tarokkra értendő. A *hazavisz* jelentése általánosabb, sokszor a pagát hazavitelére mondják. A szóalkotás egyéb módjaira (pl. rövidítés) tarokkpéldák találhatók az alaktani és szemantikai (stílusérték) fejezetben.

A szókészlet rendszerbe állítható e r e d e t szempontjából is. Az itt bemutatott példákból is kiderül, hogy ez a rendszer sem zárt, mint ahogy egyik nyelvi és egyéb rendszer sem. Egyébként is a szókészleti összefüggésekre a lazább jelleg a jellemző. Eredet szempontjából két nagy csoportot vehetünk fel. Az i d e g e n eredetűek alkotják az egyik csoportot. A már előzőleg említett *pagát, skíz, skart, tulétroá* és *volát* terminusokon kívül ide tartozik például az angol eredetű *dupla meeting* 'dupla játék', az olasz eredetű *kavall* 'lovas', a német eredetű *köpf* 'két honőr', a francia eredetű *mond* 'huszonegyes', a *primőr* 'ütőkártya', a német eredetű *strohmandli* 'kettős tarokk'; *vicepagát* 'kettes'. Itt említhetjük meg a trappola színeinek nevét: *bastoni, cope, spade.* A trappola, illetőleg a régi tarokk szavai az olasz elnevezések lefordításával közvetlenül vagy közvetve kerültek hozzánk. Például a XXII-es neve *bolond* volt (Il Motto), angol megfelelője — *fool* — bekerült a magyar tarokkirodalomba. A XVIII-asnak francia elnevezésével — *la Lune* — találkoztam. Ez az olasz La Luna *'hold'* tükörfordítása. A X-esnek szintén a francia elnevezése jutott el hozzánk: *roux de fortune* 'szerencse kereke' (az olasz La Ruota della Fortuna szerkezetből), hasonlóképpen a XIII-as *La Mort* 'halál' (az olasz La Morte szóból). (Az olasz sorozatjelű tarokk elnevezésére lásd Zsoldos: 88.)

Eredet vonatkozásában a másik nagy csoportot azok a szavak alkotják, amelyek k ü l ö n b ö z ő n y e l v i r é t e g e k b ő l kerültek át a tarokknyelvbe. Közvetlenül a köznyelvből kerülhetett át például a *biztatás, csendes, tiszta, hosszabbodik, lazsál, pápa, polgármester* szó. Általános kártyaszavak, amelyek végső soron szintén köznyelvi eredetűek: *bemond, fekszik, felvevő, partner* stb. Kártyanyelvi (tarokknyelvi) jelentést felvett köznyelvi eredetű szavak, mint pl. *díjazás, erő, ellenfél, játék, játékos, játszma, kezdő, lap, segít* stb. számtalan csoportnyelv (fizikai sport, játékok) szókészletében megtalálhatók. Az átvétel útját nagyon nehéz nyomon követni, különösképpen a származékszavak esetében. Például a *kezdő* szavunk a kártyanyelvben két jelentéssel él: egyrészt 'elindul a játékban', másrészt 'most kezdi a játékot elsajátítani'. Az elsőben minden bizonnyal kártyanyelven belüli képzés, a másodikban pedig származékszóként való átvétel. Speciális kártyaszavak tekintetében elég szerény a kölcsönös mozgás. Kevés is az adatom erre. Ide tartozik például az alsós eredetű *uhu* és a whist eredetű *renonsz.*

b) A tartli legjellegzetesebb szavai

Magyar kártyával kettesben játszott német eredetű kártyajáték, amelyben főleg az emlékezetnek van nagy szerepe (ISzKSz.). Első adatom a *tartli* szóra 1844-ből való, a *tartlitárs* összetétel előtagjaként (Nagy I.: Torzképek III, 244: NSz.). Önálló szóként a „Nem esik jól a pipázás, a *dártli* . . ." mondatban találtam rá először (1850: Röpívek 219: NSz.).

Számtalan alakváltozata született: *dárda, dardli, dárdli, dargli, tartl, tartli, tártli*. Mássalhangzó-torlódásos alakot vettünk át, s az *i* annak feloldására került a szó végére.

A *tartli* igen korai származéka: a *tartliz* (1857: Lauka G.: Vidék I, 82: NSz.), a *tartlizás* (1863: Kakas M. napt. 9: NSz.), későbbi a *tartlista* (1877: Kvassay E.: Vil. alb. 12: NSz.). *Tartliz* jelentésben: a *tartlit üti* (1881: Csepreghy F. Műv. V, 55: NSz.).

A *kvart, kvint, szext, szept, okt* és a *terc* tartliszavak egyéb kártyajátékoknak (pl. alsós, pikét) is szakszavai. Különböző sorozatokat jelentenek, s ezek összefoglaló neveként — szintén több kártyajátékban — a *kunszt*, illetőleg *összefüggés* szót használják.

E játék tovább él a huszadik században is. Ennek bizonyítékai a következő későbbi adatok: *álló terc* 'azonos magasságú lapnál az ír, aki hívott' (Widder: UB. 48), *dubliban marad* 'nem éri el a 250 pontot, ezért az ellenfél duplán ír' (Zolnay: 280), *forreiter*, illetőleg *bummerli* 'külön jutalom az első terc bemondásáért' (Szomaházy: Gl., Widder: UB. 49), *kunsztstikli* 'négyes figura' (Potter), *utolsó kunszt* 'utolsó lap utáni bejelentés' (Widder: UB. 49).

D) A korszak szórakoztató jellegű kártyajátékainak nevei, fontosabb műszavai

Alsós vagy *kalabriász* a tizenkilencedik század második felének és a századfordulónak egyik legelterjedtebb kártyajátéka. Terminológiája meghaladja az ötven terminust. Ebben a játékban az *adu alsó* a legerősebb lap (Zolnay: 102). A német (jiddis) eredetű (TESz.) *kaláber* vagy *kalabriász* későbbi elnevezése. Külföldön magyar kifejezéséről *Vannak-Spiel*nek nevezik ezt a Bihar megyében feltűnt, kombinatív játékot. Az alsós játék egyik ősi formája a minden bizonnyal német hatásra keletkezett *felsős* (l. TESz.-ban *filkóz)*, amelyben az *adu felső* volt a legértékesebb lap (Nádor: 101).

A kalabriász és a kaláber játékbeli és ezt tükröző szókészleteiről csak annyit mondhatunk, hogy mint igen sok játékunknak, a kalábernek is több változata jött létre, nevezetesen a *felsős kaláber* és az *alsós kaláber*. Az utóbbi azonos az alsóssal. A következő példákat találtam rájuk: 1900: „Az *alsós kaláber* . . . Magyarország legnépszerűbb kártyajátéka lett." (Bp.Hírl. 1900. jan. 30. 8: NSz.); 1901: „De hát nem mindegy-e, hogy *alsós* vagy *felsős kalábert* játszanak-e a kávéházak szeparéiban?" (Ady: ÖPM I, 483: NSz.); 1902: „El kezdtek társasjátékot játszani, a pikét, a tartli, a *kalabriás* különféle nemei meghonosodtak" (Bp.Hírl. ápr. 10. 8: NSz.).

A szóban forgó kártyajáték szócsaládjára 1853-ból van az első adatunk: „*kalabriázni* lehetett nekie a pappal" (Vahot I.: Ködf. 3: 153. NSz.). A múlt századból a legkülönbözőbb alakváltozatok mutatnak a játék elterjedésére. (L. később, az alaktani résznél!) Korabeli származékszavai, illetőleg összeté-

telei: 1870: „(a ládán) asztal gyanánt *kalábereznek*" (Báttaszéki L. Szer. gőz. 33: NSz.), 1902: „A Royal-kávéház egy elrejtett helyén *kalábereznek*" (Ady: ÖPM II, 390: NSz.), 1902: „a *kaláberezők* ősrégi szellemességével így jelentette be" (Ady: ÖPM II, 390: NSz.), 1884: „a *kalabriászi bukást* jobban fájlalod" (Mihaszna A. napt. 64: NSz.), 1874: „az illatos lugas árnyékaiban *kalabriásozott*" (Lauka G. Uj-nov. 310: NSz.), 1896: „az ön *kalabriásozó* pajtásának", 1891: „A vágy a *kaláber-asztalhoz* hív" (Viharos: Főváros 5: NSz.), 1901: „ellenőrzi férjeura *kaláberpartieit*" (Ady: ÖPM I, 476: NSz.), 1882: „A *kalabriász-banda* tagjai örültek a véletlen látogatásnak" (Lauka G. Gondt. 169: NSz.), 1898: „Azért nem hanyagoljuk el a művelt nyugattal bennünket összekötő kalabriászjátékot sem" (Ady: ÖPM I, 16: NSz.), 1888: „Némely *klaberjászjátszók* . . ." (Parlaghy: 53), 1875: „most van vége a *calabrias partienak*" (Jókai M. Eml. I, 250: NSz.), 1891: „*kalabriástársakat* keres délutánra" (Viharos: Főváros 76: NSz.).

Az *alsós* kártyaszavunkra 1900-ból van az első adatunk. Az előbb említett *alsós kalábér* szószerkezetben, valamint önálló szóként: „A régi jó idők se voltak immunisok az *alsóstól*" (Vay S.: Társasélet I, 174: NSz.). Ugyancsak ebből az évből adatolhatjuk a szó 'alsózó, alsót játszó' jelentését is: „kártyáznak . . . a dühös *alsós* amatőrök" (i. m. 169).

A szócsalád korábbi, kaláberkorszakából valók például *därdechen* 'kaláberváltozat', *dördemén* 'kaláberváltozat', *jasz* 'adu alsó', *Vencel* 'adu alsó', *menel manille* 'adu kilences'. Későbbi, az alsós korszakból: *banzáj, gyerünk, kettős alsós, negyvennégyes, siberes alsós* 'különböző alsósfigurák'. Elsősorban az alsós szakszava a *vannak* 'négy egyforma lap' és a *majdnem vannak* 'három egyforma lap'. Szavainak jelentős része egyéb kártyajátékoknak is szakszava.

Briscon — Ketten játszották magyar kártyával. Egyetlen adatom Szomaházytól van (i. m. 129).

Capári — A rendelkezésre álló adatokból csak annyit tudunk erről a kártyajátékról, hogy magyar kártyával játszották, valószínűleg négyen.

Első adatunk 1927-ből való: „kártyáztak . . . ki harmincegyet, ki *czapárit*" (Kisfaludy K. Munkái VIII, 129—30: NSz.). 1847-ből: „van eset, dióra *czapári*" (Vas Gereben: Életk. 85: NSz.). Jókai is említi, nála jelzői értelemben: „*czapári kompániák*" (Jókai IX, 366: NSz.). Igei származékára 1846-ból és 1848-ból van adatunk: „két megye táblabirája, eszik, iszik, néha *czapáriz* is" (PD. 1846: II, 130: NSz.). Szerkezetben is előfordul 1882-ből: „a hármasban játszott *czapári cwick*" (Lauka G. Gondt. 71: NSz.). Találtam adatot a *cwickszapári* elnevezésre is (1845), valamint *cwick*re. Az elnevezések és az általuk jelölt játékok vagy játékváltozatok minden bizonnyal összefüggnek egymással. Szomaházy szerint a cwick az *angén*hoz hasonló. Az a különbség, hogy öt játékos is játszhatja (i. m. 128—9).

Durák — Egyrészt a kártyajáték neve, másrészt a legtöbbet ütő, a vesztő játékos elnevezése. Magyar kártyával játsszák, s az a cél, hogy minél többet üssön az ellenfél. A kártyaszó szlovák eredetű (TESz.). Maga a játék portugál eredetű is lehet. Németországban így játsszák a *portugalese*, illetőleg *portugalon* elnevezésű játékot (Parlaghy: 91). A TESz. szócikkében közölt első adatoknál (1863: *durák*, 1868: *durákos)* korábbiakat nem találtam. Ezekkel a játékokkal azonos minden bizonnyal az 1827—1831-ből datálható *durni*, illetőleg *durnyi* (TESz.). A *durákozik* származékszóra az első adat 1898-ból való.

Ekarté — A játék is és az elnevezés is francia eredetű (ISzKSz.). Külö-

nösképpen jellemző rá a lapok cseréje. A XIX. század húszas éveiben kezdett csak lassanként elterjedni (PARLAGHY: 115). *Ekartál* jelentése: 'kártyát kézből letesz'. A hombre-ral közös műszava a *vole* 'összes ütés hazavitele'. A játék átvétele erősítette a francia hatást a kártyanyelven belül.

Elfmanderli — Először SZOMAHÁZYnál (1898) találkoztam ezzel a kártyaelnevezéssel. A cél ennél a játéknál: minél több képes kártya összegyűjtése. A 11 pont biztos nyerés. Inkább szórakoztató jellegű, jóllehet azonos a *bassedieci*-vel.

Felsős — Az *alsós* egyik régi forrása. Azonos lehet a *filkó*val, amelyben szintén a felsőnek (filkónak) van jelentős szerepe. A *filkós* vagy *felsőfogás* egyébként a lórumnak is műszava. A felsős kapcsolatba hozható a kaláber egyik változatával is: *felsős kaláber*. Egyébként ez az első adat is rá. Állítólag a preferanszt így is nevezték (Nyr. LXIII, 80).

Filkós — Négyen játszották magyar kártyával. Az volt a cél, hogy a játékos egyetlen filkót se vigyen haza. Ezzel a magyarázattal SZOMAHÁZYnál találkoztam (i. m. 114). Hasonló szerepe van ennek a játékalakzatnak a lórumjátékban is.

Jópeták — Erre a régi magyar kártyajátékra (l. ZOLNAY) 1860-ból van az első adatom: „*jópetákot*, filkót kezdett játszani" (Kővári L.: Vis. Szok. 134: NSz.). A *peták* 'hetes mint ütőkártya' kártyanyelvi műszóként már 1845-ből adatolható (TESz.).

Kaszinó — Az 52 lapos francia kártya kell hozzá. A játék célja 11 pont összeszedése (ZOLNAY: 134). Az első adat 1854-ből való (Heckenast IdSz[2]). *Kaszinójáték*nak is hívják (1957, WIDDER: UB. 99). A szó jelentésének eredete: érintkezésen alapuló névátvitel (TESz.).

Kártyadominó — Játékszabályait SZOMAHÁZY (1898) írja le idézett művében (127—8). A játék fontos eleme a szabályok szerinti lerakás. Másutt nem is bukkantam rá.

Királyjátszma — Így is nevezték a hármasban játszott máriást (1889, PARLAGHY: 86).

Kutya — Egyfajta kártyajáték elnevezése, illetőleg a vesztesnek a neve. A kártyajáték összehajtogatott bankjegyét is hívták így (TESz.). A legkorábbi adat 1844-ből: „elmés kártyajátékkal elfoglalva, melly *kutyá*nak neveztetik" (Jósika M.: Békesi kal. I, 165: NSz.), „vigyáz Pristinka! mindjárt *kutya* leszesz" (uo.). 'A nevezett kártyajátékot játssza' jelentésben 1893-ból: „Egyszer két hétig *ütöttük* odabenn a városban egyfolytában a *kutyát*" (Petelei: Jetti 181: NSz.). Korai származékszava Jósika idézett művéből (165): „két idősb *kutyázó*".

Páros vagy páratlan — A *Paar oder unpaar* tükörszava. Egymás után rakják félre a páros lapokat, amíg a kártya ki nem megy, s valaminek a beteljesülésére gondolnak (1889, PARLAGHY: 17).

Pasziánsz — Az eddig ismertetett játékoktól főleg abban különbözik, hogy általában egy személy játssza (ÉKSz.). Jellemzi a kártyalapok meghatározott szabályok szerinti kirakása (ISzKSz.). A francia eredetű *pasziánsz* szó jelenti a játék folyamatát és a játék eredményét is. Legkorábbi adatunk 1841-ből van a pasziánszra: „régen nem játszánk *patiencét*" (Kuthy L. Munk. II, 116: NSz.). Tükörszóként a *kártya-türelemjáték* összetételben él (LADÁNYI). Elég korai szókapcsolatok: 1854: *pasziánsz kijön* (Jókai VI, 338: NSz.), *pasziánszt rak* (uo.). Igei származékára, a *pasziánszozik*ra 1862-ből van az első adatom (Rózsaági: Fertály II, 211: NSz.).

Az általános kártyaszavakon és a változatok nevén kívül körülbelül 60 kártyaszót minősíthetünk speciális pasziánszszónak. Ezek közül csupán a legjellemzőbbeket mutatom be, amelyek különösképpen érzékeltetik a játék jellegét: *átjátszik, átnéz, átrak, elakad, felépít, felrak, fogyaszt, kirak, nem jön ki, szétrak;* illetőleg *csatlakozó hely, üres hely: alaplap, csatlakozó lap, felütött lap, ikerlap, iránylap, nyílt lap, oldallap, szabad lap; ászos csoport, királyos csoport; alapsorrend, felfelé menő sorrend, lefelé menő sorrend* stb. (A pasziánszváltozatokra a jelentéstani részben még visszatérek.)

A pasziánsz, ez a francia eredetű kártyajáték elterjedt és népszerű lett szinte egész Európában. Néhány pasziánszfajta magyar elnevezésének idegen megfelelőit hozom példaként:

boldog házasság — die Vermählung (német); *képkiállítás* — le Galerie des tableux (francia), galeria obrazów (lengyel); *királyi találkozó* — les Rois (francia), króle (lengyel); *Napóleon pasziánsza* — la patience de Napoléon (francia), pasyans Napoleone (lengyel); *óra* — le cadrau (francia), zegar (lengyel); *pince* — die Keller-Patience (német), *piramis* — la Piramide (francia), piramida (lengyel), *tizenegyes* — les Onze (francia), piramida (lengyel); *tizennégyes* — die Vierzehn (német), les Quatorze (francia), czternastka (lengyel).

Preferánsz — Az ultihoz hasonló, háromszemélyes, licitálással egybekötött, igen közkedvelt kártyajáték volt (ÉKsz., ISzKSz.). Szakszavainak egy része, mint például a *licites preferánsz, szanzadujáték, szanzadu preferánsz* a whisttel, illetőleg a bridzzsel való rokonságra is utal.

Ez a francia eredetű *preferánsz* szó először a whistjáték műszavaként jelenik meg 1824-ben (Whyst: 17). Mint kártyajáték-elnevezésre 1830-ból van az első adatunk: „*préférence*-ot játszanak" (P. Thewrewk I.: Alap. II, 84: NSz.). A tárgyalt századból való adatok még: 1845: „*preferáncozunk*" (Eötvös: Falu jegyzője II, 105: NSz.), 1873: „a kávéházban ebéd után naponkint együtt *preferancozgatott*" (Tóth K.: Irka-firkák 117: NSz.); 1841: „*preferenceparthiekban* oszlottak föl" (Kuthy L.: Munk. I, 109: NSz.), 1888: „*preferenczjáték*" (Parlaghy: 68).

Jóllehet a tizenkilencedik században volt népszerű játék, még a huszadik században is kedvelték, de már kevesebben játszották. Körülbelül húsz ún. preferánszszót — néhány kivétellel — Widder: UB. könyvéből (1957) céduláztam ki: *boni, egy, ez is, írásos preferánsz, preferánsz kasszára, kalap alá, kis pont, osztópénz* stb.

Puta — Két adatom van erre a régi kártyajátékra. 1827: „kártyáztak . . . ki *putát*, ki harmincegyet" (Kisfaludy K. Munkái VIII, 129: NSz.), 1841: „*puta*, vagy makaó . . ." (Kovács Pál Munk. II, 49: NSz.).

Szabólegény — Egy adatom van rá Szomaházy könyvéből (1898). Ketten játszották magyar kártyával. Adu nincs a kártyában. Cél: minél több ún. képes kártyát összegyűjteni (i. m. 113—4).

Tizenötös — A tétet az nyeri meg ebben a kártyajátékban, aki kártyáiból 15 pontot összegyűjt. A magyar kártyaszó a francia *quinze* fordítása (Szomaházy: 155).

Tűz — A játékban 31 pontot kell összegyűjteni. A játék *tűz!* felkiáltással véget érhet (Szomaházy: 120).

E) A hazárd kártyajátékok szókincséről

Baccarat — Ez a francia eredetű hazárdjáték a makaóból fejlődött (SCHREIBER: 40; ISzKSz.). Minden bizonnyal a makaóból került át a *nagy sláger* és a sménben is használatos *adok* műszó. Egyik fajtáját Párizsban *La faucheuse*-nek 'kaszáló" nevezték. A bankár egyszerre két tablóról söpörte be a megnyert pénzeket. Öt csomag francia kártyával játsszák. A szabályos játékhoz szükséges egy asztal, amelynél 12 játékosnak, bankárnak és krupiénak van helye (ZOLNAY: 33).

1871-ből való az első adat: „Nyáron fürdő, télen meg opera Estélyek és utána *bakara*" (Hiador: Uj költ. 126: NSz.). Továbbképzett alakja: 1898: „Bécsben *baccarázott* a jockey-klubban" (Mikszáth: Egy választás 32: NSz.). Összetételei: 1888: „*baccarat-asztalok*" (Parlaghy: 157), 1902: „*bakkarat-játék* folyamán kifizette neki a kártyapénzt" (Bp.Hírl. 1902. júl. 18. 8. l.: NSz.). E kártyajáték regénycím is lett Szomaházy István *Baccarat a zöld csatatér* című művében (Bp., 1912).

Megszületett a *baccarat* szó rövid változata is: 1902: „A *bakk* ezentúl nem nyilvánosan, hanem külön teremben virágzik" (Borssz. Jankó 1902. V. 11., 5. l.: NSz.), „a *bakra*, ferblire kapható nem vagyok" (BpHírl. 1902. ápr. 6. tc.: NSz.). A teljes alakhoz hasonlóan ezt is továbbképezték: „Sétáltam, usztam és eveztem? *Bakkoztam* és kalábereztem" (Borssz. Jankó 1912. júl. 21. 7. l.: NSz.). A későbbiekben találkozunk a *bakkasztal*, *bakkjáték*, *bakkszabály* összetételekkel. Huszadik századi bakkszó a bakkasztal körül állva játszókra vonatkozó *vándorol* és *vándortét*. — Magyar neve: *kilences* (CzF.).

Besique — Francia kártyával játszott hazárdjáték. Az a cél, hogy a játékos előbb csináljon meg 1000 vagy 1500 pontot, mint az ellenfele (SZOMAHÁZY: 149). A játékkal kapcsolatos adataim, illetőleg a műszavak PARLAGHY (1889) és SZOMAHÁZY (1898) művéből valók. Besique-szavak: *bezi* 'a pikk dáma és a pikk bubi egy kézben', *dupla bezi* 'egy kézben a két pikk dáma és a két pikk bubi', *carte blanche* 'kilenc lapban nincs figura' (ez egyébként a pikét nevű kártyajátéknak is műszava), *rubicon besique* 'besique-változat', *brisque* 'ászok és tízesek a kártyában'.

Chemin de fer — A *baccarat* egyik fajtája ez a francia eredetű hazárdjáték (ZOLNAY: 25, 31; ISzKSz.). Nevét onnan kapta (magyarul *vasút)*, hogy a bank sorban, kézről kézre megy az ülő játékosok között (SCHREIBER: 44).

Bár adataim mind huszadik századiak, nem kétséges, hogy már a tizenkilencedik században és a századfordulón virágzott ez a szerencsejáték. A *baccarat* kártyáival közös szava például a *dirigál* (a játékvezető), *dögök* 'lejátszott lapok', *szvit* (a francia *suite*) 'ütéssorozat', *ku* (a francia *coup*) 'ütés'. Az *adok* 'e szóval oszt ki egy harmadik lapot is a bankár' a makaó játéknak is műszava. Gyakran mondták e játék közben, hogy *köszönöm* 'több lapot nem kérek'.

Féltizenkettősdi vagy *halberzwölf* — A huszonegyezéshez és a quindecihez hasonló, francia kártyával játszott hazárdjáték (PN. 1919. X. 2.). A játékcél: tizenegy és fél pont elérése (ZOLNAY: 229). A magyar elnevezés a német szó tükörszava. A féltizenkettősdire az első adatom 1845-ből való: „tudnak még makaósdit és *féltizenkettősdit* játszani" (Életk. II, 740: NSz.). A *halberzwölf*re vonatkozó adatom PARLAGHY könyvéből való.

Huszonegy, huszonegyes — Magyar kártyával játsszák, s a játékosok a 21-es érték elérésére törekednek (ÉKsz.). A tizenkilencedik századi (1889)

minősítése szerint egyértelműen hazárdjáték (PARLAGHY: 81). Szórakozásképpen is játszották és játsszák ma is.

Az első adat PARLAGHY könyvéből való. Irodalmi művekben is felbukkan. Például 1907-ből: „Kártyázott valamikor Kapitány ur? . . . Gyermekkoromban egyszer karácsony este *huszonegyet* és egy kalap diót nyertem." (Krúdy: A szakállszáritón 20.) Szinonimája, a *kocsisjáték* már PARLAGHY művében megtalálható. Sokan magyar eredetű kártyának tartják (PN. 1919. X. 2.), bár hozzá hasonló több is akad, mint például a *halberzwölf* és a *quindeci*.

A huszonegyezés tizenkilencedik századi szava például a *reszt* 'nem kérek több lapot', valamint az azonos jelentésű '21-nél több' *fuccs* és *tropa*. Az utóbbi kettő idővel köznyelvi használatú is lett. Ennek a játéknak későbbi időponttól adatolt tipikus szavai még az *elv ohne*, illetőleg az *ohne ász* 'két lapból 11 pontja lévén, ász helyett mást kérhet' bemondások.

Kopka — Régi magyar kártyajáték. Kocsmai hazárdjátékként is játszották (SCHREIBER: 25). A 'rakás' jelentésű lengyel szó átvétele. Elterjedtségét bizonyítja, hogy szótározták (CzF.). Első adatom 1845-ből való: „három és több kártyarakásból *(kopkából)* a legfelső kártyalevelet megnevezni" (VIDOSSY: 1). Származékát, a *kopkázik* igét is szótározták (CzF.). Irodalmi alkotásokban is találtam néhány adatot rájuk. 1880: „Én makaót inditványozok, Tulipán ur *kopkát*." (Csiky: Proletárok 51: NSz.). 1890: „az Ádámék is eljönnek . . . *kopkázni*" (Csényi Gy.: Koszoru 85: NSz.).

Lengyel bank — Egyetlen adatom van rá, 1898-ból, SZOMAHÁZY könyvéből (117).

Makaó — A modern hazárdjátékok között ez volt a legkedveltebb (PARLAGHY: 93). Ma is játsszák, de jelenleg szórakoztató céllal. Nemcsak a kártyajátéknak, de a játékon belüli mozzanatnak is a neve. A játékosnak akkor kell bemondania, ha az utolsó előtti lapot játssza ki.

Nevét Macao dél-kínai portugál gyarmat nevéről kapta, állítólag az ott állomásozó tisztek találták volna ki (PARLAGHY: 93; ISzKSz.). Az NSz.-anyagban elég sok cédula van róla. A legkorábbi adatok a század negyvenes éveiből valók. 1840: „Tegnap találkoztunk a' *makaonal* pillanatra" (Jósika M.: Életk. III, 54: NSz.). 1844: „a' *makaot* és fárót el fogják tiltani" (Életk. II, 21.: NSz.). E kártyajáték szinonimái: 1845: „tudnak még *makaosdit játszani*" (Életk. II, 740: NSz.), 1855: „önök beszédemet *makaójátéknak* mondják" (Vas Gereben X, 443: NSz.). Igei származékára az iktelen változat a korábbi (1845). Összetételei: 1845: „Az első schlager a' *macao bankba* hasit" (Életk. II, 662: NSz.). 1855: „Z. fiatal táblabiró . . . nagy *makaójátszó*" (Vas Gereben X, 443: NSz.).

A makaó speciális szavai: *apre* (< *a pre*) 'a bankár és a játékos egyenlő pontszáma, egyik sem nyer', *brand* 'a bankárt kérik a felső lap eldobására', *felmutatni* 'ezt kell mondani, ha a bankárnak van először ütése a saját kártyájával', *repülő bank* 'tovább menő bank'.

Nasivasi — Magyar kártyával játszották a *fáraó* elnevezésű hazárdjáték szabályai szerint (PARLAGHY: 89). Ez a szerb-horvát eredetű elnevezés a kártyázásnak azokra a mozzanataira vonatkozik, amikor is a bankár a kártyát jobbra és balra (miénk — tiétek) hányja, s amelyik kártya jobbra kerül, veszt, amelyik balra, az nyer (ZOLNAY: 243).

Származékszavára és szerkezetben való előfordulására korábbi adatunk van, mint az alapszóra. 1840: „a *nasivasizás* minden pénzemtől megfoszta" (Nagy Ig. Árgyrus 5: NSz.). 1844: „*nasivasi bank*" (Kuthy L. Munk. V, 53:

NSz.). Az alapszóra az első adatom 1876-ból való: „Soha annyi ferbli, *nasi-vasi* rajtok [a biliárdasztalokon] el nem követtetett' (Hevesi L.: Karc. 224: NSz.). A 'nasivasit játszó' jelentésben: 1881: „a fiú belekeveredvén a *nasivasi* bandába" (Csepreghy F. Műv. IV, 15: NSz.), 1881: „Ön se szakitson félbe *nasivasis* uram" (Csepreghy F. Műv. IV, 43: NSz.).

A nasivasizók szavai: *ambo* 'a kártyacsomag legalul levő lapja', *quartett* 'négyszeres nyerés vagy vesztés', valamint a 'mindkét oldalon egyenlő értékű kártya' figurához kapcsolódó *kivirágoztat, kettős virágzás* és *virágzás* terminusok.

Póker — Amerikai eredetű, francia kártyával játszott hazárdjáték (ÉKsz., ISzKSz., OxfDict.). Ma is játsszák még, de már szórakoztató jellegűvé szelídült. Nemzetközi kártyaszóvá vált. Az amerikai angolban keletkezett. Eredete nincs tisztázva (TESz.).

Parlaghy kártyakönyve még nem tárgyalja. Első adata 1898-ból való (TESz.). 1906-ból való: „Őrült sikerei a *pókerben* az nap kezdődtek" (Ambrus Z.: Álomvilág 294—5: NSz.). A századfordulóról van az első adat a *pókerjáték* szóra is: 1907: „részt vettem *poker-játékban*" (Ambrus: Törpék és óriások 199: NSz.). Viszonylag késői adat van az igei származékára: *pókerezik* (1930: TESz.). Napjainkig születnek különböző póker-szóösszetételek, mint például *pókeretika, pókerfigura, pókerjátékos, pókerjátszma, pókerparti, pókerpszichológia*.

A húszat meghaladó pókerszavakról a következőket mondhatjuk el: Egyik legfontosabb terminusa a *blöff* szó. Jelentése egyrészt 'pókerfigura', másrészt 'megtévesztő bemondás'. Az utóbbi a szóban forgó kártyajáték igen jellemző eleme. Nagy szerepe lehetett abban, hogy a *blöff* szó köznyelvivé is vált. Szavainak egy része a ferbli — egy régebbi hazárdjáték — szókincséből való átvétel. Ilyenek: *blind, blindelés, blindelő, blindnyitás* 'vakon, a lap megnézése nélkül', *elfutamít* 'a gyengébb lapú blöffölő az erősebbet', *girigáré* 'négyes figura' (ez a lórum kártyajátéknak is műszava lett), *zukassza* 'befizetés a tét megnagyobbítására' stb. Pókerszóból römiszó is lett: *flös* 'öt egyszínű lap', *rojálflös* 'ászig menő sorozat'. Tipikus pókerszó: *csipp* 'legkisebb hívás', *drilling* 'három egyforma lap', *parol* 'a nyitás joga — lapcsere után — a játék részvételében', *sztrétflös* 'ászig menő sorozat'.

Rablóbanda — Szomaházy könyvében (1898) találkoztam csak ezzel a kártyajátékkal (i. m. 124). A játékban nagy szerepe van az ún. nyerőkártyának.

Ramsli — Magyar kártyával játszott hazárdjáték. Német eredetű (ISzKSz.). A lapok folytonos selejtezése jellemzi. Legelső adata 1901-ből való: „elszökött *ramslizni*" (Bp.Hírl. 1901. márc. 3.: NSz.). Móricz Zsigmond „Árvalányok" című művében is felbukkan: „*Ramslit*"(1917. i. m. 120: NSz.). Összetételei: *ramslijáték, ramslikompánia*. Ezek viszonylag későbbi (1943, 1944) időből adatoltak. Szinonimái: *romola, selejtezés, válogatósdi* (Zolnay: 38, 260). Nevezték *angén*nak is (Zolnay).

F) A hamiskártyások szavai

A hazárdjátékokkal együtt gyors meggazdagodásra számító hamiskártyások tűntek fel. Az elharapódzott játékszenvedély megteremtette a játékkaszinókat, a játékbarlangokat, klubokat, ahol igen élénk kártyacsaták folytak. Ezek a létesítmények a tizenkilencedik században gomba módra megszaporodtak (vö. Zsoldos: 100). Alvinczy kártyakönyvéből tudjuk, hogy

„Pozsony . . . a 60-as években Lemberg mellett a monarkiának legnagyobb kártyafészke volt" (i. m. 9), ugyancsak ő írja, hogy „Görögország után a mi hazánk szolgáltatja a kontinensnek a legtöbb kártyazsiványt" (i. m. 67). Egyébként a hamisjátékos egyik tolvajnyelvi elnevezése *grek* (l. JENŐ—VETŐ). Hamiskártyázás folyt az alvilág minden pontján. A hamisjátékosok létrehozták a maguk csoportnyelvét, argóját, amely titkos volt és szigorúan csoporthoz kötött. Csak a társaság tagjai ismerték a szakszavak jelentését, s csak az ő tájékoztatásukat szolgálták. PARLAGHY könyve (1889) alapján hadd mutassak be néhány mondat értékű információt a hamiskártyások nyelvéből: *bé* 'két disznó', *da* 'négy', *doktor* 'piros', *gie* 'hármas', *glück* 'tök', *herrdoktor* 'király', *Jakab* 'húsz', *milimári* 'több, mint huszonegy', *olló* 'kilences', *Sándor* 'alsó', *tessék* 'zöld'.

A felsorolt példák a kártyanyelvnek, és azon belül is a kártyásnyelvnek is sajátos csoportját alkotják. Ezt a szókészletet ki kell még egészítenünk azokkal a szavakkal, amelyek a játékkaszinók, klubok, összejövetelek figuráit nevezik meg, vagy éppenséggel egy-egy csalásmódot jelölnek, illetőleg az itt használt eszközök, tárgyak nevei. A példák nagyobb része SCHREIBER (1934) könyvéből való. Ezek az elnevezések nem titkosak. A játékkaszinók s z e r e p l ő i például *allumeur* 'játékmegindító', a *falazó* 'a hamiskártyás bűntársa', a *játékmester* 'a kártyaklub vezetőségét képviseli a játékteremben, a rend őre', a *madam* 'a játékbarlang tulajdonosnője', a *sanzsőr* 'zsetonbeváltó', a *siber* 'csaló' (1917), a *slepper* 'felhajtó', a *tarhás* 'a játékkaszinó kéregetője' (1928; használati köre tágult), a *vamzer* 'a kártyaklubzsaroló'. — Az itt használt e s z k ö z ö k, tárgyak, például a *gereblye* 'a zseton behúzására és tologatására szolgál' (1928), a *halef* 'ezzel szedik össze a leosztott lapokat', a *koporsó* 'kártyatartó' (1928), a *kuksa* 'pénz', a *pinka* 'tartály a kaszinónak levont pénz számára' (1888). A játékcsalás fogalmi csoportjába sorolandók: *abkaufer* 'kártyalevevő, a hamiskártyás segítője', *abslenken* 'a kártyacsomó néhány lapját a marokban visszatartani' (1888), *bizetírozás* 'a hamiskártyás a lapok széleit megvágja, hogy a meg nem vágott lapok kijjebb álljanak', *brennelés* 'a felső lapok eldobása' (1928), *cinkelés* 'a kártyalapok megjelölése', *drótozás* 'a bankár tájékoztatása arról, hogy mi van az ellenfélnél', *fésülés* 'a bankár a csomag elejéről levett s legyezőszerűen szétnyitott lapokat egyenként belevágja a csomagba különböző helyeken', *focizás* 'hamis húzás' (1928), *paklizás* 'csalás' (1875), *ragasztás* 'zsetoncsalás' stb.

A KET így írt a szerencse-, illetőleg a hazárdjátékokról: „. . . Azonban fájdalom! Országszerte igen kevés sikerét tapasztalhatni a' most emlitett végzésnek (1791-ben hozott törvény a hazárdjáték ellen) 's nem hogy csökkent volna azóta a' kártyajáték, sőt napról napra elhatalmaza, ugyanannyira, hogy még a 'köznép is abban keresi szünnapjainak örömeit, 's ezen szenvedély, métely gyanánt ragadoz a' henyélő öregre 's ifjura." (I. m. *kártyajáték* címszó.)

G) Kártyaszavak az irodalomban, a publicisztikában

A tizenkilencedik században szinte ugrásszerűen megszaporodtak a kártyaszavak a különböző irodalmi művekben. Íróink szintén hódoltak ennek a szórakoztató és elmecsiszoló szenvedélynek. Például Jókai és Mikszáth műveiben — akik kiváló tarokkjátékosok voltak — megtalálható ennek a játéknak minden fontosabb szava. Íróink arra is vállalkoztak, hogy kártyakönyvben

mutassák be a legkedveltebb korabeli kártyajátékokat. A Szomaházy szerkesztette munkában a *tarokkról* éppen Jókai és Mikszáth ír, a *tartlit* Bródy Sándor ismerteti, Rákosi Viktor az *alsós kalábert*, Rákosi Jenő a *whistet*, Ambrus Zoltántól pedig a *ferbliről* olvashatunk.

A kártyaszavak az írók műveiben — az eseményhez, cselekményhez kapcsolódva — főleg a miliőrajzot szolgálják, valamint a jellemfestést. (A példák bemutatásakor a sorrendiséget illetően az egyes írók műveiben előforduló kártyaszavak száma szolgált alapul.) Jókain és Mikszáthon kívül elsősorban Vas Gereben (1847: „ellentársa az *adutt-kilenczet* hivja ki": Életk. 87: NSz., 1847: „van eset, dióra *czapári*": Életk. 85: NSz.; 1856: „*préference*-t . . . játszottak volna": Nevess II, 129: NSz.).

Szigligeti Ede — 1856: „*hamis kártyás*": Dalos P. 46: NSz.; 1863: „nem szükség épen nagyban hazardirozni. Van *dartli, calabriasz* . . .": Nőur. 141: NSz., 1863: „. . . leültünk . . . *makaót* játszunk": Nőur. 187: NSz.

Gárdonyi Géza — 1895: „*makk* az *adutt*": Pöhölyék, 37: NSz., 1895: „meg kellene ezt a *filkót* plajbászolni, különben egybetévesztjük az *alsóval*": Pöhölyék 37: NSz., 1907: „a *kártyát* épen keverték": Józanság 132: NSz.

Gvadányi József — 1796: „. . . jádzanak *Vojtákot, Cavallót, Pigetot*, avagy-is *Lombrákat*": Nót. test. 194: NSz.

Jósika Miklós — 1859: „. . . többen kártyáztak. Akkor az *ombre* volt divatban": Nov. III, 63: NSz., 1844: „Az egész háznép *kutyát* jádzik": Békesi kal. I, 151: NSz., 1840: „Tegnap találkoztunk a *makaónál* pillanatra": Élet III, 54: NSz., 1844: „Vénségére *whist* és *grand paciencére* adja magát.": Békesi kal. I, 104: NSz.

Csiky Gergely — 1880: „Én *makaot* indítványozok, Tulipán úr *kopkát*": A proletárok 51: NSz.

Eötvös József — 1865—1870: „mert nem is *ferbli*, s nem is *zwick*": A XIX. sz. bárói 378: NSz., „az öreg Bandaházyné ő excellenciája . . . egy vén tábornokkal s egy pár nem sokkal fiatalabb barátnéjával egy *whist asztalnál* fogott helyet": i. m. 415: NSz.

Tolnai Lajos — 1867: „*Adutt*, dutyi, *tromf*, ide azzal a *vörös alsóval* . . .": Besz. 107: NSz., „Eddig csak *máriásoztak, filkóztak* paraszt kártyákkal vasárnap délutánonként": i. m. II, 105: NSz.; „értett valamit a *preferanszhoz*": i. m. II, 106: NSz.

Kisfaludy Károly — 1827/1831: „kártyáztak . . . ki *márjást*, ki *vojtát* . . . kártyáztak . . . ki *harmincegyet*, ki *czapárit*": Munkái VIII, 129—30: NSz. stb. műveiben fordulnak elő.

Ady műveiben is számtalan kártyaszóval találkozunk (1901: „De meg hát nem mindegy-e, hogy *alsós* vagy *felsős kalábert* játszanak-e a kávéházak szeparéiban?": ÖPM I, 483: NSz., 1898: „. . . mind a négy *filkót* s hozzá még három *ászt osztottam* magamnak": ÖPM I, 16: NSz., 1902: „. . . nem nagyon érti az *alsós* rejtelmeit, az *ultimót*, a *tuletroát* sem" ÖPM II, 390: NSz.).

Molnár Ferenc így vélekedett az egyik hazárd kártyajátékról századunk elején: „Még egyszer térjünk vissza a magyar nemzeti kolerának, a *bakkarának* kérdésére" (Pesti Hírlap 1910. dec. 4. 33: NSz.).

A felsorolásból nem maradhat ki Arany János „Híd-avatás" című költeményének idézése. „És *kártya perdül, kártya mén* . . . A *kártya nem fest* a fiunak . . . *Tét elveszett* . . ." sorok szervesen illeszkednek a nagyvárosról festett korrajzba, teljesebbé teszik a magyar kapitalizmus árnyoldalairól rajzolt képet.

A *kártya* szó, illetőleg ennek szókapcsolatai az idők során átvitt jelentést is felvették. A miliőrajzon és a jellemfestésen kívül különösképpen a frazeológiai kifejezések igen alkalmasnak bizonyultak az írók kezében egyéb jelentés, mondanivaló szemléletesebb megfogalmazására. Gyakran 'eszköz' jelentésben találkozunk vele. Például „Az sem utolsó *kártya* a játékban, melyet ellenségeink leverése, megszégyenitése ad" (1885: Tolnai L., Polgárm. II, 105: NSz.). Hasonlóképpen „A magamféle embernek egyetlen *kártyája* van a jövendőt kivivni: a bátorság" (1864: Vas Gereben VII, 133: NSz.). 'Terv' jelentésben használja Mikszáth: „Ő osztott, ő emelt, és ő ütött: *kártyáiba* sohasem engedett *belenézni*" (1885: Tek. vármegye 142: NSz.). A „Családja boldogságát, szép nevét . . . ön már egy igen veszedelmes *kártyára tette.*" (1885: Tolnai L.: Polgárm. I, 53: NSz.) mondatban 'kockáztat' az értelme. Szívesen hasznosították íróink a *keveri a kártyát* 'ravasz, alattomos' hasonlatot. „Asztal alatt *keveri a kártyát.*" (1820: Dugonics: Példabesz. II, 171: NSz.) A *kártyája kivan* frazeológiai kifejezést többek között Arany János is alkalmazta „A falu bolondja" című költeményében: „Nem hiszik, hogy *kártyája kivolna*" (1850: Arany Kk. I, 140: NSz.). 'Ne titkoljuk el terveinket, szándékunkat' szemléletesebb megfogalmazással: „*Játsszunk nyilt kártyákkal* fiatal barátom" (1884: Mikszáth: Apró gentry 69: NSz.).

A politikai irodalomban is szívesen éltek a *kártya* szó átvitt jelentéseinek felhasználásával. Néhány példa gyűjteményem ide sorolható mondatai közül. 1848: „Egy *kártyára* nem lehet dobni a nemzet sorsát." (Kossuth levele Görgeyhez, Ö.M. XIII, 917: NSz.) 1833: „Ezen politikai *kártyajáték* által az aljas [alsó] nép még sem emelkedett." (P. Thewrewk J.: Haz. elm. 51: NSz.) 1838—1890: „. . . nem szerencsécske-e, ha az ellentárs *kártyái* közül egyet vagy mást, s ha csak a *tökfilkót* is megpillantjuk?" (Szemere Pál: Munkái III, 283: NSz.). 1848: „A győzelem részükre kezd indulni, várja hasonló sors ellenségeinket is. Minő *kártyajátszás.*" (MT 1848. 709: NSz.) 1909: „. . . a kormányok csak *tartliznak* egymással" (Az Ujság 1909. I, 17. 1: NSz.). — Külön is ki kell emelnem a *kártyavár* szavunkat. A NSz. törzsanyagában negyvennyolc cédulán szerepel, az összes előfordulása hasonlatban. Például 1842: „Különben az ő (városok) alkotmányossága *kártyavár* marad 's légalkotmány". (PH. 1842. 537: NSz. Kossuthtól) 1850: „. . . a' birodalmi dualismusnak ezen . . . demonstratioját nem lehetett, mint a' *kártyavárt* sóhajokkal lefuni." (Kemény Zs.: Forr. után 96: NSz.) Hasonló jelentéssel fordul elő Széchenyinél a szinonimája: „. . . spanyol kastélyok-, *kártyaházakként* valóban nem játszhatni a' magyar olly szövevényes létével" (1841: Kelet népe 331: NSz.).

A kártyaszavak egyre gyakrabban fordulnak elő a korabeli újságok lapjain. Az Életképekben például „a *kártyakeverésben* mesteri ügyességű báró"-ról (1843: Életk. II: II, 153: NSz.), „a' többször nyilván megrótt *kártyajátéki* düh lecsillapodásá"-ról (1845: Életk. II, 193: NSz.) olvashatunk. Ugyanennek a lapnak különböző írásaiból tudomást szerezhetünk a korszak kedvelt kártyajátékairól, az *ékartéról* (1844: „mint tudod, *ecartézni* szoktam": 1844: Életk. I, 118: NSz.), a *fáraóról* („a' makaot és *fárót* el fogják tiltani": 1844: Életk. II, 21: NSz.), a *féltizenkettősdiről* („tudnak még makaosdit és *féltizenkettősdit* játszani": 1845: Életk. II, 740: NSz.), a *makaóról* („ferblizek vagy *makaózom*": 1845: Életk. I, 412: NSz.).

A Budapesti Hírlap *kártyabotrányról* (1902. május 18. 31: NSz.) és a zágrábi Csak szorosan elnevezésű *kártyatársaság* adakozásáról (1900. május 5. 8: NSz.) tudósít. Megtudjuk azt is, hogy „Az *alsós kalábér* pár év alatt Magyar-

ország legnépszerűbb kártyajátéka lett. Bármily rossz viszonyok is legyenek az országban: az *alsóst* folyton játsszák." (1900. jan. 30. 8: NSz.) A *bakkara* („a gróf még a *bakkarat-játék* folyamán kifizette neki a *kártyapénzt*" 1902. július 18. 8: NSz.), a *makaó* („két napig *makaóztunk* az Otthon-ban" 1902. február 16. NSz.), a *ramsli* („elszökött *ramslizni*" 1901. márc. 3. NSz.) stb. ebben az újságban is megtalálható.

A Borsszem Jankó meg is verseli a bakkarát és a kalábert:

Sétáltam, úsztam és eveztem,
Bakkoztam és *kalábereztem*.
(1912. július 21. 7: NSz.)

Egy másik írásában:

„Tudod, mi az erő? A *baccarat*,
Mely előbb utóbb milliót arat."
(1902. május 11. 5: NSz.)

A Pesti Divat is bővelkedik a kártyázással kapcsolatos híradással. A kártyázás terjedéséhez, illetőleg megítéléséhez kapcsolhatók a következő idézetek: „. . . számos egyén dohányoz, iszik, *makaóz* és tolakodik" (1845. II, 479: NSz.), „Milly szomoru áldozatjait láthatjuk, naponként a féktelen *kártyakórnak*" (1846. I, 338: NSz.), „A magyar . . . szörnyü *kártyadüh* miatt, mindinkább elszegényedik." (1846: I, 162: NSz); „Pest harminczöt kávéházzal bir. Ha mindenikhez egy-egy *kártyabarlang* tartozik — szép összeget hoznak forgásba." (1847. II, 1502: NSz.)

A Kakas Márton naptára nem minden él nélkül mondja, hogy „Mercurius . . . a *kártyások* és zsebmetszők patrónusa" (1860. 134: NSz.), valamint hogy „mi czélja van a nemzeti körnek a *tartlizáson* kívül" (1863. 9: NSz.).

A XIX. században még élő kártyaszavaink között számtalan olyan található, amelyeket ma már nem használunk. Ezeket főleg e század irodalmi, publicisztikai művei őrizték meg. Ide sorolhatók: *hányatóné* 'kártyavető aszszony' (1835: Lovász I.: Ért. nyelvúj. 34: NSz.), *kártyabíró* (1865—1887: „ő volt a *kártyabiró*, min . . . tekintély a kártyalitteraturában": Vas Gereben VI, 223: NSz.), *kártyahányó* 'kártyavető' (1832: „A *kártya-hányó* asszonynak gyakran be kelle jőni a' faluból": Fáy A.: Bélteky I, 320: NSz.), *kártyaház* 'kártyavár' (1818: „a' mit el-vesztettem, nem több s' nem kevesebb, mint azok a' *kártyaházak*, mellyeket a' Gyermek magának épit": Haszn. mul. Ktár. I, 136: NSz.; 1848: „Most . . . az európai békének mesterséges *kártyaháza* egybeomlott . . .": MT 248: NSz.; 1866: „Építjük a sok czifra *kártyaházat*, Mely összedől": Benedek A. költ. II, 128: NSz.), 'olyan ház, ahol kártyázni lehet' (1886: „*kártyaházak* és lebujok egész utczákat töltenek meg, . . .": Lóczy: Khinai 350: NSz.), *kártyaismerés* (1864—1887: „Az én művemhez ügyes *kártyaismerés* [kell] . . .": Vas Gereben VII, 80 NSz.), *kártyakompánia* (1863: „Egy kis dinom-dánom, egy kis *kártya-kompánia*": Szigligeti: Mama 24: NSz.), *kártyakompanista* (1895: „Vadászcimborái, *kártyakompanistái*, ivópajtásai ki is nevették": Vértesy Gy. Elb. 80: NSz.), *kártyalak* (1895: „tudománya, miként *kártyalak*, összeomol!"; Kolmár J.: Világnézlet 87: NSz.), *kártyaműves* (1848—1948: „Ácsok, asztalosok . . . *kártyamüvesek* . . . illedelme, jelesül szoba lakást kivánnak,": Mérei: Munkásmozg. 170—1: NSz.), *kártyanábob* (1899: „Akreditált vendég *kártyanábobokat* is szivesen láttak a vidékről és a fővárosból"; Ábrányi K.: Képek 148: NSz.), *kártyapárbaj* (1906: „. . . nem

számítva az ön három napig tartó *kártya-párbaját . . .*": Ambrus Z.: Álomvilág 121: NSz.), *kártyás játék* (1811: „midőn valamelly *kártyás játékhoz* vagy épen vagy nem elegendőképen értünk,": Kis János: Társalk. I, 36: NSz., 1925—1957: „ne jusson eszedbe semmiféle *kártyásjátékot* inditványozni": Krúdy: Arcképek II, 180: NSz.), *kártyász* 'kártyázó' (1845: „*kártyász* pap"; Homonnay I.: Besz. 69: NSz.), *kártyaszoba* (1861: „több úr külön társalgott a *kártyaszobában*": Fek. lev. napt. 74: NSz.; 1874: „a *kártyaszobában* odaül a megátalkodott tarokk kompániához": Mikszáth: Elb. I, 63: NSz.), *kártyázószoba* (1858: „a kisférj elvonult a többi férjekkel a *kártyázó-szobákba:* Jókai, XII, 267: NSz.; 1907: „*kártyázószobában*": Krúdy: A szakállszárítón 164: NSz.) stb.

H) A társadalmi háttérről

Jóllehet egyetlen kártyajátékot sem kapcsolhatunk egyértelműen meghatározott társadalmi réteghez vagy csoporthoz, mégis a játék célja, a kártyafajta színvonala, valamint az ezeket játszók között bizonyos összefüggés fedezhető fel. A szellemi játéknak minősített *tarokk*, *whist* és *tartli* elsősorban az értelmiség körében volt népszerű. Már előzőleg említettük, hogy például Kossuth, Jókai, Mikszáth kiváló *tarokk*játékosok voltak. A híres tarokkpartik egyikét láthatjuk az ismert Ferraris-képen, a Tisza Kálmán-féle társaság kártyacsatáját. A *whistet* kedvelők között egyaránt megtaláljuk a bárót, a mágnást, a postamestert, a papot, az erdészt. 1878: „. . . találkozása volt . . . báró Wenckheim Bélával a kaszinó *whist-termében*" (Kákay A.: Tisza K. 147: NSz.). 1886: „A kaszinóban mágnásokkal *whistezett*" (Vadnai K.: Elm. id. 147: NSz.). 1882: „A postamester, a helybeli erdész, a pap és Mariska *viszteztek*" (Lauka G.: Gondt. 111: NSz.). A kávéházakban, az írói és művészi klubokban folyik a *tartlizás* (vö. 1875: Don Pedró napt. 103: NSz.; Mikszáth: Jókai élete II, 59: NSz.).

Az elsősorban szórakoztatónak minősíthető kártyajátékoknak már szélesebb a társadalmi hátterük. A tizenkilencedik és huszadik századforduló legnépszerűbb kártyájának az *alsót*, illetőleg a *kalabriást* tartják (vö. Bp. Hírl. 1900. január 30. 9: NSz.). Játsszák a kávéházak szeparéiban (1901: Ady ÖPM I, 483: NSz.), a tanyákon (1909: Babits: Összegy. m. I, 34: NSz.); „A terézvárosi előkelőség üti egész délutánonként a *kalabriászt*" (1889: Szabó E.: Sirva-vig. 82: NSz.). Adytól tudjuk, hogy „A Royal-kávéház egy elrejtett helyén . . . Tapolczay Dezső, Somogyi Károly szinigazgató . . . és Bérczy Gyula komikus *kalábereztek*" (1902: Ady: ÖPM II, 390: NSz.). Elég gyakran a kávéház adott otthont a *preferansznak* (1873: Tóth K.: Irka-firkák 117: NSz.). A főleg egyjátékos *pasziánszt* különösképpen az idős hölgyek kedvelték, gyakran jóslás céljából. Például „*patience*-t *rak* a felett, hogy ugyan lesz-e még az idén lakodalom a háznál" (1864: Pethető D.: Huszárd. 108: NSz.). Nagy elterjedtségnek örvendett a szerény színvonalú *durák*. „. . . a nemzetes asszony . . . a kapitánnyal kártyázott *durákot* és márját" (1863: Kazár E. Elbeszélések I, 22: NSz.). „A kocsisok *durákot* játszottak egy megfordított kád fenekén" (Mikszáth XVII, (krit.) 42: NSz.). A durákot egyébként a gyerekek is szívesen játszották.

Az összes modern hazárdjáték között a *makaó* volt a legkedveltebb (vö. Parlaghy: 93). (Az NSz.-ben igen sok makaó-cédula található.) A társadalom „felsőbb" rétegei, csoportjai játszották elsősorban. Makaózott

a vagyonos dzsentri, a pénzes honorácior (1899: Zolnay: NSz.), a képviselő (1910: Borsszem Jankó júl. 31.), a spektábilis (1855: Vas Gereben X, 443: NSz.). A makaóval rokon *baccarat* elnevezésű kártyajáték szintén az előbbihez hasonló társadalmi köröket vonzotta. Bakkarázott a gróf (Bp. Hírl. 1902. júl. 18. 8: NSz.), a főügyész (1907: Ambrus: Törpék és óriások 199: NSz.), a kegyelmes úr (1907: Ambrus: Törpék és óriások 200: NSz.). A vidéki kávéházakban inkább a *póker* a „menő" (vö. Urbán E.: Istenítélet. Cs.: X/1. 1074—5: NSz.). A megye táblabírái szívesen *czapáriztak* (PD. 1846. II, 930: NSz.). Az alsóbb néprétegekben — főleg a kocsisok körében — volt népszerű a *cvikk*, a *labét* (1856: Aszalay J.: Omn. II, 207: NSz.) és a *kocsisjáték*nak is nevezett *huszonegyezés* (vö. PARLAGHY: 81). Ez utóbbi Krúdynál mint szórakoztató játék szerepel (vö. A szakállszárítón 20). A *ferblit*, illetőleg más néven a *csendest* szintén az alsóbb társadalmi csoportok kedvelték (1846: „Lólopás után *färbli*" Életk. I, 432: NSz.). A fogadókban is gyakran játszottak ferblipartikat a szenvedélyes hazárdjátékosok (1863: Roboz: Daguer. 57: NSz.).

6. Kártyanyelvünk jelene (XX. század)

A) A bridzsszókészlet

a) A bridzsjáték és története

A játéknak, amely végigkíséri az emberiség történetét, a legkülönbözőbb formái alakultak ki: a legegyszerűbbtől a legbonyolultabb szellemi játékokig. A bridzsjáték az utóbbiak között helyezkedik el. A huszadik század legjelentősebb kártyajátéka. Jelenleg Földünkön negyvenmillióan játsszák, hazánkban több mint százezren bridzseznek. Érdekességként említem meg, hogy nyelvrokonainknak, az észteknek egyik legelterjedtebb társas szórakozása (vö. BrÉ. 1969. okt—nov. 185). Lengyelországban gyakran még kis községekben is alakultak bridzskörök (vö. BrÉ. 1961. dec. 9.). Igen népszerű játék a skandináv országokban is, a svéd főiskolákon kötelező tantárgy.

E dolgozat keretében a játéknak csupán néhány fontos, a további elemzés szempontjából nélkülözhetetlen elemét emelem ki. 52 lapos francia kártyával négyen játsszák. Két, az asztalnál szemben ülő játékos alkot egy-egy párt. Mindenki 13 lapot kap az osztáskor. A játék első szakasza a *licitálás* (licit), amelyben kódrendszerhez hasonló módon — igen szűkszavúan — az egyes párok tájékoztatják egymást lapjuk erejéről, így felmérik a vonalukra kiosztott 26 lap együttes erejét és az elérhető ütések számát. A vállalt, illetőleg teljesíthető ütések maximuma 13. Minél több ütés teljesítésére vállalkozik valamelyik pár, annál nagyobb a jutalom. A vállalással — a felvétellel, kontrakttal — a licitálás befejeződik, s a játék második szakaszában kerül sor a *lejátszásra*.

A bridzsjáték bizonyos elemei már a XVI. században megtalálhatók egyes angliai kártyajátékokban. Ezekből formálódott fokozatosan a XVIII. századra a bridzs közvetlen előzménye, a *whist*. Magával a *bridzs* elnevezéssel legelőször a múlt század vége felé találkozunk, szintén Angliában. A játék Anglián kívül gyorsan elterjedt Franciaországban és az Egyesült Államokban. Természetesen legelőször az angol nyelvű bridzsszókészlet alakult ki. A bridzs-

szakirodalom Londonban 1925-ben alapított Bridge Magazine című havi folyóirattal vette kezdetét. (Vö. LEITNER: 4.) Ebben az évben dolgozta ki az amerikai Harold'S. Vanderbilt az ún. *kontrakt-bridzs*et, az eddig játszott játék egy bonyolult formáját. A 20-as évek végén már világszerte játsszák a játék mindhárom — *auction*, *plafond* és *kontrakt* — változatát, eléggé eltérő szabályok szerint. A bridzsirodalom tulajdonképpeni megalapítója az amerikai ÉLY CULBERTSON, The Bridge World című szaklapja, valamint könyvei (főleg a „Kék könyv") óriási sikert arattak. Nagymértékben hozzájárultak a kontraktbridzs elméleti színvonalának növeléséhez és a játék népszerűsítéséhez. Az egységes bridzsszabályzatot, amelyik az említett mindhárom változatra érvényes, az angol Portland Club, az amerikai Whist Club of New York, valamint a francia Commision du Bridge vezetői dolgozták ki, és 1932-ben nyilvánosságra is hozták.

A bridzs hazánkban a harmincas évek elején vált ismertté. A nemzetközi írásmódot a Magyar Bridge Szövetség és a Magyar Bridge Club is hivatalosan elfogadta. Az 1932. december 1-jén életbe lépett nemzetközi írásmódot a PHVM már 1933. január 1-ji számában ismertette. A két bridzsegyesület léte is bizonyítja, hogy a bridzsjáték hazánkban igen gyorsan ismertté vált. Ami a játéktudást illeti, elég csak utalni a magyar játékosok kitűnő nemzetközi szereplésére.

A briddzsel kapcsolatos magyar szakirodalom angol nyelvű szabályok lefordításával (vö. PHVM 1933. II. 26.), ismertetésével kezdődött. 1931-ben megjelent a Bridge Ujság — havonta —, a Magyar Bridge Szövetség hivatalos lapja. A Nők Ujságja és a Pesti Hirlap, az előbbi 1931-ben, az utóbbi 1932-ben bridzsrovatot (bridzsfejtörővel), 1933. január 15-én pedig ingyenes bridzstanfolyamot indított olvasóinak. 1932-ben már megtartották az első országos bridzsversenyt. Ezekben az években nemcsak fordításokkal gazdagodott a magyar bridzsszakirodalom, hanem jeles bridzsjátékosaink, illetőleg bridzsteoretikusaink könyveivel is. KISMARTONY JÁNOS bridzskönyvét tartják az első jelentős szakirodalmi alkotásnak (vö. LEITNER: 5). Amikor a könyve megjelent, a német nyelvű bridzskönyveknek már se szeri, se száma. Farkas Mihály, Tolnai József mellett külön ki kell emelnünk DARVAS RÓBERT elméleti munkásságát, valamint SZERELEMHEGYI ERVIN hézagpótló műveit. Az utóbbi ún. bridzslexikonában kilencvenegy műszót definiál (i. m. 26—47). LEITNER FERENC, aki szintén úttörő a kontrakt bridzs magyar nyelvű szakirodalmában, szintén igen sok terminus technicust értelmez. Ezek a nevek a magyar bridzs történetének és a magyar bridzskultúrának első korszakát fémjelzik. ZOLNAY Kártyakönyvében csak az auction briddzsel foglalkozik (i. m. 172).

A háború és az azt követő időszak hosszú kényszerszünetet hozott a magyar bridzsjátékban. Újjászületése az 1953-ban Leonardo da Vinci-kupáért kiírt csapatversennyel vette kezdetét. 1959-ben megindult a havonként megjelenő Bridzsélet. 1963-ban megalakult a Budapesti Bridzs Egyesület, s néhány év múlva tagja lett az Európai Bridzs Ligának. 1983-ban a Művelődési Minisztérium felügyelete alatt megalakult a Magyar Bridzsszövetség. Ez utóbbiak azt is jelentették, hogy a bridzsjátékot hivatalosan is a szellemi játékok egyikének fogadták el. A szakirodalmat illetően elsősorban ZÁNKAY PÉTER alapvető könyveit (Bridge kézikönyv. Bp., 1958., Bridzs. Bp., 1981) és WIDDER LAJOS műveit kell kiemelni. Zánkay előbbi könyvében kis angol—magyar bridzsszótár található (383—5), az utóbbiban negyvenöt fontos meghatározás (295). WIDDER versenybridzse kétoldalas (120 tárgyra vonatkozó) tárgymu-

tatót tartalmaz. A bridzsjáték iránti érdeklődést mutatják az újságjainkban megjelenő bridzs vonatkozású cikkek és bridzsrovatok. (Például az Esti Hírlapban a Bridzshíradó.)

b) A bridzsszókészlet kialakulása és gyarapodása

A továbbiakban viszonylag részletesen bemutatom azokat a szógyarapítási módokat, amelyekkel nagyon rövid idő, szinte néhány év alatt létrejött a magyar bridzsterminológia. Az 1930-as évek közepén már ezres nagyságrendű bridzsszókincsről beszélhetünk. Az idegen szavak átvételével, lefordításával, meglévő egyéb nyelvrétegbeli szavak felhasználásával, illetőleg a két előbbi csoportba tartozók alakításával (szóalkotás) a szóban forgó szakszókincs betöltötte azt a szerepet, amelyet ez a bonyolult szellemi játék előírt.

Bár a bridzsjáték hazai történetét korszakokra tudjuk osztani — hiszen a harmincas és az ötvenes évek között mintegy két évtizedes űr tátong —, az adatolható szavaknak csak egy részét tudjuk ilyen rövid időtartamon belül korszakhoz kötni. Tehát egy, az 1950-es évekből cédulázott szó már a harmincas években is élhetett. A szógyarapítás módjai sem mindig segítik a tagolást, mert ezek, jóllehet más-más arányokban, együttesen funkcionálnak. Mégis bemutatok néhány fontos bridzsszót annak illusztrálására, hogy ezek a harmincas években, az ötvenes években, illetőleg napjainkban milyen összetételekben fordultak elő (illetőleg milyen összetételek adatolhatók a jelölt korból).

adu: 1. *~elosztás, ~erő, ~lehívás, ~szokás, ~ütés, ~végjáték;* 2. *~indulás, ~kérdőlicit, ~villa;* 3. *~figurakérdés, ~szöktetés, ~beszorítás;* — *bridzs:* 1. *~fajta, ~fogalom, ~játék;* 2. *~gondolat, ~kultúra, ~lap;* 3. *~cikk, ~egyesület, ~érintkezés;* — *figura:* 1. *~csoport, ~fedés, ~sorozat;* 2. *~erő, ~feláldozás, ~vezetés;* 3. *~dobás, ~pont, ~támogatás;* — *gém:* 1. *~bemondás, ~lehetőség;* 2. *~erő, ~forsz, ~indítás, ~invit, ~jutalom;* 3. *~kihagyás, ~kísérlet, ~kontrakt;* — *tempó:* 1. Az 1930-as években összetételben még nem fordul elő; 2. *~előny, ~húzás, ~nyerés, ~tartás;* 3. *~érzék.*

Érdemes megnézni a *szín* szavunkat. Az ún. 3 korszak így oszlik meg: 1. *~elosztás, ~emelés, ~felhasználás, ~hosszúság, ~indítás, ~indító, ~játék, ~kezelés, ~licit, ~válasz;* 2. *~fogás, ~hiány, ~magasítás, ~találkozás, ~tartás, ~választás, ~vétés, ~visszavétel, ~viszontválasz;* 3. *~vétővonal, ~igazítás.* Ha szorosabb kapcsolatba tudjuk hozni a bridzs fejlődésével, a következő szerkezetek egyértelműen az 1950-es évekhez köthetők: *Kettes színindulás* fejezetcím alatt (vö. Zánkay:) *erős kettes színindulás, gyenge kettes színindulás, hármas indulás nemes színben, hármas indulás olcsó színekben, négyes színindulás* stb.

A legtöbb esetben igyekszem — éppen az elmondottak miatt — minél gyakrabban feltüntetni az adatolás első időpontját.

A *bridzs* terminus technicus. — Az első adat 1902-ből való, egy újságcikkből (Bp. Hírl. 1902. ápr. 18. 13. l.: NSz.). Felbukkan a Budapesti Hírlap 1912-es számában is (1912. ápr. 14. 51. l.: NSz.). Néhány évvel később szóösszetételben is megjelenik: „a vezérkari urak a legválságosabb napokban hölgyvendégeket fogadtak, éjszaka a szép és elmés *bridge-játéknak* hódoltak" (Bp. Hírl. 1915. nov. 19. 2. l.: NSz.). Felveszi a Révai Lexikon (1911), megtaláljuk Toldy Géza Szerecsenszótárában is (1910).

Mint nemzetközi szó az angolból terjedt el. Hozzánk jöhetett még a németből vagy a franciából is (TESz.). Ismeretlen eredetű (OxfDict., TESz.). A népetimológiás magyarázat szerint köze van az angol *bridge* 'híd' szóhoz. Ennek az az alapja, hogy valóban nagyon fontos a kéz és az asztal közötti közlekedés, híd. Ezt az első évtizedekben *rantré*, illetőleg *átmenet* szó fejezte ki. A *híd*, mint a bridzsszókincs szakszava az 1950-es évekből adatolható.

Meglévő kártyajátékok szavai. A bridzs szókészlete legszorosabb kapcsolatban a különböző kártyajátékok szavaival van. A bridzsjáték átvette a francia kártya színeit és lapjait, illetőleg ezek elnevezését (*pikk, kőr, káró, treff, ász, király, dáma, bubi* stb.). Vannak olyan cselekvések, mozzanatok, amelyek szinte minden egyes kártyajátékban előfordulnak. Mindegyikben kell *keverni, osztani*, sokban *emelni, ütni*, több játékban *fektetni, teríteni* stb. De ide sorolhatnánk az *adu, aláhív, átüt, bemond, blöff, eldob, felterít, figura, hív, impassz, kontra, licit, markíroz, passz, rekontra, szín* stb. kártyaszókat. Már a bridzs megjelenése előtt kártyanyelvi jelentést vettek fel például az *áldoz, befagyaszt, drágítás, fekszik, hazavisz, nyit, prémium* szavak. Ezek jelentésszűküléssel műszói jelentésű kártyaszavakká váltak, s ezen az úton haladva — további jelentéstartalom-gazdagodással — bridzsszavak lettek. (L. még a jelentéstani részt!)

Ha nyomon követjük játékelméleti szempontból az egyes kártyaelemek megjelenését, szerepét, gazdagodását, a *hombre* → *whist* → *bridzs*, illetőleg a *preferansz* → *bridzs* folyamat rajzolódik ki (l. Nyr. LXIII, 84). Kétségtelenül pl. a whistből került át a bridzsbe a *Strohmann*, a *szingli*, a *szlem*, a *trikk*, a *robber* stb. műszó. Bár nálunk is megismerték és játszották a whistet, nem vált olyan általánossá és hosszú életűvé, mint a *tarokk*. A bridzsjátékot megelőzően a tarokk volt a szellemileg legigényesebb kártyajáték. Jóllehet a fenti folyamatba nem illeszkedik bele, a bridzsszókincs kialakulásában az *alsós*sal együtt nagy szerepet kapott. A bridzsszavak 13%-a kártyaszói eredetű.

Idegen eredetű szavak. A játék eredete és jellege bizonyos mértékig meghatározza, hogy a bridzsszókincs központi részének is jelentős hányada idegen szó; angolból, franciából vagy németből való átvétel. (Ezek egy része több csoportban is szerepelhet, így a kártyaszói eredetűek között is. Ugyanazt az idegen szót még egyszer átvettük; pl. *robber, szlem.*) Az angolból került hozzánk az *approachforcing* (1932), *auction* (1932), *bridzs* (1902), *bell* (1932), *bizniszpassz* (1933), *blöff* (1921), *book* (1934), *bust* (1932), *cue bid* (1961), *dummy* (1824), *dummy reverse* (1962), *forcing* (1935), *gém* (1935), *hool hand* (1931), *limit bid* (1958), *misfit* (1958), *one over one* (1932), *overtrick* (1932), *quicktrick* (1932), *robber* (1824), *squeeze* (1933), *szkór* (1932), *szlem* (1824), *tim* (1931), *trikk* (1865), *trump coup* (1961), *two over one* (1958), *undertrick* (1933) stb. Valamivel kisebb számban a francia az átadó nyelv: *avance* (1957), *bien jouer* (1931), *blank* (1928), *chouette* (1931), *coup* (1928), *dechapelles* (1933), *doubleton* (1824), *grand coup* (1889), *honőr* (1824), *longőr* (1932), *mans* (1930), *markíroz* (1889), *sikán* (1928) stb. A német hatás viszonylag kisebb: *besetzt, gábli, markíroz, sper, stichlos* stb. Általánosan ismert latin eredetű szavak átvétele: pl. *konstelláció* (1932), *konszoláció* (1932), *prémium* (1927), *solo-játékos* (1889), *tempó* (1932), *tendencia* (1927). Az *auction* (1932), *plafond* (1932) és *kontrakt* (1957) elnevezések a játék fejlődési fokozatait is mutatják. A szabályokat végre egységesítették. (Vö. Szerelemhegyi: 9.)

(Az idegen szavak tárgyalására a következő fejezetekben többször és részletesen sor kerül.)

K ö z n y e l v i s z ó k é s z l e t. A köznyelvi és szaknyelvi szókészlet egymáshoz való viszonyát bizonyos kölcsönösség, egymásra hatás jellemzi. Adott esetben a szaknyelv kölcsönöz szót a köznyelvből, ugyanakkor nemegyszer a köznyelvbe is kerül át szó, illetőleg kifejezés a szakszókincsből. A bridzsszókincsben is találunk olyan szavakat, amelyek azt bizonyítják, hogy a tárgyalt szókészlet a köznyelvből is táplálkozik. Az így átkerült szavak a jelentésváltozás útját járták meg, szinte mindegyik esetben jelentésszűkülést. Ezek a szavak — mint például az *ajándékoz*, *alapelv*, *áldoz*, *begyűjt*, *Dél*, *elbúcsúzik*, *elébefekvés*, *Észak*, *fantázia*, *harmatos*, *Kelet*, *kienged*, *közbeszólás*, *közlekedés*, *leint*, *maradék*, *Nyugat*, *rövidít*, *töredék* — speciális, bridzsnyelvi jelentést vesznek fel, s gazdagodik jelentéstartalmuk. Közvetlenül köznyelvi eredetű a viszonylag rövid életű *küldés* és *lazsál* szó is.

A bridzsszókincsben található nagyszámú köznyelvi szó zömmel egyéb kártyajáték vagy különböző fizikai sportok szókészletében is megtalálható. A bridzsnyelvbe kerülésük kiinduló pontjának és módjának bemutatására szinte minden egyes szó esetében külön kis tanulmányra lenne szükség. (Vö. 61. o.)

A köznyelvi eredetű szavakkal kapcsolatban még két igen népes csoportra kell felhívni a figyelmet: az egyikben a köznyelvi szó a szószerkezet meghatározó tagja (pl. *alacsony* szín, *csendes* szlem, *egyszerű* színválasz, *első* osztó, *erős* asztal, *gyenge* asztal, *hosszú* szín, *kis* lap, *magas* szín, *nagy* villa), a másikban pedig a birtokos jelzős összetétel alaptagja (pl. adu*kérés*, ász*kérdezés*, bridzs*könyv*, figura*vezetés*, gém*lehetőség*, impassz*adás*, játék*sértés*, kör*folytatás*, licit*befejezés*).

A f i z i k a i s p o r t s z a v a i. Az átvétel egy másik forrása a fizikai sport nyelve. Itt két főcsoportot különböztethetünk meg. Vannak köznyelvi eredetű, a fizikai sport szókészletéből átvett bridzsszavaink. Egy-egy szó útját igen nehéz követni, mert ugyanazt a szót többször is átvehettük, és nem is mindig ugyanazon a csatornán. Előfordulhatott, hogy nem a fizikai sport nyelve volt az átadó, csupán csak hozzájárult egy konkrét műszó bridzsszókincsbeli használatához. Az e csoportba tartozó példák bemutatásakor — Bánhidi Zoltán idézett művének, valamint a $SpSz_7$-nek a felhasználásával — néhány fizikai sportágat is megnevezek, amelyek szókészletében ezek szintén megtalálhatók, valamint a fizikai sport nyelvében és a bridzsnyelvben való előfordulásukat. Példák: *átmenet* (műkorcsolya, torna, vívás; 1871, ill. 1932), *felszabadít* (~ó rúgás) (labdarúgás, 1912, ill. 1935), *hárít* (vívás; 1871, ill. 1957), *híd* (birkózás; 1935, illetve 1957), *szöktet* (evezés, később kerékpározás, labdajáték; 1866, 1912, ill. 1957), *találkozik*, játékosok, illetve színek találkoznak (torna; 1892, ill. 1933), *ül* (vívás; 1896, ill. 1932), *vált* 'futást, színt' (atlétika; 1907, ill. 1958).

A másik csoportba azok a szavak tartoznak, amelyek a magyar fizikai sport nyelvében idegen eredetűek. Az ide sorolhatók szintén korábbról adatolhatók fizikai sportnyelvi szakszóként, mint bridzsszóként. A latin eredetű *akció* szavunk Kazinczy egyik művében fordult elő először 'szerep' (1798) és 'cselekvés, tevékenység' (1809) jelentésben (TESz.). 1902-ből való — a vívás szavaként — az első adat (vö. Bánhidi i. m.). A bridzsben 'vki erő alapján bár,

de kockázatos vállalkozásba kezd' (WIDDER: UB. 170) jelentéssel él. — A *blokk, blokkol* egyaránt tagja az ökölvívás (1911: BÁNHIDI: TESz.) és a bridzsjáték (DARVAS: 8) szókincsének. Az előbbiben 'kiütés' jelentéssel. — A *meccs* terminus a bridzsnyelvben leggyakrabban *meccspont* összetételben (WIDDER: Vb. 261) használatos. 1879-ből van rá az első adat a vívás 'verseny' szavaként (BÁNHIDI: TESz.). Később általános sportnyelvi szó lesz. — Hasonlóképpen a vívásnak is szakszava a *round* 'menet, forduló' szó. Általános kártyaszóként *rund* alakban él. A *round*ot angolból, a *rund* szót németből vettük át (BÁNHIDI; ISzKSz.). — Először a labdarúgás szavaként jelent meg (1901, 1903: BÁNHIDI) a *stop* terminus. A bridzsnyelvben egy szín hívásának megakasztására vonatkozik (WIDDER: Bridzst. 240). — A *tempó* mint bridzsszó egyrészt azt jelenti, hogy a játékos mikor kerül ütésbe, valamint a cselekvés módjára utal (Kism.: 82; KLEIN: 16). Legelőször 1759-ben bukkan fel 'lövésnek időcskéje' jelentéssel (TESz.). A fizikai sport (atlétika, vívás) szavaként az első adatokat BÁNHIDI 1845-ből 'szakony' és 1857-ből 'versenyfutási modor' jelentésben közli. A *tempó* szó az általános kártyaszavak csoportjába is beletartozik.

c) A bridzsszókészlet gazdagodása különféle szóalkotási módokkal

A felmerült igényeket mind a kialakulás időszakában, mind a további évtizedekben nyelvünk mindinkább belső keletkezésű szavakkal elégítette ki. Ennek két fő módja a bridzsszókészlet esetében is a szóösszetétel és a szóképzés. Ezúttal a leggyakoribb, a legkedveltebb és a legjellemzőbb típusokat mutatom be. Tehát melyek ezek a legfontosabb összetételi és szóképzési típusok, amelyekbe a bridzsszókészlet ide sorolható tagjai beilleszkedtek?

Összetételek. Igen nagyszámú összetett szó keletkezett. Ezek csoportba sorolásakor különösképpen két szempontot vettem figyelembe. Egyrészt az összetételi tagok közötti szintaktikai viszonyt, másrészt az alkotóelemek jelentésének viszonyát.

Viszonylag kicsi azoknak az összetett szavaknak a hányada, amelyek egyértelműen csak a tárgyas (pl. *erőjelző, erőtjelző*), a határozós *(aduimpassz, agyonjátszik, hazalopás, híváskényszer, kőrpassz* stb.) vagy a különböző jelzős összetételekhez *(álbeszorító, átlagkéz, főszín, középkártya, háromsávos . . ., háromtrikkes . . ., kétoldali . . ., százfigurás . . ., aduérték, aduhosszúság, bridzsrajongó, erőlista, laptípus, licitsorozat, színhosszúság* stb.) tartoznak.

Számos olyan összetétel alakult ki, amelyek tagjait többfajta szintaktikai viszony kapcsolja össze. Ide tartoznak a tárgyas és birtokos jelzős (pl. *hívásirányító, helyválasztó*) és sok nomen actionis, a tárgyas és határozós (pl. *kőrbontás, kőrlicitálás*), valamint a birtokos jelzős és határozós összetételek *(figuracsoport, figurasorozat, gémlehetőség, honőrerő, impasszérték, játéktempó, manslehetőség* stb.).

Jelentős és jellemző csoportot alkotnak azok a szavak, amelyek alaptagja igéből *-ás*, illetőleg *-és* képzővel létrehozott származékszó (nomen actionis). Ez a körülmény is meghatározza e csoport típusait. Az ide sorolható szavak legnagyobb része jelöletlen tárgyas összetétel, amelyek rokonságot mutatnak a birtokos jelzős összetételekkel. Bár mindegyik átalakítható tárgyas vagy birtokos jelzős szerkezetté, a szó jelentésében a cselekvés valamire

irányulása dominál. (Pl. *aduválasztás, blöffbemondás, figurafeláldozás, fogásátalakítás, hívásirányítás, impasszadás, káróbontás, kördobás, körmagasítás, lapátértékelés, licitbefejezés, robbermentés, szanbukás, színbemondás.)* — Ebben a csoportban találunk jó néhány olyan összetett szót is, amelyiknek előtagja a cselekvés eszközét nevezi meg (pl. *adubeütés, figuratámogatás, honőrütés, kőrszöktetés, pikkbeütés)*. Akadnak olyanok is, amelyek könnyen átalakíthatók alany—állítmányi viszonnyá (pl. *adutalálkozás, lapjárás, passzcsatlakozás)*.

Hasonlóképpen jellemző csoportként kell tárgyalnunk az ún. nehezen elemezhető összetett szavakat. Feltűnően sok közöttük a *bridzs* előtagú összetétel *(bridzsasztal, ~barátság, ~cikk, ~etika, ~hír, ~logika, ~sport, ~technika* stb.). A tagok közötti viszony elemezhetőségét segíti, ha az összetételt átalakítjuk vagy hiányzó szóval, illetőleg szavakkal kiegészítjük. Például: *csapatverseny* = csapatok közötti verseny, *játékterv* = játékra vonatkozó terv, *kényszerdobás* = kényszerítő helyzetben dobás, *licitelmélet* = licitre vonatkozó elmélet. A *gumirobber, kulcslicit, nagyvilla, mellékszín, villámrobber* és hasonló összetételek körülírást, bővebb magyarázatot igényelnek.

Ugyanazok a fogalmak szorosabb és lazább kapcsolatba kerülhetnek egymással. Ilyen példákban is bővelkedik a bridzsszókincs: *értéklap — értékes lap, forszindítás — forszos indítás, géminvit — gémre invitál, kényszerbemondás — kényszerítő bemondás, színváltás — színt vált, szleminvit — szlemre invitál, ütésfeláldozás — ütést feláldoz, végkontrakt — végső kontrakt, villanyitás — villát nyit* stb.

Az előbbi példák az összetett szó és a szószerkezet problémáját érintik, amelyek között igen sok árnyalat van. Bár a szószerkezetek (terminológiai szókapcsolatok) tárgyalásának — hiszen ezekkel is nagymértékben gyarapodott a szókészlet — itt is helye volna, mégis szerepük figyelembevételével a későbbiekben (kapcsolódási értéket, mondattani változásokat tárgyaló részeknél) mutatom be őket.

K é p z e t t s z a v a k. A szóösszetétel mellett a mi szógyűjteményünkben is a szóképzés a legfontosabb belső keletkezésű szóalkotási mód. A képzett szavak legnagyobb része névszóképzővel jött létre. Különösen nagy terheltséget az igéhez járuló főnévképzők közül az *-ás, -és* (például *aduttálás, beütés, bridzsezés, hívás, húzás, kontrázás, mentés, osztás, passzolás, szöktetés, ugrás, ütés, zárolás)* mutat. Minden cselekvés, történés kifejezhető ezzel a képzővel. Sok esetben már a képzett szót vette át a bridzsnyelv. Ritkább az *-at* (pl. *ütésáldozat*) és a *-let* (pl. *ütéstöbblet*) képző.

Hasonlóképpen igen gyakori a folyamatos melléknévi igenévi alak: *a)* szószerkezetben a leggyakoribb: pl. *buktató* lap, *eliminálló* játékos, *hívásirányító* kontra, *induló* erő, *kiadó* lap, *magasítható* szín, *tagadó* válasz, *várakozó* passz; *b)* összetételben is jelentős számú található: pl. *büntetőkontra, játszópár, jelződobás, mentőlicit, nyerőütés, ütőerő, vesztőütés, zárólicit; c)* jó néhány már főnevesült változatban is él: pl. *bemondó, bridzsező, húzó*, 'ütőlap', *induló, kijátszó, licitáló, nyitó, osztó, válaszoló, védő*.

Szép számban fordulnak elő befejezett melléknévi igenévi származékok is; pl. *eliminált* helyzet, *felmagasított* lap, *késleltetett* emelés, *kiterített* lap, *leintett* szín, *osztott* figura, *zárolt* lap. Mindegyiket szószerkezetben találjuk meg. A képzett mellékneveket illetően a leggyakoribbak az *s-* képzővel ellátottak. (Vö. MMNyR. I, 404—6.) Az alapszó általában elvont jelentésű főnév. *a)* Legtöbb esetben a 'valamivel bíró, ellátott' jelentéstöbbletet adja a képző az

alapszóhoz: pl. *ászos* szín, *értékes* lap, *érvényes* licit, *hézagos* szín, *villás* lap. *b)* A szerkezet alaptagját minősíti, kiemelve annak jellemző tulajdonságát: pl. *csendes* szlem, *harmatos* emelés, *hiányos* kéz, *szélsőséges* elosztás, *tudományos* bridzs, *üres* szín, *veszélyes* zóna. *c)* A szószerkezet alaptagjának fokát, mértékét jelöli a képzett melléknév: pl. *egytrikkes* indulás, *erős* passz, *kéttrikkes* bemondás, *százfigurás* lap. *d)* Jellemző csoportot alkotnak az *-ásos, -éses* képzőkapcsolattal végződő melléknevek. Általában ezek melléknévi igenévképzővel azonos értékűek. Például *mentéses* licit (mentő licit), *ugrásos* emelés (ugró emelés), *keresztlopásos* lejátszás (keresztbe lopó lejátszás), illetve *átmenetváltásos* beszorítás. Néhány közülük az *-ú, -ű* képzős származékokkal állítható szinonimikai viszonyba, mint például *ászvezetéses* (ászvezetésű szín), *figuravezetéses* (figuravezetésű), ill. *körmérkőzéses* rendszer. Ehhez a csoporthoz (*d*) sorolható a *forszos* terminus (forszos bemondás, ~ indítás, ~ lap, ~ licit, ~ színválasz, ~ válasz). Átalakítható ez is igenévvé *forszoló* vagy *kényszerítő* (vö.: a forszos bemondásra a német *forcierte Ansage*t és a lengyel *forsująca odzywkát*). A *forsz* egyébként az angol *forcing* 'kényszerítés' rövid alakja. Bár a *passzos* szóban nem a tárgyalt képzőkapcsolat látható, jelentését tekintve ennek is a folyamatos melléknévi igenév a helyes szinonimája: *passzos* játékos helyett *passzoló* játékos, *passzos* kéz helyett *passzoló* kéz, *passzos* partner helyett *passzoló* partner. A *nempasszos* licit 'érvényes licit' szerkezetben ezt a származékot már máshogy kell megítélnünk. Elvont jelentésű — bár idegen képzés további származéka — az *információs* kontra 'tájékoztató kontra', *eliminációs* eljárás 'elháríthatő, kiküszöbölő eljárás', *licitációs* érték 'licitérték', *licitációs* rendszer 'licitrendszer'.

Az *-s* képzős melléknevek után gyakorisági sorrendben az *-i* képzősök következnek. Az alapszó ebben a csoportban is általában elvont főnév. A következő típusokat állíthatjuk össze: 1. Birtokosjelzői értékű például az *ellenféli* licit (az ellenfél licitje), *ellenvonali* jelzés (az ellenvonal jelzése), *helyzeti* érték (helyzet értéke, helyzetből adódó érték). 2. Határozói értékűek az alábbiak: *asztali* ütőlap, *bal oldali* ellenfél, *jobb oldali* védő, *kézi* káró, *kétoldali* bell, *kétoldali* beszorítás. 3. A képzett melléknév a szerkezet alaptagjának sajátos, jellemző tulajdonságát jelöli: *küzdelmi* kontra, *pszichológiai* bemondás, *társasági* bridzs, *technikai* fogás, *védelmi* licit. 4. Vannak ún. *-ási, -ési* képzőkapcsolattal létrejött származékok (vö. MMNyR. I, 411). Ezek közül melléknévi igenévképzővel azonos értékű pl. a *beszorítási* játék (vö. beszorító lap), *licitálási* szín (licitálandó szín), *mentési* licitáció (mentő licitáció), *lopási* ütés (lopott ütés). Birtokos jelzős szerkezettel helyettesíthető például az *elosztási* erő (elosztás ereje), *elosztási* érték, *felülütési* kényszer (felülütés kényszere), *indítási* határ (indítás határa), *licitálási* helyzet (licitálás helyzete), *lopási* érték (lopás értéke). — Ki kell emelni még az *-ú, -ű* képzős származékokat is, mint jelentős csoportot: *ászvezetésű* szín, *egyoldalú* kényszerdobás, *gémerejű* játék, *manserejű* bemondás, *kétszínű* kártya stb. — Előfordulnak az *-atlan, -etlen* képzős alakok is: pl. *egyenetlen* típus, *egyenlőtlen* elosztás, *elégtelen* bemondás, *közvetlen* emelés. Ritkább — idegenszerű — származékok például: *figurális, informatív*.

Feltűnően kicsi a névszóból képzett főnevek száma (pl. *-ság, -ség* képzőre *szkórkülönbség, -ció: duplikáció, elimináció, licitáció, -ista: bellista, mansista*).

Az igeképzők (névszóból) közül a legnagyobb terheltsége az *-l* (pl. *blöfföl, impasszol, invitál, licitál, passzol, zárol*), a *-z* (pl. *kontráz, szingliz*), az *-it* (pl. *rövidít, magasít, szabadít*), az *-ul, -ül* (pl. *felszabadul, felterül, lerövidül*), az *-íroz* (pl. *blankíroz, blokíroz, markíroz*), valamint az *-odik* (pl. *felmagasodik*)

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

képzőknek van. Egy-két esetben két képzős alak egymás mellett, párhuzamosan él: *aduttál* és *aduz*, *bridzsel* és *bridzsez*, *blokkol* és *blokíroz*.

(Az összetett szavak és a képzett szavak kérdését még azzal kell kiegészítenem, hogy a szóösszetétel és a szóképzés — mint szóalkotási mód — sokszor nem a bridzsszókészleten belül következett be, hanem már kész összetett, illetőleg képzett szó jött át a szakszókincsünkbe.)

A tükörszók. A tükörszó, illetőleg a tükörkifejezés létrejöttében egyaránt részt vesz az átadó és az átvevő nyelv. Az újonnan létrejött szavak — magukon viselvén idegen jellegüket — tudatos magyar szóalkotás eredményei. Ezért ebben a fejezetben tárgyaljuk őket.

A magyar bridzsezők kezdettől fogva igyekeztek lépést tartani a bridzskultúrában előttük álló országok játékosaival. Az alapvető könyveket lefordították. Egyébként is a legelső szakirodalmi jellegű szövegek angol szabályok magyar fordításai voltak (vö. Kism.: 3). A fordítás különösképpen akkor jelentett nehéz feladatot, amikor olyan terminus technicusokat kellett átültetni, amelyeknek még a fogalma is ismeretlen volt nálunk. A fordításokban általában dőlt szedésű vagy idézőjeles szövegek utalnak a lefordított szavakra. Kismartony könyvében a kurzív szavak az angol szabályok értelemszerű fordításai. Gyakran tehát mindkét szót — idegent és magyart — feltüntették, s a későbbiekben is használták — vagy legalábbis ismerték — mindegyiket.

Alapvető fontosságú könyv volt Culbertson műve (1935, ill. 1936) a magyar bridzskultúra fejlődése és a magyar bridzsszókincs kialakulása szempontjából is. A fordítás kétszer is megjelent. A második már az ún. „Pesti iskola" eltéréseire is utalt. A fordításban gyakran szerepel az angol és a magyar változat is. Valamelyik kiemelve. Például: *approach-forcing rendszer* 'a megközelítés és kényszerítés rendszere' (Culb.: CB 16), *Értékszámítás* (Bidding Valution), *Forcing. Kényszerítés.* Az utóbbinak a szócsaládja mint *forszos bemondás*, ~ *indítás*, ~ *lap*, ~ *licit*, ~ *válasz* mind Culbertsontól eredő megjelölés. Magyar változata együtt szerepel az előbbivel, például *kényszerbemondás*, *kényszerítő bemondás*, *kényszerítő ('forszos') licit*. Az elosztás és az ütés jelentőségét tükrözik az *elosztás*, *'színhosszúság'* (Culb.: CB 32), *elosztási érték* (Culb.: CB 134), *elosztási típus* (Culb.: KK), illetőleg *játszóütés* 'valószínű nyerő ütés', *honőrütés* (Culb. KK), *nyerőütés* (Culb.: KK), *kienged* (~ ütést) culbertsoni értelmezései. Ide sorolhatjuk a tőle származó *fogó* (idő), *„harmatos emelés"* (Culb. CB 131) terminusokat is.

A fordítások közül még ki kell emelni Emil Klein: „Így kell bridzsezni" című művét is, amely jelentős mértékben hozzájárult a magyar bridzsszókincs kialakulásához.

A fordító felhasználta a már élő magyar kártyaszókészletet, vagy magyar megfelelő híján szó szerint lefordította, tükörszókat alkotván. A tükörszók, illetőleg a tükörkifejezések vizsgálata felveti az átadó nyelv kérdését is. Alapos elemzés szükséges ahhoz, hogy az átvétel irányát pontosan meg tudjuk állapítani. Mivelhogy a külföldi szakirodalom legnagyobb részét angol, német vagy francia művek lefordításával ismerjük meg, elsősorban az említett nyelvekbeli megfelelőket kell számba venni. A szinonimákban igen gazdag szókincsünkben számtalan olyan fogalmat találunk, amelyek több átadó nyelvre utalnak. Ilyen esetben az egyik átadó nyelv szakszava szintén már tükörszó lehet. Lássunk néhány példát! A *keresztlopás* szavunk minden bizony-

nyal tükörszó. Idegen megfelelői az angol *cross ruff*, a német *Wechselseitiges Trumpfen* vagy *Zwickmühle*, illetőleg a francia *double moulinet*. A megfelelőkből egyértelműen kiderül, hogy a szóban forgó magyar tükörszó az angol *cross ruff* fordítása. — Ugyanarra a fogalomra használjuk az *ütőlap* és a *nyerőlap* szavakat. A feltételezett átadó nyelvekben az előbbit a német *Stichkarte* szóval, az utóbbit pedig az angol *winning card*dal vethetjük egybe. A francia megfelelője: *carte maitre* 'főkártya'. — A *felülütést* az angol *overtake* 'felültesz', a német *Überstiche* szóval mondja. Tehát ebben az esetben a német az átadó nyelv. — Hasonlóképpen a *kiad* (ütést kiad) idegen megfelelői közül minden bizonnyal a német *ausgeben* tükörfordítása. A francia *abandonner* 'átad, átenged' terminussal, az angol *concide a trick* 'megenged egy ütést' szerkezettel fejezi ki. De megtalálható az angol bridzsnyelvben a *give up one trick* 'átad egy ütést, lemond egy ütésről' szerkezet is. — A *minor szín* 'treff, káró' az angol *minor suit* áttétele. A lengyel erre a fogalomra a *kolor młodszy* 'fiatal szín' kifejezést mondja. — Az angol *free double* bridzskifejezésre a *szabad kontra* és az *előnykontra* megnevezés született. Az előbbi a nyilvánvaló tükörszava. Itt is megjegyzem, hogy az angolban a *double* 'dupla' szó vált a *kontra* jelölőjévé (vö. OxfDict.). — Hasonlóképpen a *takeout double* (Culb.) két magyar megfelelője — *információs kontra* és *kivevő kontra* — közül az utóbbi a szó szerinti áttétel. — A *kétoldali beszorítás* az angol bridzsnyelvben *double squeeze* 'kétszeres beszorítás', a németben *doppelte Abwurfzwang* 'megkettőzött dobáskényszer', a franciában *grand coup* 'nagy ütés'. A magyar kifejezés valószínűleg az angol bridzsszó átültetésével jött létre. — A *határbemondás* az angol *limit bid* szó szerinti fordítása.

A tükörszavak és tükörkifejezések legnagyobb hányadát a szó szerinti fordítással keletkezett alakulatok teszik ki. Számtalan olyan szó született ezen az úton, amelyik sem jelentésében, sem alakjában nem mutat idegen jelleget. Mégis tükörszónak tekinthetjük őket, mert a bridzsjátékban addig ismeretlen mozzanatot, elemet jelölnek. Az új fogalommal együtt a szót is — lefordítva — átvettük. Ebbe a csoportba sorolható például a *biztonsági játék* (Safety Play), *első bemondás* (Erstansage), *gyorsütés* (quick trick), *idegen szín* (fremde Farbe), *kulcslap* (Schlüsselkarte), *mellékszín* (Nebenkarte), *néma* (dummy), *szabadít* (affranchir), *színbemondás* (Farbenansage), *újranyitás* (reopening), *üres szín* (leeres Blatt), *ütést elvisz* (take the trick), *veszélyes zóna* (Gefahrzone).

Arra is találunk számtalan példát, amikor a fordító az idegen szó megközelítő fordítását adja. Például *magasabbrangú szín* (höherwertige Farbe 'magasabb értékű szín'), *részíráskontrakt* (Teilkontrakt 'részkontrakt'), *sebezhető helyzet* (vulnerable), *passzos kéz* (passed hand, main passée, gepasste Hand — az angol, a francia és a német szerkezet egyaránt befejezett melléknévi igenévvel fejezi ki a kéz cselekvő szerepét), *segítő lap* (Hilfskarte 'segédlap, segélylap'), *ütés nélküli lap* (stichlos), *végállás* (end situation 'véghelyzet'), *vesztőlap* (loser — az angolban *loser* jelentheti a vesztőjátékost is). Teljesen új szó, illetőleg kifejezés a fordítás eredménye. Például *előnyös színtalálkozás* (fit 'megfelelő'). A *cue bid* 'felüllicit' teljes értékű magyar megfelelőjét még nem sikerült megtalálni.

I g e k ö t ő k s z e r e p e. Az igekötőknek a jelentésmódosításokban és a jelentésárnyalatok kifejezésében betöltött szerepéről az ún. jelölési és helyettesítési érték tárgyalása kapcsán bővebben lesz szó. Nagy számuk, gyakori

előfordulásuk s a köznyelvitől eltérő vonzatuk indokolja, hogy e helyütt is felsoroljam őket. „. . . az igekötőnek bizonyos beleszólása van abba, hogy az igéhez milyen határozóragos alakok kapcsolódnak leginkább" (H. Molnár Ilona: ÁNyT. IV, 159). A bridzsszókészletben azok fordulnak elő a legsűrűbben, amelyek a köznyelvben is a legelőbbek, de gyakran más és szorosabb kapcsolatban. Gyakorisági sorrendben így következnek:

ki- pl. *kiad* (vmit), *kihagy* (vmit), *kiigazít* (vmit), *kimegy* (vmiből), *kioszt* (vmit), *kirövidít* (vkit), *kiterít* (vmit vhova). — *le-* pl. *leárnyékol* (vmit), *leaduz*, *ledob* (vmit vmire vhonnan), *lehív* (vmit), *lehúz* (vmit), *lejátszik* (vmit), *leterít* (vmit). — *be-* pl. *befog* (vmit), *bemegy* (vmivel), *belicitál* (vmit), *betesz* (vmit), *beüt* (vmivel). — *meg-* pl. *megbukik*, *meghúz*, *megkontráz*, *megszólal* stb. — *fel-* pl. *felmagasít* (vmit), *felnövel* (vmit), *felterül* (~ az asztal), *felterít* (vmit) stb. — *el-* pl. *eldob* (vmit), *elfog* (vmit), *elvisz* (vmit). — *rá-* pl. *ráad* (vmit), *rálicitál* (vmire), *rátesz* (vmit vhonnan). — *át-* pl. *átmegy* (vmire), *átüt* (vmit).

d) Az idegen szavak alakulása

Az idegen szavak folyamatos átvételének továbbra is a legfőbb forrása a külföldi szakirodalom. A későbbiekben dől el, hogy melyek lesznek a szakszókincs teljes értékű tagjai. Igen rövid életűek lettek azok, amelyek ismert fogalmat fejeztek ki, s van is rájuk jó műszavunk, illetőleg nincs szükség a velük jelölt fogalomra. Ilyennek minősíthető például a *bubi* szavunk felbukkanó angol *knave* (1932) és a francia *valet* (1928) megfelelője. Hasonlóképpen a *szür* megjelölésére szolgáló angol *overtrick* (1932) és a német *Übertrick* (1932). Úgyszintén a *bell*re a német *Gefahrzone* (1932) vagy a *kőr*re a német *Herz* (1856). Nem sokáig élnek azok a szavak sem, amelyek szerep nélküli fogalomra vonatkoznak, mint pl. a *bonusz* (1935), *book* (1934), *chouette* (1931), *kvart-major* (1889), *kvint-major* (1889), *oddsz* (1935) terminusok. Hasonló sorsra jutott a *bien jouer* (1931), *bust* (1932), *plafond* (1932), *pullol* (1934), *skart* (1793), *stichlos* (1932) is.

Külön csoportba sorolhatók azok az idegen szavak, amelyek magyar megfelelővel nem rendelkeznek. Ezek részben olyan nemzetközi szavak, amelyek majdnem mindegyik nyelv bridzsszókincsében hasonlóképpen hangzanak. Ilyen például a *gém*, *robber*, *szlem*. Olyanok is találhatók, amelyeket csupán definiálni tudunk, mint pl. *gambling* 'három szan', *misfit* 'színtalálkozás feltűnő hiánya', *pivo* '13. ütés kiadása', *riverz* 'drágító új szín'. Sőt, van olyan idegen terminus is, amelyet lehetetlen egyértelműen meghatározni, pl. *coup*.

A legtöbb esetben megszületik az idegen szó magyar megfelelője. A kettő közötti viszony — amely sokszor az egymással vívott h a r c o t jelenti — háromféle lehet. A legszámottevőbb ebből a szempontból az a csoport, amelynek tagjait az jellemzi, hogy a magyar és az idegen szakszó hosszú ideig él egymás mellett. Ide sorolhatjuk pl. a *besetzt — másodlagos*, *védett; blokk — színzár*, *blokíroz — elzár*, *eliminál — elhárít*, *expassz — söktetés* (javasolták helyette a *kikerülés* műszót is, Darvas: 31); *kontrakt — felvétel*, *forszos — kényszerítő*, *gábli — villa* (rövid ideig élt a *kártyaél* elnevezés is, Kism.: 59); *markíroz — jelez*, *markírozás — jelződobás*, *minor szín — nemnemes szín*, *olcsó szín; robber — játék*, *szür — pluszütés*, *renonsz — színvétés*, *játéksértés; rantré — átmenet*, *híd; sikán — színhiány*, *szingli — egyke*, *magányos; szkviz — kényszerdobás*, *kényszervégjáték* szavakat. Ez az a csoport, amikor is — megvizsgálván

a magyar megfelelő alkalmasságát — a legeredményesebben tudnánk felvenni a harcot az idegen szó ellen. A magyar szó általánossá tételében nagy szerep jut mind a szakírónak, mind a játékosoknak.

Voltak kísérletek idegen eredetű szakszavak magyarítására, kiszorítására, de eredménytelenül, jóllehet több esetben igen kifejező a magyar változat. A következő szópárokból az idegen szó él tovább: *adu — főszín* (1932), *bell — második mans* (1936), *dubló — kettős szín* (é. n.), *elimináció — kiküszöbölés* (1934), *eliminálás — kitempózás* (1931), *honőr — értéklap* (1933), *fogólap* (1934), *invit — felhívás* (é. n.), *mans — féljáték* (1933), *bubi — fiú* (1932), *impassz — bekerítés* (1932), *elfogás* (1963), *villába fogás* (1957), *licit — szóharc* (1930). Ritkábban ugyan, de arra is van példánk, amikor a magyar szó kerekedett felül, mint pl. *asztal* (1930) — *dummy, drága* (1771), *magas* (1825), *nemes* (1935) — *major, gyorsütés* (1934) — *quicktrick, kör, játszmasorozat — round* (vö. Bánhidi: 136), *magasít* (1934) — *majorizál, teljesítés* (1933) — *konszoláció*.

Az idegen szavak beilleszkedését azok továbbképzett változatai, összetételi elő- vagy utótagként való előfordulásai, valamint szószerkezeti tagságuk bizonyítják. (Erre a megfelelő részeknél igen sok példát találunk.)

Az idegen szavak magatartásához tartozik az a sokféleség, amely helyesírásukban tapasztalható. Az alábbiakban lássunk néhány jellemző példát:

ász: Ass (l. Kism.: 9), „Ha harmadlagos *Asza* van" (l. Klein: 67), *Ássz* (l. Culb.: KK). — *bubi: bub* (l. Kism.: 19), *Bub* (l. Culb.: KK, Zánkay: 11), „. . . most már magas káró *Búb*" (l. BrÉ. 1962. I, 12), „Nyugat kőr *búb*bal indult" (l. BrÉ. 1962. III, 8.). — *dubló: Doubleton* (l. Szerelemhegyi: 30), *dublin* (l. Szerelemhegyi: 30), „ellene a *dubl* dáma még sohasem ütött" (l. Widder: Bridzst. 59), „A *dubleton* pikk . . ." (l. BrÉ. 1961. VIII, 19), „. . . a másik kézben *doubl* DB-t találunk" (l. Zánkay: 105). — *dummy: dömmi* (l. Tolnai: 34), „A *dömi* felterít (l. Farkas: 54). — *robber: röbber* (l. Tolnai: 11), „*rubber*" 2 manche" (l. Kism.: 59). — *sikán: chicano* (l. Farkas: 7, Szerelemhegyi: 29), *sikén* (l. Oláh: 81; Tolnai: 34), *shikane* (l. BrU. 1932. IV, 18). — *szingli: "single (szingl)* ha csak egy lap van" (l. Farkas: 7), „*singleton* király" (l. BrU. 1932. III, 11). — *szlem: slam* (l. Kism.: 18), *slem* (l. Szerelemhegyi: 44), *slemm* (l. PHVM 1933. IV. 16.), *szlemm* (l. Zánkay). — *szürtrikk: sur-trick* (l. Farkas: 18), *szürtrick* (l. Tolnai: 27; Kism.: 58; Szerelemhegyi: 42).

e) A legújabb bridzsszavakról

Jelenleg is megtaláljuk mindazokat a szakszókészlet-gyarapítási módokat, amelyekkel — természetesen jóval több példával — az előbbi korszak tárgyalásakor találkoztunk.

Továbbra is az egyik fő forrás a már meglévő kártyaszavak újabb összetételekben, illetve szerkezetekben való megjelenése. Például: *adukezelés, álbeszorító, felvevőjátékteszt, plusz ütés, villámpárosverseny*, illetőleg *aktív kijátszás, analitikus felhívás, minorszínű szlem, mesterséges bemondás, természetes bemondás*. Újabb köznyelvi (vagy köznyelvi eredetű egyéb kártyaszó) is gazdagítja a bidzsnyelvet, például: *mehet, tessék, reményke* (a beszorítás művelete kapcsán), *teremvezető*. — Az állandó idegen hatást mutatják az *opcionális* (~kontra), *intraimpassz, bidding box, toppszkór, transzfer* szavak. Vannak olyanok is,

amelyekkel már együtt él magyar megfelelőjük: *balancing double — egyensúlyozó kontra, déblocage — feloldás, extended menac card — kétszeres veszélylap, face down* (~indulás) *— színével lefelé indulás, menac card — veszélylap, strong passz — erős passz.* Ide soroljuk a negatív kontra újabb elnevezését, a *szputnyik*ot is. (Gagarin űrrepülésével egybeesett a bevezetése.)

f) Rövid összehasonlító vizsgálat magyar és idegen nyelvű bridzsszavak alapján

A magyar bridzsszókincsen kívül összegyűjtöttem a legfontosabb angol, francia, lengyel és német bridzsszavakat. Körülbelül ezer idegen szó van a céduláimon. Legnagyobb részüket idegen nyelvű szakkönyvekből kerestem ki, mivelhogy kétnyelvű szótáraink a bridzsszavaknak csak elenyésző hányadát tartalmazzák.

A szavak vizsgálata és egybevetése azt mutatja, hogy a bridzsszókészlet fő jellemzői a szóban forgó nyelvekben megegyeznek. Az egyes bridzsszókészleti csoportok legfeljebb arányaikban mutatnak különbségeket, eltéréseket. A játék jellege, a nemzetközi kapcsolatok, érintkezések és hatások következtében számottevő a nemzetközi szavak száma. Ide sorolhatjuk például az *ász:* a. *ace*, fr. *l'as*, l. *as*, n. *As;* a *blokkol:* a. *block up*, fr. *bloquer*, l. *blokować*, n. *blockieren;* a *bridzs:* a. *bridge*, fr. *bridge*, l. *brydż*, n. *Bridge;* a *figura:* a. *figure*, fr. *figure*, l. *figura*, n. *Figur;* a *kontra:* a. *double*, fr. *le contre*, l. *kontra*, n. *Kontra;* a *passz:* a. *pass*, fr. *passe*, l. *pas*, n. *Pass;* a *robber:* a. *rubber*, fr. *le rubber*, l. *rober*, n. *Robber;* a *szingli:* a. *singleton*, fr. *le singleton*, l. *singletony*, n. *Single* (Einzelkarte is); a *szlem:* a. *slam*, fr. *chelem*, l. *szlem*, n. *Schlemm* stb. szavakat.

Mindegyik nyelv bridzsszókincsének jelentős forrása közvetve vagy közvetlenül a köznyelvi szókészlet. Köznyelvi szavak jelentésváltozással (a jelentéskör szűkülésével) bridzsszavakká váltak. Ebbe a csoportba tartoznak például: a *bukás:* a. *defeat*, fr. *defaite*, ill. *l'échec*, l. *przegranie*, n. *Niederlage;* az *ellenfél:* a. *opponent*, fr. *l'opposant*, l. *przeciwnik*, n. *Gegner;* az *esik:* a. to *fall*, fr. *tomber*, l. *popaść*, n. *fallen;* a *játékos:* a. *player*, fr. *le joueur, la joueuse*, l. *gracz*, n. *Spieler;* a *játszik:* a. *to play*, fr. *jouer*, l. *grać*, n. *spielen;* a *Kelet:* a. *East*, fr. *l'est*, l. *wschód*, n. *Osten;* a *nyer:* a. *to win*, fr. *gagner* (d'une carte jouée), l. *wygrać*, n. *gewinnen;* a *nyit:* a. *to open*, fr. *ouvrir*, l. *otworzyć*, n. *eröffnen;* a *rövidít:* a. to *reduce*, fr. *réduire* (atouts), l. *skrócić*, n. *kürzen* (Trumpf); a *találkozik:* a. *to meet*, fr. *rencontrer*, l. *spotkać się*, n. *begegnen, treffen;* a *védő:* a. *defender*, fr. *défenseur*, l. *obronca*, n. *Verteidiger;* a *veszít:* a. *to lose*, fr. *perdre*, l. *przegrywać*, n. *verlieren* stb. szavak.

A magyar bridzsterminológiához hasonlóan számtalan szó a tárgyalt nyelvekben is idegen terminusok lefordításával keletkezett. Ebben a folyamatban az 1930-as években különösen Culbertson könyveinek volt nagy hatása. Példáink is ezt a hatást tükrözik: a *büntetőkontra:* a. *penalty double*, fr. *contre de pénalité*, l. *kontra karna*, n. *Strafkontra;* a *kényszerítés elve:* a. *forcing principle*, fr. *principe de force*, l. *zasada forsowania*, n. *Princip des Forcings;* a *megközelítés elve;* a. *the Approach Principle*, fr. *principe d'approche*, l. *zasada wywiada;* a *nyitó licit:* a. *opening bid*, fr. *enchère d'ouverture*, l. *odzywka otwierająca*, n. *Eröffnungs-Ansage;* a *védelmi licitálás:* a. *defensive bidding, defender's bidding, protective bid*, fr. *enchérir défensivement*, l. *licytacja obronna*, n. *Verteidigungslizit* stb.

A csoportnyelvek egyik sajátsága, hogy szavaik között sok a szinonima. Ez a csoportnyelvek általánosan jellemző vonása. Például a *hív* igére a francia a *jouer, sortir, entamer* (première levée) szavakat mondja. A *licitál* angol megfelelői: *to bid, to make bid, to go, to show*, a francia bridzsnyelvben *annoncer, correspondre, dire, faire une enchère, nommer, parler*, a német is több szót használ: *ansagen, bieten, lizitieren*. Az angol a *passz*ra a *pass*on kívül mondja a *no bid*, valamint a *go* terminusokat. A *teljesít* németül *erreichen, gewinnen* (Kontrakt), *erziehen*. A *válasz* megnevezése az angolban lehet *answer* vagy *reponse*, a németben *Antwort* vagy *Reaction*.

Az eltérések főleg szemléleti jellegűek, illetőleg a nyelvek különbözőségén alapulnak. Néhány példa ebből a csoportból. A magyar *asztal* bridzsszó a tárgyalt nyelveken: a. *dummy*, fr. *le mort*, l. *dziadek*, n. *Strohmann, Tisch*. A *bellhelyzetre* a következőket mondják: a. *vulnerable*, fr. *vulnérable*, l. *po dogranej*, n. *in Gefahr, II. Partie*. Az *impassz* szó a németben *Impass*, illetőleg *Schnitt*, valamint *Schneiden*. A *mans* angol megfelelői: *game*, illetve *the first deal of the robber*, a francia is több szót használ: *le manche*, illetve *non vulnérable*, a német vagy *erste Manchét*, vagy *Partie*-t mond. Érdekességként említem, hogy az *emel* bridzsszavunk kétféle jelentésére ('leemeli a lapot', illetőleg 'emeli a licitet') mind a négy nyelv két különböző igét használ. Az első jelentésére a. *to cut*, fr. *couper*, l. *przełożyć*, n. *abheben;* a második jelentésére a. *to raise*, fr. *élever, surencherir*, l. *przelicytować, podnosić*, n. *steigern*.

B) Az *ulti* szókészlete a játék fejlődésének menetében

Napjainkban legnagyobb tömegbázisa az ulti nevű magyar kártyajátéknak van. Vonatkozik ez ennek egyszerűbb *(sima ulti)* és bonyolultabb változatára *(rablóulti)* egyaránt. Rendszerint hármasban játsszák, s a *máriás* gazdagabb változata (ÉKSz.; ISzKSz.). Első adatunk 1930-ból van rá (Zolnay—Gedényi: TESz.), s elnevezése az *ultimo* 'utolsó ütés, ütőlap' rövidüléséből jött létre (TESz.).

Tehát ez a népszerű kártyajáték az először 1787-ből adatolható *máriás*ra vezethető vissza. A máriás a tizenkilencedik és a huszadik század fordulójának egyik legkedveltebb kártyajátéka volt. Legkorábbi változatát, a *kettős máriás*t vagy *kettes máriás*t ketten játszották. A *betli nélküli preferansszal* együtt kuruc eredetűnek tartották (Ábrányi K.: Képek 146: NSz.). Hívták *közönséges máriás*nak is. Tulajdonképpen ez volt az eredeti, egyszerű máriás (Kovács: 19). Fontos szava a *talon*, amely az osztás után fennmaradó kártyalapokra vonatkozik. (Más a szerepe, mint a *talonmáriás*ban.) A cserelap az *adu hetes*. Ebben a játékban két bemondás lehetséges: *húsz* 'király és felső valamelyik színben', illetőleg *negyven* 'király és felső aduban'. Ezeken kívül egyéb bemondási lehetőség nincs. Az *ütéspont* szó az ászokra és a tízesekre vonatkozik. Ütéspontot ér az utolsó ütés is. Az utolsó ütés tipikus máriásszava: a *mosás*. A *duplán* terminus azt jelenti, hogy a kézben levő azonos színű király és felső együttesét duplán számítjuk. Ha egy kézben van az adu tízes és az adu ász, ezt a franciából átvett *l'amour* szóval nevezzük meg. — Hármasban is játszották a közönséges máriást. Ennek *királyjátszma* volt a neve.

Egyre színesebbé válik ez a kártyajáték. A máriásnak kialakul a fejlettebb változata: a *négyes máriás* vagy *ruffmáriás*. Nevezték ritkábban *keresztmáriás*nak is. Az elnevezések tükrözik az új elemeket. Négyen játszották.

A játékosok megjelennek *hívó* (vö. német *rufen* 'hívni') és *segítő* minőségben Ilyen mondatok hangzanak el például, hogy *meghívom a zöld ászt*. Most már általában két játékos együtt játszik a felvétel teljesítéséért. Az előző változathoz képest ebben már érdekes j á t é k a l a k z a t o k vannak. Megjátszható figurák: *40—100*, *20—100*, *ultimó* 'ált. az utolsó ütés hazavitele az adu hetessel', *betli* 'ütés nélküliség', *durchmars* 'minden ütés hazavitele', *durchmars hússzal*. A figurák közül a *betli* és a *durchmars* végső soron német elnevezés, az *ultimo* pedig olasz. Ebben a játékban már *passzt* is mondanak, valamint különböző kontrafokozatokat: *kontra*, *rekontra*, *szubkontra*, *hirskontra*, *mordkontra* és a teljesen indokolatlanul magas kontrára *Fedák Sári* (Kovács: 37). A ruffmániás műszava lesz a *százbemondás*, illetőleg *százmondás*, valamint a *jutalom* '100 pont összegyűjtése'.

Az előbbinél is gazdagabb változat a *talonmániás*. Ezt már *egyszerű ulti*nak, illetve *sima ulti*nak is nevezik. Hárman játsszák. A figurák és kontrázások, illetőleg ezek elnevezései azonosak a ruffmániáséival. Az *emelés* fontos szava lesz a talonmániásnak, mert ebben a játékban kötelező a megkevert kártyacsomagot megemelni. Van *emelő emelés* és *ráütéses emelés* 'ráüt emelés helyett'. A *talon* szó — a játékelnevezés is ezzel függ össze — új jelentést vett fel. Úgy osztanak, hogy először háromszor öt lapot, majd kettőt talonba, s utána ismét háromszor öt lapot. Osztás után az osztó jobb oldali szomszédja nyilatkozik, hogy milyen színre veszi fel a talont (például *makkra veszi fel a talont*). Erre a mozzanatra azt is mondják, hogy *bemegy*. A *felvevő* szó is bevonul a szókincsbe, mert az első játékos, aki a talont felveszi, tulajdonképpen a felvevő. A felvevő bemondja vállalkozásait és az *ultimót*. Az utóbbit igyekeznek *kihajtani (elfogott ultimó, kihajtott ultimó)*. Fontos eleme a játéknak az *impassz*. De megjelenik a *ken* vagy *smirel* szó is ('jó kártyát ad a társ ütésébe'), valamint a *ront* 'továbblicitál, drágít' terminus.

A *sima ulti* mellett megszületik a nála érdekesebb és nehezebb *rablóulti*. Azért nevezzük így, mert erőszakkal vesszük át a felvételi jogot (Widder: UK. 14; Widder: UB. 20). A játéknak ez a leglényegesebb új eleme. A *rabol* azt jelenti, hogy a játékos a talonból lapot meghatározott értékű kártya fejében kicserél (ÉrtSz.; ÉKsz.). Első előfordulása 1928-ból való (Zolnay—Gedényi; TESz.). Ez a *rablási jog* (Widder: UK. 75). *Rablás* esetén az átvétel egyetlen szabálya, hogy a *rabló játékos*, a *rabló felvevő* magasabb értékű játékot köteles vállalni, mint amennyit a felvevő, illetőleg az előző rabló játékos bemondott (Kovács: 84). A *rablási szándék* bejelentése rablási kötelezettséget is jelent. A *rabol* szinonimája a *benyúl* (Widder: UK. 7), a *rablási jog*é pedig a *benyúlási jog* (Widder: UK. 71). Van ún. *önrablós játék* is, amelyben az osztó a felvevőnek (első játékos) 12 lapot oszt, a talon két lapját is (Kovács: 80—1). Widder szerint *önrablás*ról akkor beszélünk, ha a felvevő két passzt követően visszaveszi a talont és áttér más, drágább játékra (Widder: UK. 30). — Íme, a játéknak ez a jellemző mozzanata hány műszót hozott létre.

Rablóultiban a kontrafokozatok az előzőkhöz hasonlók. Megjátszható f i g u r a az előzőkön kívül az *egyszerű játszma* vagy *sima játék* vagy *parti*. A *játékfeladás* szó az egyszerű játékra vonatkozik. A *durchmars* a rablóultiban lehet *durchmars színben*, *terített durchmars*, *szín nélküli terített durchmars*. A terítés lényege (a *betli* is lehet terített), hogy bemondója az első ütés után lapjait kiteríti. A védők szintén, s utána *nyílt lapok*kal, illetve *nyitott lapokkal* folyik a játék. Új figuranév a *rebetli* 'a betli egyik értékfokozata' és a *redurchmars* 'terítve az első kör után'.

A már említett ultiszavak közül a *rabol* (1928) a *ramsli*nak is műszava, a *betli* (1889) figura az *alsó*ban és a *preferansz*ban is, a *lauf* 'a lap eldobása' (1928, vö. német *laufen* 'szalad') a *preferansz* szókincséből való, a *béla* 'király és felső együtt' (1900) az *alsós*ból, illetőleg a *tartli*ból érkezett.

C) Egyéb kártyajáték-elnevezések és ezek néhány jellemző szakszava

Römi — Igen népszerű, francia kártyával játszható kártyajáték. Ausztriai német eredetű maga a játék is, és az elnevezés is (TESz.; ISzKSz.; Widder: UB. 84). A szó egyaránt jelöli a kártyajátékot és a kártyában megnyert játszmát (ÉKSz.). 1928-ból van rá az első adatunk: „nem tudok *römizni* . . ." (Bp. Hírl. szept. 30. 14: NSz.). Népszerűségét és elterjedtségét mutatja, hogy körülbelül harminc römiszavunk van. A legjellemzőbb szavai vonatkozhatnak a játék változataira *(bridzsrömi, buli, tizennégy lapos römi, tízlapos römi)*, a játék során kialakított sorozatokra, illetőleg a megnyert játszmára *(jó, kész, kézi römi* vagy *kézből römi, kulőr, nyomor, pikoló, prolis, rojálflös* vagy *színflös)*, a játékban elkövetett hibákra *(eldobás előre, elégtelen letevés)*. Fontos szava az *ötven pont*, azaz a jó lapok letevésének feltétele. Vannak egyéb játékokkal közös szavai is. Például a pókerrel közös a *flös*, a *rojálflös*, póker- és kanasztaszó a *kész*, az ultival közös a *buli*.

Kanaszta — A römihez hasonló kártyajáték, néhány évtizedre tekint vissza, s végső soron spanyol eredetű. Szabályai Amerikából jöttek el hozzánk (Widder: UB. 95; ÉKsz.; ISzKSz.). A *kanaszta* szó is spanyol eredetű. A szó jelentése 'kosár'. Egybevethető a játékcéllal, azaz hét azonos számú vagy ábrájú lapból álló sorozat összegyűjtésével. A terminus a játék eredményét is jelöli. Az első adatok századunk ötvenes éveiből valók: 1955: „. . . még a *kanasztánál* is izgalmasabb" (Kellér D.: Kedves közönség 134: NSz.); 1959: „. . . ők folytatják a *kanasztát*, römit — vagy alsós partit" (Népszava 1959. júl. 12. 5: NSz.); 1960: „hódol a *kanasztának*" (Népszab. 1960. dec. 15. 7: NSz.). Jellemző szavai: *dzsolikanaszta* 'minden lap dzsoli', *tiszta kanaszta* 'dzsoli nélküli', *piszkos kanaszta* 'egyéb lap mellett dzsoli is'; mindezek a játék eredményére vonatkoznak. Jelentős szerepet kap a játékban a *piros hármas* és a *fekete hármas*. Fontos, köznyelvi eredetű kanasztaszó a *kész*, a *lerak* és a *letevő*. A kereskedelem nyelvéből való az azonos jelentésű *befagyaszt*, illetőleg *zárol* 'a felvételt megakadályozza'.

Lórum — Ez a mintegy húsz lórumszót felölelő kártyajáték először 1916-ban bukkant fel: „Igaz, hogy csak *lórumot* a New-Yorkban" (Kolozsvári Hirl. 1916. nov. 29. 7: NSz.). A kártyaműszót minden egyes szótárunk ismeretlen eredetűnek minősíti. A jelentéstani vonatkozások, az alaki kritérium, valamint a szociolingvisztikai szempont figyelembe vételével feltevésem szerint a latin *lorum* 'szíj, gyeplő' szóval azonos. (L. MNy. LXXV, 215.)

Snapszli — Viszonylag egyszerű, két-négy személy által magyar kártyával játszott kártyajáték (Widder: UB. 12; ISzKSz.; ÉKsz.). Bajor-osztrák eredetű kártyaszó (TESz.). Hívják *snapszer*nak is. Ezt a változatot egyik szótár sem vette fel. Magyar megfelelője: *hatvanhatos* (Potter: V, 21.). Ezt a nevet a játékcélról (66 pont) kapta. 1928-ból való az első adatunk a *snapszli*ra: „*Snapszli* . . . az alsóbb néposztály játssza" (Zolnay V.: Kártya 353: TESz.). Tipikus snapszerszó a német eredetű *Schneider:* a győztes schneidert csinál, ha az ellenfél egyet sem üt. A *húsz, húsz pont, negyven pont, überol* szavak az

ulti szókincsének is tagjai. A pikéttel és a tartlival közös a *maccs*, a zsírozással pedig a *zsírt bele* terminus.

Zsírozás — Magyar kártyával játszott játék, amelyben a hetes a legerősebb lap (ÉKsz.). Első adatunk 1930-ból való (POTTER: V, 26). A *zsír* a nagy pontszámú, nagy értékű *ász* és *tízes* (vö. MIKLÓS). Igei származéka egyrészt azt jelenti, hogy vki a *zsíros* elnevezésű kártyajátékot játssza, másrészt értékes lapokat tesz az ütésbe. Ebből a mozzanatból lett a *zsírt bele!* kifejezés.

Fájer — A német *Feuer* torzított ejtése. Magyar kártyával játsszák. Az nyer, akinek a kezében van az ász, a felső és az alsó egy színből. Magyar megfelelője a *tűz* kártyaszó. A *fájer*ra az első előfordulás 1928-ból való (ZOLNAY: 281). A magyar megfelelő nem terjedt el, jóllehet már SZOMAHÁZYnál (1898) megtaláljuk *tűzjáték* alakban. Ez a játék megteremtette a *kis fájer* és *kézi fájer* terminusokat.

A kártyajátékok között külön csoportot hozhatunk létre azokból, amelyeket főleg g y e r e k e k játszanak. Magyar kártyával játsszák a *csapdlecsacsit*, a *papucs*ot, a *szamár* elnevezésű kártyajátékot, valamint a német eredetű *svindli*t. Kedvelt játék a szintén német eredetű *Fekete Péter*.

A KÁRTYASZÓKÉSZLET JELLEMZÉSE

1. Szemantikai vonatkozások

a) Fogalmi csoportok

Szókészletünk — ebben az esetben a bridzsszókincsre vonatkoztatjuk, de bármelyik kártyajáték szavairól is elmondható — minden egyes tagja valamelyik fogalmi csoportba vagy csoportokba sorolható. „Bár a tárgyköri osztályozás lényegében nem nyelvészeti, mégis ha megnézzük az ilyen munkák anyagát, alsóbb osztályonként gyakran olyan egységeket kapunk, amelyek többé-kevésbé megfelelnek a szemantikai mezőknek, vagy a szinonim soroknak, főleg ez utóbbiaknak" (Dezső: ÁNyT IV, 47).

A fogalmi körök figyelembevételével a legfontosabbnak a kártyalapok és a játékosok fogalmi csoportjait tarthatjuk. Ezeken kívül — a jelentősebbeket kiemelve — kialakult a licit *(ászjelzés, bemondás, emelés, felülli*cit, *forsz, gémforsz, igazítás, kényszerítő indulás, leárnyékol, színbemondás, újranyitás* stb.);

a lejátszás *(adubeütés, aduttál, elenged, értékütés, felmagasít, feloldás, figuradobás, hídépítés, impassz, jelződobás, keresztlopás, rövidít* stb.);

a támadás *(beszorítás, felvevő vonal, coup, gyorsütés, támadó vonal, tempóelőny, tempóhúzás, tempónyerés, ütés* stb.) és

a védekezés *(biztonsági játék, defenzív erő, dobáskényszer, ellenjáték, elhárítás, lerombol, mentés, passzív védekezés, védekező kéz, védekező vonal* stb.) körébe tartozó szókészleti elemek együttese.

A bridzsben igen nagy szerepet kap a játéketika, a játéketikett. Ezt a szabályok sokasága írja elő és biztosítja. Ide sorolható szavak pl. a *játéksértés, kimutatott lap, renonsz, színvétés, szabálysértés, zárolás, zárolt lap.*

Az üzleti élet szókészletéből vett kölcsönzés is megteremti a maga fogalmi csoportját: *bizniszpassz, drága, értékesítés, kalkuláció, licitek ökonómiája, limitál, olcsó, prémium, szlemjutalom, üzletpassz* stb.

Fogalmi csoportokba sorolhatók aszerint is vizsgált szavaink, hogy a társasági bridzs, illetve a versenybridzs témaköréhez tartoznak-e. A szókészleten belül a szavak nagyobb hányada tartozik a társasághoz, távlataiban azonban a versenybridzshez kapcsolódó szókészletrész gyarapodik majd jobban. A bridzsjáték tökéletesedésének, fejlődésének feltételei elsősorban a versenybridzsben adottak. A versenybridzsjátékot idézik például a *konvenciókártya, meccspont, tessék, timjáték, versenyszakasz* szavak.

Ha megnézzük a fenti szócsoportokat, láthatjuk, hogy a szavak és fogalmak rendszere aránylag pontosan fejezi ki a valóságot, azaz a szóban forgó játékot (vö. Voigt: 25).

b) Jelentésváltozások

Egy szó jelölési értékéhez szorosan kapcsolódik annak jelentésváltozása. Bridzsszavaink — pályájukat követve — leggyakrabban jelentésgazdagodáson esnek át. Vannak olyanok, amelyeknek a jelentése a köznyelv → sportnyelv → kártyanyelv → bridzsnyelv útvonalán gazdagodott. Számtalan példát találunk arra is, hogy az előbbi út egyik-másik fázisát a nevezett szó átugrotta, s közvetlenül a köznyelvből vagy valamelyik kártyanyelvből indult el a jelentéskör-szűkülés. Nézzünk ezekre néhány példát! Az *eldob* szó a köznyelvben azt jelenti, hogy egy megunt vagy haszontalanná vált tárgyat, holmit félredobunk. A kártyanyelvben olyan rossz, használhatatlan lap eldobására vonatkozik, amelyre már nincs szükségünk. A bridzsben a következő négy jelentése alakult ki: 1. eldob egy lapot, hogy a továbbiakban lopni tudjon, 2. eldob egy kiadó figurát, 3. kényszerből eldob egy lapot, 4. figyelmetlenségből, rossz kombinációból „eldobja magát".

Köznyelvi általános kártyaszó az *emel*. Osztás előtt a kártyacsomag egy részét fölveszik, és alulra helyezik. A bridzsben egyrészt azt jelenti, hogy az osztó jobb oldali ellenfele köteles a csomag tetejéről legalább öt lapot leemelni, másrészt, hogy a játékos partnere a licitált színt megismétli, emeli.

A *fekszik* egyik kártyanyelvi jelentése: letett vagy talonban maradt kártya a tarokkban. A whistben egy lap elhelyezkedése valahol. Ez a jelentése található a bridzsnyelvben is. Itt általában szerkezetben fordul elő, mint például *a király jól fekszik, a figura jól fekszik, egy lap fekvése*. A whistnyelvi jelentés kiindulópontja a köznyelvi 'vhogyan elhelyezkedik vmin, hozzáilleszkedik vmihez'. A terminus kialakulásához hozzájárulhatott a szó fizikai sportbeli szerepe, jelentése is (vö. Bánhidi i. m.). A whistből valószínűleg közvetlenül került át a bridzsbe.

Ha valaki a küzdelemben ellenfelénél erősebbnek bizonyul, azt mondjuk, hogy *győz*. A bridzsben győzni annyit jelent, mint teljesíteni a felvételt.

Az *igazít* igének kialakult a bridzsben egy konkrét és egy elvont vonatkoztatása is. Az előbbi szerint helyére teszem a lapot (a sakkban a bábut), az utóbbi szerint egy lapot a partner megfelelőbbnek tart a másiknál. (Egyébként a fizikai sportnak is szakszava.)

A *kever* ige esetében is egyre szűkült a szó jelentésköre, párhuzamosan konkrét használatának tartalmi gazdagodásával. A köznyelvben azt jelenti, hogy valaki valaminek az állapotát, rendjét megváltoztatja, felforgatja. A kártyanyelvben 'kártyát kever'. A bridzsben: az osztó partnere az osztás alatt a másik csomag kártyát megkeveri és az asztal jobb sarkára teszi. A szó egyébként a labdarúgás szókészletében is felbukkan (vö. Bánhidi i. m.).

A *kimegy* mint kártyaszó azt jelenti, hogy egy szóban forgó kártyalap a játszmában tovább nem szereplő lapok közé kerül. Ugyanezt a jelentést átvette a bridzs is. A licitben azonban azt is jelenti, hogy új színt választ, biztosabb kontraktba megy ki (pl. *kimegy négy pikkre*).

A *kéz* a kártyajátékokban általában azt jelenti, hogy az osztáskor (először) kapott lapokból mond be a játékos valamit (ÉKsz.). A bridzsben jelentheti a játékos kezében lévő lapok összességét vagy a felvevő kezében lévő lapokat, illetőleg magát a felvevőt is.

A *terít* ige a különböző kártyajátékokban arra vonatkozik, hogy valaki a kártyalapjait fölfedve kirakja az asztalra, jelezvén, hogy a játszmát meg-

nyerte. A bridzsben az a jelentése is megszületett, mely szerint a felvevő játékos párja *felteríti* lapjait a hívás után az asztalra.

A műszó jelentése változhat a bridzsszókészleten belül is. A játék fejlődésével, tökéletesedésével például megváltozott a *honőr*, a *sikán*, a *licitálható szín* jelentése. A *honőr* kezdetben csak az aduszín ászát, királyát, dámáját, bubiját és tízesét jelentette (vö. Tolnai: 30). A *sikán* is először az aduszín hiányára vonatkozott (vö. Tolnai: 34). A *licitálható szín* a legelső szakirodalom szerint az, amelyből legalább négy van a kezünkben (vö. BrU. 1932. IV, 2; Oláh: 28).

A műszó jelentésének gazdagodását — amely a játék tökéletesedésével összefüggésben megy végbe — igen jól példázza a bridzsjátékban nagyon fontos *kontra* terminus technicus jelentésének alakulása. Az ÉrtSz., illetőleg az ISzKSz. az általánosan ismert kártyanyelvi jelentését adja meg. A bemondott vállalkozást az ellenfelek megkontrázhatják, ha úgy látják, hogy a felvételt a felvevő nem tudja teljesíteni. A *kontra* bemondásával a konvenció szerinti jutalmat vagy büntetést kétszeresére emelik. A bridzsjátékban az alábbi kontrafajtákkal találkozunk: *alternatív kontra, büntető kontra, egyensúlyozó kontra, hívásirányító kontra, információs kontra, késleltetett információs kontra, kontrával végződő licitsorozatok, kooperatív kontra, könnyű kontra, kulcslicit-kontra, küzdelmi kontra, maximális közbeszólás kontrája, negatív kontra, opcionális kontra, pozitív kontra, responsive kontra, szabad kontra, szoros kontra, szputnyik kontra, tájékoztató kontra, újranyitó kontra.* A felsorolt kontrák bridzslicitben két fő típusba sorolhatók: a *büntető kontra* és az *információs kontra* körébe. A *büntető kontrá*ban, amelynek fő célja a kontrázott játékos megbuktatása, a kontrának az eredeti kártyanyelvi jelentése él tovább. A *büntető kontra* szinonimája a ma már elavultnak minősíthető *pozitív kontra* elnevezés. A licitrendszer tökéletesedésével párhuzamosan kialakultak a büntető kontra fajai is: a *könnyű kontra*, a *szoros kontra*, a *szabad kontra*. Megkülönböztető jegyeik elsősorban arra vonatkoznak, hogy milyen szintű felvételt kontráznak. Eszerint fokozati eltérés van közöttük. A *könnyű kontra* és a *szoros kontra* egyaránt töredékfelvétel kontrái, közös nevük: *kooperatív kontra*. A büntető kontrák csoportjába soroljuk még a *hívásirányító kontrát*. Ebben az esetben a büntető jelleg kiegészül még egy igen lényeges mellékjelentéssel, az ún. *hívásirányító* jelzéssel. A kontra eredeti kártyanyelvi jelentése mellé a bridzsjáték történetének elég korai szakaszában teljesen új értelmezést vett fel. Konvencionális jelentésváltozásnak lett az eredménye az *információs kontra*, amelynek bemondója laperejéről tájékoztat és partnerét licitálásra (színének bemondására) hívja fel. Mi indította el a szó jelentésében végbemenő változást? Licitálás közben gyakran kerültek a játékosok olyan helyzetbe, amikor a *kontra* büntető értelmezése hatástalan volt. Felfedezték, hogy az adott licitálási helyzetben hasznosabb, ha a *kontrát* eredeti jelentése helyett más célra használják fel, új funkcióval ruházzák fel. Ezáltal célszerűbbek, konstruktívabbak, hajlékonyabbak lettek, mint a büntető kontrák. Ezúttal csak néhány megkülönböztető jegyet emelek ki, amelyek az egyes típusokat különösen jellemzik: rugalmasság *(késleltetett információs kontra)*, büntető passz lehetősége *(kontrával végződő licitsor)*, erős kényszerítő jelleg *(kulcslicit kontra)*, küzdelmi jelleg *(küzdelmi kontra)*, géminvit bemondás helyett *(maximális közbeszólás kontrája)*, támadó vonal bemondása *(újranyitó kontra)*. (Bővebben l. MNy. LXXI, 460—4.)

Ahogy a *kontra* szó esetében az adott licitálási helyzetekben új funkció-

val ruházták fel a szóban forgó terminust, hasonlóképpen gazdagodott a licitrendszer tökéletesedésével a *passz* bemondás szerepe is. Újabb *passzfajták* jöttek létre, mint a *bizniszpassz*, a *büntetőpassz* 'a védekező oldal játssza a bemondott kontraktot', *kényszerítő passz* 'licitkényszer', *körpassz* 'négy vagy öt játékos passzol', *soronkívüli passz* 'szabálytalanság', *pszichológiai passz* 'a passz utáni licitálás pszichikai előnyeinek kihasználása', *tempópassz*, *várakozó passz*. A *passz* mindenkor *licit* 'bemondás'. Az élő bridzsjáték nyelvhasználatából kirajzolódik, hogy t á g a b b jelentésben az érdembeli információ hiányáról tájékoztat, s z ű k e b b (és gyakoribb) jelentésében gyengeséget jelöl *(bizniszpassz, tempópassz,* illetőleg *várakozó passz)*. (L. bővebben MNy. LXVIII, 327—30.)

Az *információs kontra* tárgyalásakor utaltam a k o n v e n c i o n á l i s jelentésváltozásokra. Így kapta az *egy treff* bemondása (treffkonvenció) az 'egyenletes elosztás' jelentést. Hasonlóképpen a *négy szan* bemondása 'ászra kérdezés' a *négy pikk* szószerkezet pedig 'királyra kérdezés'.

Figyelemre méltó jelenség az is, hogy összetételeik, amelyeknek az alaptagja a *játék* szó, j e l e n t é s t a p a d á s s a l, szókészletbeli kapcsolat alapján létrejövő jelentésátvitellel a meghatározó összetételi tagra egyszerűsödnek. A *bakkjáték*ból *bakk*, a *betlijáték*ból *betli*, a *pikétjáték*ból *pikét*, a *pókerjáték*ból *póker*, a *römijáték*ból *römi* stb. lesz.

Az egyes nyelvi rétegek közötti mozgás — ahogy ezt már többször említettem — j e l e n t é s v á l t o z á s s a l is együttjár. Az idegen nyelvekből átkerült szavak legnagyobb részére — az egyéb szaknyelvi szókészlethez hasonlóan — jelentésmegtartás a jellemző (vö. Országh: 146). Így illeszkedik be az újonnan jött jövevény.

Az egyes kártyalapok neve, mint például a *dáma*, *király*, *pagát* a kártyalap elnevezése és a rajta lévő ábra összefüggéséből magyarázható. A *zöld* 'zöld lap' a zöld szín szerkezetből jött létre (vö. TESz.). Ehhez a csoporthoz sorolhatók a számmal ellátott kártyák elnevezései is.

Számos olyan kártyaszavunk van, mint például a *makaó*, amelyet a kártyajáték megnevezésére is használunk, valamint a játék valamelyik mozzanatára is. Ilyen a *harmincegy* elnevezésű kártyajáték, amelyben az nyer, aki legelőször tud 31 pontot összegyűjteni, vagy a *huszonegy*, amelyben 21 pont összegyűjtésére törekednek. Hasonlóképpen a *tizenötös*, amelyben a tétet az nyeri meg, aki 15 pontot összeszed. Egyébként a *játék* szó is legtöbbször tág és szűk értelemben is előfordul. Például szélesebb értelemben az ultizás játék, szűkebb vonatkozásban a felvevő vállalkozása, a játék az ultizásban. A tágabb értelmű ultizás 'játék' is már egy szűkebb jelentése az általános értelmű játékhoz viszonyítva. A tarokk jelentheti a kártyajátékot, lehet a kártyalap neve, s vonatkozhat a helyválasztásnál a tarokkot húzó játékosra, aki először lapot kap.

A tulajdonnév köznevesülése szintén jelentésváltozás. Ennek különböző típusai jöttek létre. Van olyan csoportja is, amelyben a tulajdonnév és a köznév kombinálódik. Néhány példa a tulajdonnevek köznévvé válására: *Arz, baccarat, Boroevic, Charon, Diogenész, Fedák Sári, Fekete Péter, Ferdinánd, Jakab, Jenő főherceg, József főherceg, Károly király, Kövess tábornok, Mac Adam, Mac Mahon, makaó, Mehmed szultán, Napóleon, Paskievics tarokk, Rohr tábornok, Sándor, Szurmay tábornok, Tell Vilmos, Togo, Vencel, Vilmos császár* stb.

c) Szinonimák

A csoportnyelvek és az argó különösen gazdagok szinonimákban. A kártyanyelvre is vonatkozik ez a megállapítás. Ezúttal csak néhányat említek példaként. Magának a *kártyá*nak is számtalan elnevezése született, persze különböző stílusrétegeket képviselve, mint *blatt* (verik a blattot), *harminckét levelű biblia, az ördög bibliája, zsuga*. Több kártyajátékban van úgynevezett *kisegítő lap:* ez a kanasztában és a römiben a *dzsóker*, a ferbliben a *sánta*, a ramsliban a *véle*. A *licit* szinonimái: *ajánlat, árverés, harc, a játék minőségének megállapítása, vállalkozás, versengés*. Vagy nézzük meg az *ász* szinonimáit. Itt is kiszélesítjük a kört, beleértve különböző stílusrétegeket: *csicsa, csuli, dies mal, diebe, disznó, egyszem, kétszem, svinya, túra, túz*. — Ugyanerre a jelentésre a különböző kártyajátékokban a *besszerel, drágít, jobbít, megjavít, ráhív* stb. szót használjuk. Külön kis tanulmányrészletet tenne ki az *adu* —, *tromf* vizsgálata, például stílusvonatkozás és szócsalád szempontjából. A *hamiskártyások*at *filozófusok*nak is nevezik. E nyelvi jelenség, folyamat magyarázatát egy görög lovaggal kell kezdeni, aki XIII. Lajos francia király idején — levantei kereskedő lévén — nagy vagyont szerzett hamiskártyázással. Mivelhogy az ókori görög tudósok a filozófiát komolyan művelték, az elnevezés átment a hamiskártyásokra is.

A bridzsszókincs gazdag szinonimaállományából „A bridzsjáték szókincsének szinonimáiról" című cikkemben mutattam be főbb típusokat (MNy. LXXIX, 80—2.).

d) Stílushatás

A kártyajátékok szórakoztató, vidám légkörében gyakran születnek és hangzanak el a társasági stílusra különösen jellemző tréfás szavak, fordulatok, mondatok. Ezek magát a környezetet is felidézik.

Humoros hatást érnek el azok a szavak, amelyek egyéb jelentést is hordozván, hangzásbelileg — igen gyakran az első szótag azonos vagy hasonló hangalakú — hasonlítanak egy-egy kártyaszóhoz. Ilyenek például a Jókai használta *bibic* 'gibic', a *Karolina* 'káró', *Károly* 'káró'; továbbá a *Mac Adam*, illetőleg a *Mac Mahon* vagy *maklárigyula* 'makk', *makrapipa* 'makk', *megráz* 'kontráz', a *menyhért* 'játék mehet', a *paci* 'pagát', a *pikkolomini* 'pikk', *prímás, primőr* 'ütőlap', a *török* 'tarokk' stb. Tökhíváskor mondták: *Thököly, büszke vezér*, a szólófiguránál pedig *Sollingeni acélművek*.

Hasonlóképpen a humor forrása lehet valamely kártyaszó tréfás elferdítése, torzítása, mint *kontracsek* 'kontra', *kártyuzik* 'kártyázik', *kontricsek* 'kontra', *makkintosz* vagy *maklinca* 'makk szín', *nyavolát* 'volát', *sibinszki* 'siber'. Jókai a sok tarokkal is passzoló játékost *nyomoroncnak* nevezte. — Ehhez a típushoz sorolhatjuk a *tarokk a markodba* és a *tercentek egyet* 'tercet mondok' kifejezéseket is.

A játszi kicsinyítés szintén humoros hatást eredményezhet. Például az *ászka, pászka* 'ász az adu, és passzolok', *pircsi* 'piros szín', *prefi* 'preferansz', *töksi* 'tök', *tuli* 'tulétroá', *ultika* 'hetes a magyar kártyában'.

Számtalan esetben a jelentésbeli rokon elemek a humor eszközei. Ide sorolhatjuk például a *bálanya* 'vesztes', a *döf* 'kontráz', a *fenyít* 'leüt', a *fiatal* 'gyenge kártya', a *honvédség* 'szanzadu', *halott* 'kibukott lap', *lepofoz* 'felülüt', *porhordó* 'tök filkó', *szabadságharc* '48 a pontok száma', *szeméremszín*

'tökszín' szavakat. A töknyolcas a kártyakép alapján kapta az *állva ölelkezik* nevet. — A *görbe* szó tréfás megjegyzés a pikétben. Ha az egyik játékos *egyenes* lapokat mond be, a rosszabb lapokat húzó játékos pedig *görbét*. — Az orosz flotta vereségének színhelyéről a *csuzima* 'nagy veszteség', a francia flottáéról pedig a *trafalgár* 'az összes kártyabemondás elvesztése' szó került bele a kártyaszókészletbe.

Külön csoportként említhetjük azokat a tréfás mondásokat, amelyek jó része már kártyaszólásnak, kártyaközmondásnak tekinthető. Néhány ezek közül: *Aki szerencsétlen a kártyában, az szerencsés a szerelemben; Babok ütnek; Aranyozzák meg a kezed! Első nyerés kutyavesztés; Fut az asztal; Itt kutyát keféltek; Már meleg; Ólba szőke; Üt, mint a bolondóra; Ütik a makkot; Vigyázz, mert meggyullad* stb. Van olyan szólás is, amelyik a köznyelvből került át a kártyaszókészletbe, s kártyanyelvi jelentést vett fel. A *hátulról mellbe* 'alattomosan, orozva' szólást akkor mondják, ha a XXI-est — a tarokkban — mint mögötte ülőt sikerül elfogni.

A stílusfestésre említek egyéb példát is a kártyanyelv és a köznyelv viszonyát vizsgáló részben (70. o.).

A stílusfestés szempontjából számbajöhető kártyaszavak jelentős hányada konkrét kártyajátékhoz is kapcsolható. A tarokkjáték jut eszünkbe például a *bika*, *bivaly* '47-47 pont', *birka* 'tartom', *bohóc* 'pagát' (Jókai elnevezése), *partner kárót nem tart*, *skíz oszt*, *nem oszt*, *volutáció grande* 'volát', *Zólaemil* 'szóló' szavak, illetőleg kifejezések hallatán.

Az ultizás ide sorolható szava például: *állva szeretkező* 'tök nyolcas', a kalabriásból átvett *bemászom* 'gyenge lapra veszek fel', *új tinó* 'ultimó', *ultimóka*, *végén a gyermek* 'ultimó'.

A römizés ide sorolható kifejezése a 'römi' bemondást jelentő *Rómában vagyok* szókészleti egység.

A hazárd kártyajátékok is megteremtették a maguk stílusfestő szavait. Ilyenek: *abcug* 'felhívás a feltett tét visszavételére', *Ankárt erősíti a bankárt*, *csendzsőr*, 'changeur, zsetonos', *dögök* 'lejátszott lapok', *guszta* 'kártyavizsgálat' stb.

A kártyaszókészletnek mintegy felét kitevő bridzsszavak között szintén sok olyan található, amelyek felidézik e játék beszédhelyzetét. Az előbbiekben tárgyalt, a stílushatást teremtő eszközök újabbakkal bővülnek.

Stílushatás szempontjából fontos helyet foglalnak el a szinonimák, amelyekben a bridzsszókincs is bővelkedik. Ha a szinonimák stílushatását keressük a tárgyalandó szókészlet műszavai alapján, feltétlenül ki kell emelnünk itt is a meghonosodott idegen szavakat. Nem csupán arra a hangulatra gondolok, amelyet az idegen szó a szinonimasorban a magyar megfelelőjével szemben vagy mellette teremt, hanem arra is, hogy a szóalkotás bonyolult igényei hogyan testesülnek meg benne. A *kontrázik — kontrát mond be; impasszol — impasszt ad* (faire l'impasse), *forszol — forszot ad; felmagasodik — magas lesz, úrrá lesz; magasít — magasra játszik; passzol — passzt mond be; szabadít — szabadra játszik* párok stílushatásának különbségében a tömörebb megfogalmazással szemben egy „terpeszkedőbb" jellegű kifejezés áll szemben.

Néha ezt érezzük olyan tapadással létrejött szavak esetében is, mint például a *felvevő — felvevő játékos*, *védő — védő játékos*. Feleslegesnek tűnik a jelzett szó, hiszen jelentését már magába olvasztotta. Hasonlóképpen tapadásos jelentésváltozással jöttek létre a következő, a szókészlet stilisztikai arculatát nagymértékben meghatározó kifejezések: *aduban nincs villánk*

(aduszínben nincs villánk), *alacsonyan indul* (alacsony liciten indul), *ászra kérdez* (az ász számára kérdez), *emeli a pikket* (emeli a pikkszínt vagy pikklicitet), *kicsit tesz rá* (kis lapot tesz rá), *királyra kérdez* (a király számára kérdez), *önmagára indít* (saját színére indít), *szegény aduban* (szegény aduszínben), *társára indít* (társa színére indít).

A bridzsjáték hangulatát, környezetét idézik fel a sajátos szóalkotások, fordulatok, játékos kifejezések. Ilyenek például: *ajándékoz egy ütést, asztalra megy, benne volt, bubi mögött ül, felterül az asztalra, hazalop, impassz ül, kergeti a dámát, kéz érdeklődik, kiengedi az ütést, kimegy a kontrából, királyba adja a dámát, megrázom* 'megkontrázom', *szabadra játszik, ütésbe hozza az ellenfelet, ütésben marad, villába hív, visszahívja a pikket, visszaveszi a saját színét.* Tehát az állandósult szókapcsolatoknak is sajátos stílusértékük van.

Bridzsközmondások, szállóigék is születtek már, amelyek szintén hangulatosabbá teszik a játékot. Például: *Általános sima bell, mindenkinek minden kell. Impassz a játék lelke.* (Ez utóbbi a német *Impass ist die Seele des Spieles* tükörfordítása.) *Jobbról az asztal gyengéjébe. Ha szép öregkort akarsz, tanulj meg bridzsezni.* Az idősebb korosztály tagjaitól hallottam: *Der dritte Mann so hoch er kann.* „A harmadik játékos olyan magasan megy be, ahogy tud." *Was liegt, das pickt.* „Az egyszer letett lapot nem lehet visszavenni." *Herz macht mir Schmerz.* „A kőr fájdalmat okoz." *Kibitzen, still sitzen!* „Kibicek, üljetek csendben!" — Persze a játék fejlődése ezeket a — játék módjára vonatkozó — mondásokat megkérdőjelezi. — Szellemes szójáték XIV. Lajos korából: *Cartier du roi — quartier du roi.* „A király kártyása — a király lakása" (vö. Iparműv. 1909: 261).

A szokatlan szóegyüttesek, az idegenszerű vagy annak tűnő szerkezetek már nemcsak stilisztikai, hanem nyelvhelyességi kérdéseket is felvethetnek. Az alábbi példáknak idegen nyelvi megfelelőit is megadom:

asztalról — vom Tisch, *hazahoz* — eine nach Hause bringen (vö. Cav.: 141), *kézbe visszajön* — reenters his hand (vö. Phill.: 107), *kézből* — aus der Hand (. . . spielt seine letzte Herz) (vö. Wassilko: 74), *kiad ütést* — ausgeben (vö. Wassilko: 73), *kijátszik* 'kihív egy lapot' — play out (vö. Phill.: 45), ausspielt (vö. Wassilko: 15, 36), *kimegy* 'kimenekül' — ausgehen, *kimegy a parti* — Ausgehen einer Partie, *kivesz a kontrából* — herausnimmt aus Kontra (vö. Tafler: 49), take out (vö. Phill.: 69), *lehúz* 'lehív' — draw (vö. DN 1969), tirer (vö. Versini: 87, 113), *leint* — abwinken (vö. Wassilko: 36), *rájátszani* 'megjátszani' — draufzuspielen (vö. Trumpf: 81), *rövid az ellenfél színében* — court dans la couleur l'adversaire (vö. Versini: 75), *színhiány kőrben* — Chicane in Herz (vö. Wassilko: 30), *ütés kőrben* — Stiche in Herz (vö. Wassilko: 37), *ütés aduban* — Stiche im Trumpf, *ütésben marad* — bleibt bei Stich, *ütést elvisz* — to take the trick (vö. Phill.: 52), *van valami a kezemben* — there is something in my hand, *visszajátszik* — zurückspielen (vö. Wassilko: 93), *visszamegy asztalra* — returns to dummy (vö. Philll.: 95), *zárt káró* — geschlossene Karos (vö. Wassilko: 35).

Eddig a kártyaszavaknak a kártyanyelven belüli használatáról volt szó. A kártyaszavak jelentése nemegyszer jó lehetőséget nyújt ahhoz, hogy azok más jellegű szövegben is megjelenjenek, s növeljék a mondanivaló stiláris értékét. Például a vízilabda EB előtt a szövetségi kapitány „kártyanyelven" fogalmazott. Elmondta, hogy jelenleg csak a *lapok rendezésénél* tart, az utazás előtt nem csinál titkot, *kiteríti kártyáit.* Nyilatkozott a *lapjárásról*, azaz az esélyekről. Az adott helyzetben nem kér új *leosztást.* A *pakliban* ismert *figurák*

találhatók. Persze hiányzik néhány nagy *adu*. „De jó *kombinációval*, merész *impasszokkal* még akár *partit* is *nyerhetünk*." Nyilatkozatát hasonló „nyelven" folytatta tovább. (Vö. Hétfői Hírek 1983. aug. 7.)

Az egyes sportágak igen gyakran élnek az *ász* kártyaszóval, vele minősítvén a legjobb játékosokat. Például: „Az utóbbi hónapok csapatából nem láthatjuk a jugoszlávok ellen a sérült Sárosit és a csatársor két *ászát*, Albertet és Tichyt." (Népszab. 1962. okt. 14.)

e) A színek jelentése; tükröződés

A kártya tükörképe a történelemnek. Visszatükrözi korának társadalmi, történeti eseményeit, divatját, ízlését, érdeklődését, szemléletét.

Magyar szempontból is igen fontos egy, a bécsi egykori császári gyűjteményben őrzött, a tizenötödik század derekán metszett udvari kártyasor. A negyvennyolc lapból álló, négy színt képviselő — a franciák, a csehek, a németek és a magyarok országcímere — kártyasor lapjai német feliratúak. A kártyák rangsora a feudális világ hierarchiáját követi. Legmagasabb számértéke a Királynak és a Királynénak van. A magyar sor alakjai — X-től I-ig — az Udvarmester (X), Marsall (IX), Kancellár (VIII), Szakácsmester (VII), Kisasszony (VI), Íjász (V), Trombitás (IV), Halász (III), Pék (II) és Bolond nő (I). A kártyasoron az udvar minden jellegzetes alakja felvonul, tehát művelődéstörténeti vonatkozásban is igen értékes. (L. Zolnay László: Fény és árnyék a középkori Magyarországon. 1983. 149—52.)

Sok nevezetes eseménynek, így például a francia forradalomnak is megvoltak a maga külön kártyái és ellenkártyái. A Király és a Királyné fejére korona helyett kalap került. Saint Simon tervezett egy sorozat ún. köztársasági kártyát (l. Iparműv. 1909: 262; Kolb: 12, 72). Az első világháború megteremtette a háborús magyar kártyákat. Ferdinánd bolgár cár lett a háborús magyar kártya *makk királya*, Károly király a *piros király*, Mehmed szultán a *tök király*, Vilmos császár a *zöld király*. *Piros felső* lett József főherceg, *zöld felső* Jenő herceg, Kövess tábornok *makk alsó*, Szurmai tábornok *zöld alsó* stb.

A kártyák színeihez különböző magyarázatokat fűzött az utókor. A tarot színei *(kard, kehely, pénzérme, bot)* társadalmi osztályok szimbólumai (nemesség, egyház, kereskedők, parasztság vagy katonaság), illetőleg négy erényt képviselnek (igazság, hit, könyörület, állhatatosság) vagy a három rosszat: erőszak (kard és bot), tékozlás (pénzérme), iszákosság (kehely) (l. Iparműv. 1909: 261; ÉT. 1980: 1319—21). A francia kártya színeit szintén vonatkoztatták az egyes társadalmi osztályokra, illetőleg csoportokra. Eszerint a *pikk* a nemességet (fegyvere a pika, a lándzsa), a *kőr* a papságot (kegyes szívről), a *káró* a legalsó néposztályt, a közkatonákat (a nyílhegyről), a *treff* pedig a földművesekből lett polgárokat (a lóheréről) jelképezte (l. Zolnay: 91, 97, 98). Fűztek ehhez más magyarázatot is. Az egyik szerint a *káró* a polgárságot képviselte, mert házuk pallója kockakövekkel volt kikövezve, a *treff* pedig a falusi nép (l. ÉT. 1980: 1321). A német kártya színeihez fűződő magyarázat szerint a *tök* 'csöngő' a fejedelem, az udvari emberek jelképe, a *szív* 'piros, veres' a papságé, a *zöld* a földműveseké, a *makk* 'közönséges gyümölcs' a legalsóbb néposztályé.

Egy-egy kártyajátékban is megjelenik az osztály-, a társadalmi tagozódás. A *királyos* vagy *királyosdi* elnevezésű magyar kártya játékosai: a *király*, a

palatínusz, a *nemes*, a *paraszt* vagy *puttonyos* (l. ZOLNAY: 190). Kártyaszerepüket a társadalmi hovatartozás határozza meg.

A *királyos* játékosai rangsor szerint: a *király*, a jobbján ül a *nádor*, szemben a *bíró*, balján a *paraszt*. A király hív ki és szedi a dézsmát, a nádor mondja be az adut, a *bíró* emel és ír, a *paraszt* kever, oszt és fizeti a dézsmát (l. POTTER V, 20).

A kártya színeinek a tárgyalt szempontból való irodalmi igényű bemutatása található Koháry verseiben:

A kártyát továbbá, világ tűkőrének,
mondhatom és abban, képét sok rendeknek (31)
. . .
Vagy inkább é világ, tűkőre kártyának (31)
. . .
Zöld feſték a' kártyán, ennek jelenſége,
hogy akár kinekis lehet reményſége (36)
. . .
mert a' *veres* feſték orcza pirúláſnak,
jele ſzokot lenni, s a' ſzégyen valláſnak (34)
. . .
Az ollyakért irtak, *makkot* az kártyára,
tékozló fiúnak, a' kik példájára
magok hitſégével, lépnek kárvalláſra,
s — bolondſágok miat, jutnak kóldúlásra (38)
Vagyhogy pedig *tőkkel* űtötték a' fejét,
réſzeg lett hogy szopta, Annyának az tejét,
bolondſágban töri, ostoba elméjét,
s-bolondúl kohollya, maga ſzerénceſéjét. (38)

József Attila a bridzsjáték kapcsán „Osztás után" című szonettjében a lapjárást és az emberi sors végzetszerűségét állítja párhuzamba:

A kártya ki van osztva. Reszketünk
Észak, Kelet, Nyugat és Dél kezében,
Bubik, királyok, dámák jelmezében
s szótlanul várjuk, mit tesz végzetünk.
. . . . . .

(József Attilának van egy másik bridzs vonatkozású verse is, az Egy jól sikerült játszma emlékére [alcím] írt, „Egy új honőrhöz" című költeménye.)

2. Lexikológiai sajátságok

A) A kártyaszókészlet helye és viszonya egyéb nyelvi rétegekhez

A tárgyalt szókészletet el kell helyeznünk nemzeti szókincsünk egészében. A kártyaszókincs minden egyes tagjának megvan a helye a nemzeti szókészletben, valamint egy konkrét kártyajáték szókincsén belül. Természetesen nem külön nyelvről van szó, jóllehet sokszor csak mint kártyanyelvről beszélünk.

A magyar nyelv teljes szókincsének függőleges tagolódású felosztása alapján ez a nagy, az ötezer lexikális egységet meghaladó, heterogén szómennyiség a peremszókincsbe tartozik. A lengyel nyelvészeti szakirodalom a peremszókincsben helyet foglaló ún. „különleges nyelveket" három nagy csoportba sorolja, figyelembe véve azok szociális vonatkozásait. Az első csoport a legnagyobb. E szakmai, hivatásos csoportba tartozók bizonyos időt munkahelyükön töltenek, adott helyen, szakmai környezetben. Ide tartoznak például a jogászok, orvosok, színészek, kőművesek, asztalosok, újságírók, üzletemberek. A másodikat a nem szakmai, nem hivatásos csoportok alkotják. Az ide tartozók azonban meghatározott környezetben (egyenlő időben, térben) meghatározott időtartamra együtt vannak. Mint például a tanulók, a katonai szolgálatot teljesítők vagy a börtönlakók. A harmadik csoport szintén nem hivatásos, s az ezekbe tartozók térbeli és időbeli kapcsolata nincs meghatározva a környezetükkel. Itt említhetők a sportolók, *bridzsezők*, alpinisták, bélyeggyűjtők, egyéb *kedvtelések* (vö. Z zagadnien' slownictwa wspólczesnego języka polskiego, 1978 [Krakkó, tanulmánykötet]. Polskie wspólczesne profesjonalizmy slownikowe, 172—3).

A tárgyalt kártyaszókincs heterogén, hiszen magában foglalja szinte az összes fellelhető magyar kártyajáték szavát a *hombre* elnevezésű kártyától a *pasziánsz*on át a *bridzs*ig. De felöleli a hazárdjátékok és a hamiskártyások legfőbb szavait is. Ebbe a szókészletbe ugyanúgy beletartoznak a kártyázás közben használt sajátos, szlengszerű élőnyelvi kifejezések, mint a tudományos értékű terminus technicusok. Az egyes kártyajátékok színvonalukat tekintve is nagy mértékben eltérnek egymástól. A legnagyobb különbség a bridzs és az egyszerűbb játékok között van, az előbbinek magas játékszínvonala és gazdag sajátos műszókincse miatt.

Elsősorban csoportnyelvnek, illetőleg csoportnyelveknek, csoportnyelvek együttesének tekintjük a tárgyalt szóanyagot, mert az azonos kedvtelésűek nyelve. (Vö. Hajdú: 18—9.)

A kártyaszókészlet nagyságát és természetét tekintve szakszókincsnek is minősíthetjük. Itt elsősorban az egyes kártyajátékok — főleg a *bridzs* és a *tarokk* — szellemi és versenysport jellegére gondoltam. Az ide vonható szavakat valóban kell, hogy jellemezze az egzaktság, egyértelműség, rendszerszerűség, rövidség, gazdaságosság, esztétikai, expresszív és modális semlegesség (vö. Wilhelm Schmidt: MNy. LXIII, 69). Ha figyelembe vesszük tehát az egyes kártyajátékok szellemi sport jellegét, ebben a vonatkozásban is a szaktudományok szókészleteihez közelednek, és kevésbé az egyes szakmákéihoz. Ez a nagy szakszókincs tagolható speciális kártyaterminológiákra.

Rétegnyelvi nyomok kisebb-nagyobb számban szintén találhatók ebben a terminológiában. „A rétegnyelvek voltaképpen nagyobb körre kiterjedő csoportnyelvek. De kettejük között nemcsak mennyiségi különbség van, hanem bizonyos minőségi eltérés is." (L. Bárczi Géza: Bevezetés a nyelvtudományba. Bp., 1953. 20.) A nagyobb szókészletet képviselő — *bridzs*, *tarokk*, *ulti* — kártyajátékok szóanyagában találjuk meg elsősorban az idézett minőségbeli eltérést, főleg a sajátos szókapcsolatok miatt. — A ma már általánosabban ismert bridzsjáték fejlődésének első szakaszában az értelmiség egy-egy csoportjának volt kedvelt szellemi sportja. Ugyanazt láthatjuk a fizikai sport szókészleténél is. (Vö. Bánhidi: 11.)

a) A kártyaszókészlet kapcsolata a köznyelvi szókészlettel

Amikor a nyelvi rétegek közötti mozgásról beszélek, mindig kétirányú mozgásra gondolok. A legjelentősebb ezúttal ebből a szempontból a köznyelv és a kártyanyelv viszonya. A köznyelvi eredetű kártyaszavakról már többször volt szó (vö. 12, 47. l.). Az utalt helyeken a műszóvá vált, illetőleg szakmai jelentésárnyalatot felvett köznyelvi szavakról volt szó, valamint a köznyelvben nem használt műszavakról (vö. MMNy. 473). Itt most a kártyanyelvből a köznyelv felé irányuló mozgást akarom részletesebben bemutatni. E szókészleti egységnek a köznyelvre gyakorolt hatása összefügg a kártyázók nagy számával. Mivelhogy a szó kisebb körből nagyobba került át, a szóban forgó esetekben jelentéstartalma szegényedett ugyan, jelentésköre azonban bővült. Például sokan huszonegyeznek, így a *fuccs* vagy a *tropa* átkerülhetett a köznyelvbe. Köznyelvi jelentést vett fel többek között a *blindre* 'látatlanban, vaktában', a *blöff*, a *buli* 'összejövetel' (a tolvajnyelvben 'bűncselekmény'), a *falaz*, a *fuccs* 'vége van, oda van, elveszett', a *guberál* 'szeméttelepen szedeget' a *haver*, a *kibic*, a *lazsál*, a *letromfol*, a *svindli* 'csalás', a *svindliz*, a *tarhál*, a *tökfilkó* 'buta', a *tromf* 'döntő érv, lépés', az *ütőkártya* 'érv, bizonyíték, eszköz', a *vabank* 'mindent kockáztat' kártyaszó (hamiskártyaszó).

A kártyázás hatása, nyelvi nyoma, emléke különösképpen közmondásokban és szólásokban él tovább. O. Nagy művében csaknem negyven ide vonatkozó közmondás, illetőleg szólás található. Ezeket mind felsorolni felesleges volna, s ezért itt csak néhányat említek, például *Belelát valakinek a kártyájába; Keveri a kártyát; Rossz kártyára tett; Szar a világ, tök a tromf; Üti a makkot.* Érdekes módon az *adu* egy közmondásunkban sem szerepel, de régebbi és inkább tájnyelvi változata, a *tromf* igen. Valóban léptennyomon találkozunk beszédben és írásban — a szemléletesség, a színesség igényével használt — *bisz gromoboj* 'a végtelenségig', *felfedik kártyáikat*, a *figurát megjátssza, jó fogást csinált, neki nem osztottak, kibicnek semmi sem drága, kiteregeti a lapjait, meg lehet kártyázni* 'el lehet intézni', *színt vall, tropára megy* stb. kártyanyelvi eredetű kifejezésekkel. — Ennél a szócsoportnál a sajátos szóhasználati fordulatokat kell hangsúlyozni.

Ami a bridzsszókészletnek a köznyelvhez való viszonyát illeti, a köznyelvből közvetve vagy közvetlenül számtalan szó került a bridzsnyelvbe. Az ellenkező irányú szómozgásra még nincs példa, hiszen viszonylag fiatal szakszókincsről van szó. Bár ezen az úton halad az a mondás, mely szerint: *Ha hosszú életet akarsz, tanulj meg bridzsezni.*

b) A kártyaszókészlet kapcsolata a fizikai sportok szavaival

A kártyaszókincs eredetének tárgyalásakor többször szó volt arról, hogy egyik forrásként a fizikai sportok szókészlete is számításba jön. Százötven-kétszáz azoknak a kártyaszavaknak a száma, amelyek valamelyik fizikai sport terminológiájába is beletartoznak. Mindenesetre az ide sorolható terminusok nagy része közszói eredetű általános sportnyelvi szó, amelyek egy-egy konkrét sportágtól függően valamilyen jelentésárnyalatot felvettek. A *menet* szavunk a mérkőzés meghatározott időtartamú szakasza, amely után pihenő következik. Egyaránt szava a birkózásnak, az ökölvívásnak, illetőleg a vívásnak (aszszó, csörte). A tornagyakorlatnak már 1863-ban, a birkózásnak pedig 1883-ban

szakszava (vö. BÁNHIDI). Az egyes játékok szabályaitól függően gazdagodott a jelentése. — *Ment:* veszélyes gólhelyzetet hárít a jégkorongban, a kézilabdában, a labdarúgásban. Első előfordulását BÁNHIDI egy 1908-ból való idézettel mutatja be: „lövésük B könnyű zsákmánya lesz, ügyesen menti" (i. m.). A szó alapjelentése mellé újabb jelentéselemeket vett fel, kártyanyelvi (bridzsnyelvi) jelentéssel gazdagodott.

Mivelhogy bizonyos szavak vándorolnak az egyes sportágak között, ezért nehéz megállapítani és követni a mozgás irányát. Sokszor csak odáig jutunk el, hogy megállapítjuk, mely sportág(ak) és kártyajáték közös szavai. Továbbiakban az itt tárgyalandó szavaknak néhány csoportját mutatom be, feltüntetve az első előfordulás időpontját is, mert ez a szómozgás irányára is rámutathat.

Szép számmal vannak olyan szakszavak, amelyek a köznyelvnek, a fizikai sportok szókincsének, különböző kártyajátékok nyelvének és a bridzs szókészletének is tagjai. Legelső előfordulásuk időpontjai is az előbbi sorrendet jelzik. Ilyenek például: *bukás* (1807: úszás, 1884: kalabriász, 1932: bridzs), *dobás* (1875: gerely-, 1898: ferbli, 1932: bridzs), *esik* (1886: torna, 1898: kalabriász, pikét, tartli, 1934: bridzs), *indít(ás, -ó)* (1858: vadászat, 1930: ált. kártyaszó, 1934: bridzs), *nyer* (1585: fiz. sp., 1683: ált. kártyaszó, 1824: whyst, 1936: bridzs), *szóló* (1884: korcsolya, 1889: hombre, 1931: bridzs).

A következő példák szintén megtalálhatók mind a négy kategóriában, a kártyanyelvi jelentésük kialakulása azonban megelőzte a fizikai sportbeliét: *elfog* (1824: whist, 1903: labdarúgás, 1957: bridzs), *ellenfél* (1824: whist, 1838: lósport, 1933: bridzs), *emel* (1683: ált. kártyaszó, 1869: torna, 1979: súlye., 1930: bridzs), *erő* (1824: whist, 1846: birkózás, 1933: bridzs), *fogás* (1824: whist, 1869: birkózás, 1931: bridzs), *üt* (1585: ált. kártyszó, 1658: labdajáték, 1932: bridzs).

Majdnem egyidőben jelentek meg a fizikai sport nyelvében és a bridzsnyelvben például a következő szakszavak: *árnyékol* (1939: ökölvívás, 1935: bridzs), *beszorít* (1952: jégkorong, 1957: bridzs), *biztonsági játék* (1952: atlétika, röplabda, 1961: bridzs), *elzár* (1952: röplabda, 1957: bridzs), *teljesít* (1969: súlyemelés, 1963: bridzs). (A fizikai sportokra vonatkozó adatokat BÁNHIDI könyvéből vettem.)

A bridzsszókincs kialakulásának tárgyalásakor szó volt a fizikai sportok nyelvének olyan idegen eredetű szavairól, amelyek bridzsszavak létrejöttében szerepet játszhattak. Említenem kell olyan terminusokat is, amelyek mindkét sportterület szókészletében megtalálhatók, különösebb egymásra hatásáról azonban nem beszélhetünk. Ide sorolható például a *gém* szó, amely a bridzsnek és a tenisznek egyaránt szakszava (ISzKSz.). A magyar bridzsnyelvbe CULBERTSON művének lefordításakor került. — A *kontra* szavunk első köznyelvi előfordulása 1556-ból való, 'ellenkezés' jelentéssel (TESZ.). Legelső kártyanyelvi jelentésére KOHÁRYNÁL van adatunk (1720). A fizikai sport nyelvébe a tizenkilencedik században került be. 1879: vívásban a visszaütés kifejezése (vö. BÁNHIDI). Az első bridzsnyelvi adatom 1931-ből van rá. — Hasonlóképpen a *passz* szavunk is előbb lett a kártyanyelv tagja (Koháry: 1720), mint a fizikai sporté (1900: BÁNHIDI). — A *pullol* 'visszatart' szavunk a lósportnak is terminusa volt. Szótáraink egyike sem vette fel. Ma már elavultnak tekintendő. — A whistnek, a bridzsnek és a tenisznek is műszava a *szingli* szó (ISzKSz.). Jóval korábbiak a kártyanyelvi előfordulásai (1824, 1932), mint a fizikai sportbeliek.

Az ilyen szavak, mint például a *támadás — védekezés*, vagy az *elhárít, erő, felderít* minden bizonnyal közvetve a katonai szókészletből érkeztek. Egyébként a kártyák belső szerkezete is hasonlít a hadsereg szervezetéhez, s utal a régi hadi játékokkal való kapcsolatára (vö. Kolb: 11). A német kártyanyelv a főtiszt és az altiszt — *Obermann* 'felső' és *Untermann* 'alsó' — régi katonai nevét is megőrizte. Hasonlóképpen a katonai nyelv, a fizikai sportok és a kártya közös szava a *szorít, támogat, zárt* stb. (ÉrtSz.)

c) A kártyaszókészlet kapcsolata a sakk, a kockajáték, a malomjáték, az ostábla és a dominó szavaival

Culbertson a bridzs pszichológiai szerepéről írva megállapítja, hogy precizitását és a szükséges feltevések mélységét tekintve csak a *sakk* áll egy szinten a briddzsel. Jerzy Giżycki: A sakkjáték világa című nagy munkájában (megj. Bp.—Varsó, 162) a sakkot játéknak, sportnak, tudománynak és alkotásnak minősíti (i. m. 93—104). Mindezt elmondhatjuk a bridzsről is. E két szellemi sport közötti rokon vonásokat mutatják az azonos, illetőleg rokonítható terminus technicusok. Például az *áldoz, beleesik, blokál, büntetőpont, elfog, értékesítés, stratégia, taktika, tempóelőny, tempónyerés, tempóvesztés, végállás, villa*, valamint *esik, figuraáldozat, gábli, hídépítés, igazít, kihagyás, leüt, üt* mindkét szókincsben megtalálhatók (vö. Földi). A közös szemléleti hátteret bizonyítja az uralkodót ábrázoló kártyalap *(király)* és a sakk legfontosabb figurája *(király)*. Mindkettőben szép számmal vannak köznyelvi eredetűek. Például a *nyit, nyitás:* — sakk, illetve némely kártyajátékban — az első lépések, illetőleg *hívások*, amelyekkel a játszmát megkezdik, illetve ennek a *kezdésnek* valamely sajátos, kialakult módja (ÉrtSz.).

Néhány, jelentésében és szerkezetében rokonítható műszó:

sakkban:	bridzsben:
kényszerlépés, ill. lépéskényszer	*kényszerdobás*
kulcslépés	*kulcsbemondás*
lyukas (kombináció)	*lyukas (szín)*
túlfed	*túllicitál*
többletgyalog	*többletütés*

Nagyon önkényes összehasonlítással már a *csatrang*, az óhindu sakkjáték a bridzsre emlékeztet. Az egymással szemben ülő két partner a másik pár ellen játszik (vö. Giżycki: 51). A hasonlósághoz tartozik a kétszínű — világos és sötét — bábu a sakkban, valamint a kártya kétfajta színe: a treff és pikk, illetőleg a káró és kőr. — Kínában a sakkot kártyával is lehetett játszani. A sakk-kártyák típusai megfelelő értékeket képviselnek (vö. Hoffmann: 53). Egyébként a tábla színes felosztása fehér és fekete mezőkre a tizennegyedik században vált általános szokássá. Ezt megelőzően rendszerint egyszínű táblán folyt a játék (vö. (Giżycki: 51). — A *dáma*, a *remis*, a *sláger* stb. kártya- és sakkszavak egyaránt. A dáma mint sakkfigura a királynő szinonimája. A *remis* a hombre, a *sláger* a bakk, a makaó és a smén szakszava.

A *kártya* és a *kocka* kapcsolata már az ókorból ered. Egyiptomban kis csontlapocskák tűntek fel. Ezeknek különböző értékük volt alakjuktól függően. E lapocskákra rákerültek a kockák pontszámai s az indiai eredetű sakk figurái.

S ebből lett az első kártya (vö. LUKÁCSY: 7). Eszerint a kockavetés a kártyajáték őse volt. A kártya- és a kockajáték műszava egyaránt az *ász*. A kocka egyik oldala, illetőleg a kártya egyik lapja. Tulajdonképpen a kocka- és a kártyajáték révén lett nemzetközi szó. Az azonos jelentésű *disznót* és a *kétszem*et nyelvjárási szintre szorította (vö. TESz.). Két kockával a legkisebb dobás egy-egy. Ezt a német *zwei Augen*nak mondja, a magyarban ennek megfelelően *kétszem*. A *szem* „ász" értékjel a kártyán és a kockán. A kockának hat pontja van, a kártyán szintén hat szem volt eredetileg. Ami a kockavetésnél a legkisebb volt, az lett a kártyában a legnagyobb (vö. TESz.; MNy. I, 267). A *poén* 'nyerő egység, nyerő pont' (ütés, dobás) többek között a kártyajátéknak és a kockajátéknak is műszava (vö. (TESz.).

A *passe-dix* játékot három kockával kellett játszani. A játékos aszerint nyert vagy veszített, hogy a három kocka pontjainak összege meghaladta-e a tízet vagy alulmaradt a tízen. Ugyanezt játszhatták ketten magyar kártyával is, amikor is arra ment a játék, hogy húszonegy figura közül — figurának számított minden kártya tízestől az ászig és még az utolsó ütés — hazavigyünk tíznél többet, tehát legalább tizenegyet. Ezért ezt a játékot *elfmanderlin*ek is mondták (vö. PN. 1919. X. 2.).

A kártyajáték és a kockajáték szókincsének közös frazeológiai egysége a *kártyát vet*, illetőleg *kockát vet* szólás, hasonlóképpen a *kártyára feltesz* 'felajánl, kockáztat', illetőleg a *kockára feltesz* állandó szókapcsolat.

A *kivágja a rezet* szólás egyaránt kártyajáték és kockajáték eredetű, a *canis filius* 'rossz kártyajárás' is. (L. Nyr. LXIII, 82—3.)

A *kártya* és az *ostábla* szavak a kártya és a sakk kapcsolatát érintő részben már említett *dáma* és a *sláger*. Az utóbbi kártyanyelvi keletkezésében szerepe volt a *schlagen* 'üt' igének, amely a sakkban, dámajátékban 'megver valakit, figurát leüt' jelentésben használatos (vö. TESz.).

A játékkövek, például a *dominó*kövek, a táblakövek és a *játékkártyák* között Kínában van a legszorosabb összefüggés. A sakkból, a dominóból és a majongból egyaránt létrehoztak játékkártya-változatokat (vö. HOFFMANN: 53). A *dominókártyán* — amely a majongjátékkártyához hasonlít — a dominó száma látható, olyan elhelyezésben, ahogy a dominón. Rokonságba hozható a kirakós kártyajáték (pl. *pasziánsz)* is a dominóval. A tizenkilencedik században játszott *kártyadominó* szintén e két játék elemeit ötvözi.

d) A kártyaszókészlet kapcsolata az argóval

A hamiskártyások szavai beletartoznak a teljes kártyaszókészletbe, ennek perifériális részén helyezkednek el. De részét alkotják a tolvajnyelvnek, az alvilág titkos csoportnyelvének, az argónak is. JENŐ—VETŐ a magyar tolvajnyelven belül öt csoportot különít el. A hamiskártyások nyelvén kívül a közönséges tolvajokét, a csirkefogókét, a kéjnőkét és a lókupecekét különbözteti meg (i. m. 31).

Az argó két jegye, a konvención alapuló titkosság és a csoporthoz kötöttség különösképpen a bűnözők életének (életvitelének) fő tulajdonsága (vö. BÁRCZI: Bev. 116).

A tolvajnyelv közvetlen hatása nem mutatható ki a kezdetben elit szellemi sport jellegű, de ma már elég széles tömegbázison nyugvó bridzsben. Két jellegzetes tulajdonságban azonban megegyeznek: mindkét csoportnyelvben a

szinonimák feltűnően nagy száma található, és igen sok kölcsönszó van mindkettőben (vö. Bárczi: Pesti nyelv).

A *hamiskártyások* megnevezésére mondják a német eredetű *brenner*, a héber eredetű *kóser*, a német argóból átvett *kozák* (TESz.), illetőleg *Óberkozák* 'fő-fő kártyacsaló' és a német eredetű *sipista* és *sokker* szavakat. (A szinonimákat és a további példákat is Jenő—Vető könyvéből vettem.) A jövevényszavak között legtöbb a német eredetű, például a *fürer* 'kártyázásra csábító', utána a héber eredetű következik, például *gi* 'három', majd a jiddis, például a *da alzó* 'négy makk a ferbliben' és a cigány eredetű jön, például *lila* 'kártya'. (Vö. még a tanulmánynak A hamiskártyások szavai című részével.)

e) A kártyaszókészlet kapcsolata egyéb csoportnyelvi szavakkal

A diákság körében a kártyázás mindig népszerű volt, és ma is az. Érdemes tehát utalni a diáknyelv és a kártyanyelv kapcsolatára is. Ezek egy része sajátságos diáknyelvi kártyaszó, műszó, mint például a *csicsa* 'disznó', a *gyenge* 'huszonegyes', az *ibrikel* 'kártyázik'. Kártyanyelvből kölcsönzött diáknyelvi szó lett az *impassz*. Olyan vizsgakérdésre vonatkozik, amelyről nem gondolta a vizsgázó, hogy felel. Dobos diáknyelvi szótárában található biliárdszóként az *anzágol* 'triplára vagy quartra csinálja meg a karambolt' és a *bennhagy* 'az ellenfelet a biliárdpartiban hagyja', valamint a *pász* mint a labdajáték műszava. Az utóbbi olyan ütésre vonatkozik, midőn a labda az ütő helyétől jobbra vagy balra kitér a játék kiszabott teréről (vö. Dobos: 55). A bajai diákok nyelvében élt a *kalabriában utazik* 'kalabriászt játszik' kifejezés (l. Csefkó: Nyr. XXVIII, 477).

A kártyajátékot kapcsolatba hozhatjuk egyéb játékokkal is. Így szókészletének bizonyos elemei megtalálhatók a gyermekjátékok és fejtörő játékok között is. A kártya alkotóeleme egynéhány népmesének is. „A magyar népköltési gyűjtemény" III. kötetében „A három szerencsepróbáló" című mese a kártyáról szól. A legkisebb testvér visszaszerzi kártyán a királylánytól azt, amit a két idősebb testvér elvesztett (vö. Zolnay: 201). A *stop* a gyűrűkeresés elnevezésű játék szava. Van egy tüsszentés nevű játék is, amelyben a tüsszentéssel egyszerre kiáltott szavak a *francia kártya* színei. Kártyaformájú játék a német eredetű *quartett*. (Az utóbbiakra lásd Bánlaky: 43, 94, 102.) Nemzetközi játék a nálunk helycsere néven ismert *kanaszta* (l. Népekj. 76). Szellemes játék a szópóker, hasonlít a kártyapókerhez. Ebben a megadott fogalomkör szavait kell sorozatba gyűjteni (l. Lukácsy: 94).

A sort lehetne folytatni. A rulettel egyező kártyaszó a *rouge et noire* (a pasziánszban), a színészettel a *maszkot ad*, a bankélettel a *befagy*, *befagyaszt* stb.; pénznév és kártyanév a *jópeták* (TESz.) és az *imperiál* is valószínűleg, a *kibic* szerencsejátékszó is volt.

A kártya és a pénz témakörében találjuk a főleg diákok között használatos 'két forint' jelentésű *bélás* szót. Feltehetően a *béla* kártyaszót használták fel a két forint megjelölésére, számnévi (két kártyafigura) jelentéselemének hatására. Mivel gyakrabban mondjuk két forint helyett, hogy *kettes*, az öt forint helyett, hogy ötös stb., e tapadás útján önállósult, képzős számnevek analógiájára a *béla*ból *bélás* lett. (L. bővebben MNy. LXXI, 74.)

f) Párhuzamos átvételek

Érdekességként említek még néhány műszót, amely a p á r h u z a m o s á t v é t e l t példázza. A szókölcsönzés bonyolult folyamatában nemritkán az is előfordul, hogy ugyanaz a szó más-más jelentéssel többször bekerül nyelvünkbe. Az alábbiakban olyan kártyaműszavakat mutatok be, amelyek etimológiai rokonságban vannak egyéb szavainkkal. Ide sorolandó mindjárt a XV. században megjelenő *kártya* szavunk, amely eredetét tekintve a *hártyá*val azonos. A *boszton* szót többször is átvettük. Egyrészt a múlt században népszerűvé vált kártyafajta neveként, másrészt mint zenei műszót, a lassú keringő amerikai változatának jelölőjeként. A *casco* a hombre műszava volt. Ugyanahhoz a spanyol szóhoz vezethető vissza, mint az önkéntes gépjármű-biztosítás megfelelője, a *kaszkó*. A *dubló* 'két lap valamelyik színből' átvételekor egyaránt közrejátszott az angol, a francia és a német nyelv. A fizikai sport szavaként a szkiffhez hasonló kétpárevezős csónak neve (ÉKsz.). A latin eredetű *dupla* családjába tartozik. Sokan játszották a múlt században és a századfordulón a nagy kockázattal járó *ferbli* nevű hazárd kártyajátékot. Az *Elő a farbával* 'tessék nyilatkozni' szólásban a *farba* ugyanarra a német eredetű szóra megy vissza, mint a ferbli. *Forsz* szavunk is többször érkezett, más-más úton. A bridzsnyelvben 'kényszerítés', a köznyelvben pedig 'valaminek a nyitja, különös ügyesség' jelentéssel használjuk. — Többszörös átvétel a 'figura, sorozat' jelentésű *kunszt* is. Több mint száz éve játsszák a *makaót*. Nevét a Macao nevű portugál gyarmatról kapta, állítólag az itt állomásozó tisztek találták ki e kártyafajtát. Van *makaó* nevű papagájfajta, amely szerintem szintén etimológiai rokonságba hozható a kártyanévvel. — Származásukat tekintve végső soron összefügg a francia eredetű *sikán* 'színhiány' bridzsszó, valamint a ritkábban használt *sikanéria* 'zaklatás, bosszantás' szó is (OxfDict., ISzKSz.).

Nemcsak párhuzamos átvételről beszélhetünk, hanem a műszavak p á r h u z a m o s f e j l ő d é s é r ő l is. Ugyanaz a műszó szaknyelvi vagy csoportnyelvi szókincsben eltérő módon fejlődhet. Ezt mutatja például a *gém* szavunk. A nevezett terminus technicus a teniszjáték és a bridzsjáték szókincsének tagja, valamint a ma már kevésbé ismert whist kártyajátéké, a bridzs őséé. „A teniszjáték alapegysége, amely legalább hat (de az ellenféltől nyerteknél legalább kettővel több) megnyert labdamenetből áll." (ISzKSz.) A bridzsben *gém*ről beszélünk, ha a zárólicit legalább 3 szan, 4 pikk, 4 kőr, 5 káró, illetőleg 5 treff. Ennél alacsonyabb zárólicit teljesítése is lehet *gém*, ha kontrázott, illetőleg rekontrázott kontraktot játszik a felvevő, s megszerzi a gémhez szükséges pontot. Követelmény: minimum 100 pont megszerzése.

Mind a tenisz, mind a bridzs magyar szókészletébe az angol *game* került át 'játszma, játékmenet' jelentéssel. Az Értsz. e l a v u l ónak minősíti. Ez bizonyára a „tenisznyelvi" használatára vonatkozik. A „bridzsnyelvben" való gyakori előfordulása a műszó párhuzamos fejlődésére mutat. Az előbbiben a magyar sportszókincs magyarosítása óta egyre inkább annak beszélt változatába szorul vissza, az utóbbiban viszont él, jelentése gazdagodik és gazdagít. Legtöbbször a *(gémet) bemond, biztosít, játszik, kihagy, licitál, megkísérel, teljesít*, valamint a *(gémre) emel, kényszerít, megy, ugrik* igék társaságában találjuk. Legismertebb összetételei: *gémbemondás, gémerő, gémesély, gémforsz, gémforszindítás, gémforsz-színindítás, gémforsz-válasz, géminvit, géminvit-emelés,*

géminvit-indítás, géminvit-válasz, gémjutalom, gémkontrakt, gémlehetőség, gémzóna, illetőleg *gémerejű bemondás, gémerejű játék, gémerejű kontrakt; gémerős felvétel, gémerős indítás, gémerős játék, gémerős kéz, gémerős lap, gémerős vállalkozás.*

B) A kártyaszókészlet rétegződése

a) A szakszókincs alap- és periferikus része

Ha a kártyaszókészletet egésznek tekintjük, felosztásának, rétegződésének egyik szempontja a kártyaterminológián belüli különböző speciális kártyajátékok sajátos szókincsének figyelembevétele. Erre a szempontra ezúttal csak utalok, mivelhogy a kártyaterminológiák létrejöttével foglalkozó részben egy-egy játék speciális terminusait is bemutatom.

A szókincs egészét is fel lehet osztani elvileg alap- és periferikus részre, s az előbbihez minden bizonnyal az általánosan használt, elengedhetetlenül szükséges általános kártyaszavak tartoznak. Ennek a szempontnak a figyelembevételével tagolhatjuk az egyes speciális kártyajátékok szókincsét is. Hiszen nem általában kártyázunk, hanem valamilyen konkrét kártyajátékot játszunk. Az egyes speciális terminológiák kialakulásakor általában — terjedelmi okok miatt — csak a legfontosabb szavakat (az alapszókészleti elemeket) közöltem. A továbbiakban a bridzsjáték és az ultijáték ide sorolható szavaiból mutatok be példákat.

A bridzsszókincs alapvető része, alapszókincse a terminológia nélkülözhetetlen szakszavait öleli fel. Ide soroljuk a licitben elhangzó szakkifejezéseket (pl. *passz, egy káró, kettő szan*), a kártyalapok elnevezéseit (pl. *ász, bubi, király*), a színek neveit (*káró, kőr, pikk, treff*), a játékkal kapcsolatos fontos cselekvések megnevezéseit (pl. *dobás, elhárítás, hívás, indítás, jelzés, keverés, kontrázás, licitálás, lejátszás, lopás, osztás, ütés*), a játékosok megjelöléseit (pl. *kontrázó, osztó, partner, passzoló*). Az említett csoportok zömmel a tágabb terjedelmű nemfogalomnak felelnek meg. — Az alapvető részhez szorosan kapcsolódik az a réteg, amelynek szavai — sajátos fogalmi nyelven szólva — a nemfogalomhoz mint fajfogalmak kapcsolódnak. A nem- és fajfogalom összefüggése rámutat a műszóalkotásnak arra a módjára, amely új összetételek vagy új szerkezetek létrejöttében valósul meg. A licitrendszer és a lejátszási rendszer fejlődése tükröződik bennük. A sok közül néhány példa: a *bemondás* lehet *alacsony, csalogató, elégséges, forszos, manserejű, megközelítő, mentési, pozitív, védekező* stb.; a *bridzs* pedig *egyszerű, élő, kontrakt, plafond, robber, társasági, tudományos, verseny-* stb. A *figura* szavunk *adu-, asztali, dubló, él-, káró, közép, magas, osztott, védelmezett* stb. a tárgyalt szempontból. A *passz* szó ilyen értelmű szerepét mutatják a *büntető, erős, kényszerítő, kör-, pszichológiai, tempó-, várakozó, üzlet-* stb. előtagjai.

A periférián helyezkednek el a ma már használaton kívüli, elavult műszavak, amelyekre a játék jelenlegi színvonalán nincs szükség. Ide soroljuk a meg nem honosodott, rövid életű idegen szavakat, valamint az idegen szó meg nem gyökeresedett magyar megfelelőit. (Ezekre a példák az idegen szavak magatartásával foglalkozó részben találhatók.)

A szókészletnek van — bár nem jelentékeny — nem terminológiai jellegű hányada is. De ezek egy része — jóllehet nem terminus technicusok — többek egyszerű közszónál (például *bridzshír, bridzsműveltség, bridzsrovat*). Ezek is a bridzsszókincs periferikus részéhez tartoznak.

A bridzshez hasonlóan az *ultijáték* szavai közül az alapszók közé vehetjük a kártyalapok neveit, ezek minősítését (pl. *alsó, felső*, ill. *blank, ütőlap, szingli, talon)*, a játékosok megjelölését (pl. *áldozat, felvevő, hármas, hívó)*, a legfontosabb cselekvéseket jelölő szavakat *(aduz, aláhív, bemegy, bemond, dob, fekszik, hív, kopog, lerak, rabol* stb.), a figurák elnevezéseit *(betli, durchmars, húsz* és *száz, minor, negyven* és *száz, négy ász* stb.), a játék közben elhangzó bemondások neveit *(hirskontra, kontra, mehet, passz* stb.).

b) Több kártyajáték közös szava

A kártyanyelven belül is minden egyes szónak megvan a maga h e l y e, v a g y h e l y e i. A szókészletet a kártyajátékok szerint is tagolhatjuk. Már a terminológiák kialakulásával foglalkozó részben láthattunk sok olyan példát, amelyek egy-egy játék sajátságos szavaihoz tartoznak. A példák sorát ezúttal még az ún. pasziánszszavakkal bővítem ki. Az *alaplap, alapsorrend, áthelyezés, átrakás, átjátszik, csatlakozó lap, domb, ikerlap, kapcsoló lap, nyílt lap, oldallap, sorvezető* stb. terminusok e játék műszavai.

Vannak olyan műszavak is, amelyek több kártyajáték szócsoportjához tartoznak. Ugyanaz a hangtest azonban legtöbbször különböző jelentéseket takar. Az *álló lap* például a ferblinek és a huszonegyesnek egyaránt műszava. Az előbbiben a sorrendben előbb ülő játékos álló lapja nyer, az utóbbiban a bankár. A *béla* 'a király és a felső együttes neve' egyaránt szava az alsósnak, a tartlinak és az ultinak. A *durchmars* a máriásban és az ultiban is azt jelenti, hogy a felvevő minden ütést haza akar vinni. Az *elfutamít* ferbli- és pókerszó. A *felterít* a bridzsben az asztalra, a kaszinójátékban az osztóra vonatkozik. A *felütött lap* a pasziánszban az alaplap lesz, a ramsliban aduszín esetén a hetessel cserélhető lap. A *felvevő társa* a bridzs, a kanaszta, a négyes tarokk kártyanyelvi szerkezete. Ezekben a játékokban a felvevőnek lehet társa. A négyes figurát a ferbliben és a pókerben is *girigárénak* hívják. *Hirskontrát* mondanak az alsósban, a lórumban, az ultiban, a tarokkban. Tizenhatszoros emelést jelent. A *kvart* az alsósban, a pikétben, a tartliban stb. négy egymás után következő azonos színű lapból álló sorozatot jelent. A *kvint* ugyanerre a sorozatra vonatkozik, de öt lapból álló. A *lauf* a preferanszban és az ultiban a felvevő bukására utal: megszalad és eldobhatja lapjait. A *negyven* az adu király és az adu felső együttes pontértéke például a máriásban, a hatvanhatosban, az ultiban. A *rabol* a ramsli és az ulti jellemző mozzanata. A *robber* a megnyert játszma neve például az alsósban, a bridzsben, a kanasztában, a whistben. A *rojálflös* a póker és a römi legértékesebb, egy színből álló zárt sorozata. A *szőrösmajom* figurája az alsósnak és a lórumnak. A *terc* figura 'legalacsonyabb értékű sorozat' az alsósban, a pikétben, a tartliban. Az *ultimó* 'utolsó ütés' egyaránt szakszava az alsósnak, a tarokknak és az ultinak.

Az ún. közös szavakra általában az jellemző, hogy ugyanaz a szó átkerül egyik kártyajáték szókincséből a másikba, mutatván ez is a kártyák közötti rokonságot, a hasonló és rokon elemek megjelenését. Például a *skart* eredetileg a tarokkjáték műszava volt, onnan ment át más talonos kártyajáték terminológiájába (vö. TESz.). A *flös* és a *rojálflös* szavak a pókerjáték szavaiként mentek át a römibe. Ez a mozgás figyelhető meg a kártyanyelv és egyéb szókincsbeli területek között is. A mozgás egyben jelentésváltozást is jelent.

C) Lexikális gyakoriság

Lexikális gyakoriságon egy-egy kártyaszónak összetételek elő-, illetőleg utótagjaként, valamint a szószerkezetek alap-, illetőleg determináns tagjaként való előfordulását értem.

a) A kártya *szó gyakorisági értéke*

A háromszázat meghaladja anyagomban az előfordulások száma. A lexikális gyakoriság megállapításakor ide vettem a származékszavak összetételi, illetőleg szószerkezeti tagságát is, valamint az összetételek további megjelenését. A legnagyobb gyakorisági értéke ennek a szavunknak van. (Az ÉKsz.-ban tizenöt összetételben található előtagként, a Helyesírási tanácsadó szótárban pedig tizenháromban.)

Összetételben előtag 224 esetben (*kártyaábrázolás, kártyaadó, kártyaadósság, kártyaalkotmány, kártyaállás, kártyaárkus* stb.), utótag 29 szóban (*adukártya, alapkártya, bridzskártya, dominókártya, dzsókerkártya* stb.). Determinánsként pedig 13 terminusban (*kártyacsináló céh, kártyafestő műhely, kártyák értéke, kártyára ül* 'kártyázik', *kártyát felvet* stb.) szerepel.

b) A kártyajáték-elnevezések, valamint a színek neveinek gyakorisága

A kártyajáték-elnevezések gyakorisági sorrendje a következőképpen alakult (az első tíz játék értékeit közlöm):

bridzs: 98 előtag: 87, utótag: 2, szószerk. alaptag: 8, determináns: 1)

tarokk: 54 (előtag: 29, utótag: —, szószerk. alaptag: 22, determináns: 2)

whist: 18 (előtag: 15, utótag: 1, szószerk. alaptag: 2, determináns: —)

pasziánsz: 14 (előtag: 8, utótag: 1, szószerk. alaptag: 4, determináns: 1)

ulti: 13 (előtag: 10, utótag: —, szószerk. alaptag: 2, determináns: 1)

kalabriás (kalábér) 12 (előtag: 10, utótag: —, szószerk. alaptag: 2, determináns: —)

póker: 11 (előtag: 8, utótag: 3, szószerk. alaptag: —, determináns: —)

alsós: 11 (előtag: 5, utótag: —, szószerk. alaptag: 3, determináns: 3)

máriás: 9 (előtag: —, utótag: —, szószerk. alaptag: 6, determináns: 3)

pikét: 8 (előtag: 8)

A magyar kártya színei az alábbi gyakoriságot mutatják:

tök: 30 (előtag: 8, utótag: —, szószerk. alaptag: 1, determináns: 21)

makk: 29 (előtag: 6, utótag: —, szószerk. alaptag: 1, determináns: 22)
piros: 24 (előtag: 8, utótag: —, szószerk. alaptag: 1, determináns: 15 [(Vö. vörös)]
zöld: 23 (előtag: 5, utótag: —, szószerk. alaptag: —, determináns: 18)

c) A játék szó (származékok nélkül) gyakorisága

A kártya szón kívül a legnagyobb gyakorisági értéke a *játék* szavunknak van: 131. Összetételi előtagként: 23 (15 + 8) — összetételi utótagként: 59 (38 + 21) — szószerk. alaptagjaként: 40 (33 + 7) — szószerk. determinásaként: 9 (6 + 3). (A zárójelben levő második adat a bridzsszókészletben való előfordulásra vonatkozik.)

d) Gyakorisági sorrend a bridzsszavak alapján

Megvizsgáltam, melyek azok a bridzsszavak, amelyek a legtöbbször fordulnak elő összetételek vagy szókapcsolatok tagjaként. Az első tíz helyre kerülőket itt is tovább bontottam aszerint, hogy az összetételnek hányszor elő-, illetve utótagjai, s hány esetben szerepelnek a szószerkezet alaptagjaként, illetőleg determinánsként. E szerint a következő sorrend alakult ki:

Összetételek

előtag
1. *bridzs:* 87
2. *treff:* 39
3. *káró:* 38, *kőr:* 38, *pikk:* 38
4. *szín:* 32
5. *adu:* 31
6. *szlem:* 23
7. *licit:* 19
8. *figura:* 16
9. *gém:* 15
10. *mans:* 14

utótag
1. *ütés:* 25
2. *játék:* 21
3. *lap:* 20
4. *bemondás:* 15, *licit:* 15
5. *indítás:* 14
6. *indulás:* 13
7. *erő:* 11, *szín:* 11
8. *érték:* 10, *felvétel:* 10 *kontrakt:* 10
9. *elosztás:* 9
10. *dobás:* 8

Szószerkezetek

alaptag
1. *szín:* 50
2. *lap:* 38
3. *licit:* 36
4. *kontra:* 25
5. *bemondás:* 24
6. *emelés:* 16
7. *kéz:* 15

determináns
1. *ütés:* 22
2. *kéz:* 16
3. *adu:* 14
4. *káró, kőr, pikk, treff, magas:* 13 (mindegyik)
5. *asztal:* 11
6. *alacsony:* 10

8. *ütés:* 14
9. *válasz:* 13
10. *indítás:* 12, *indulás:* 12

7. *asztali:* 9
8. *kis:* 8
9. *figurális, kényszerítő, kézi:* 7
10. *eliminációs, első, erős, forszos, gém, kizáró:* 6

Az adatokból és a sorrendből néhány következtetést levonhatunk. Bár a gyakoriság és a fontosság nem mindig egymást fedő fogalom, a kártyaszavak lexikai előfordulása alapján kijelenthetjük, hogy a bemutatott szavak a kártyaterminológia l e g f o n t o s a b b csoportjába tartoznak. A legnagyobb lexikális gyakorisággal rendelkező *kártya* és *játék* szón kívül a *színek* neveinek gyakorisági értékei is a gyakoriság és a kulcsszavak kapcsolatára mutatnak. A *kártyajáték-elnevezések* számadatai is a legfontosabb, illetőleg legismertebb, legáltalánosabb, legösszetettebb játékokra hívják fel a figyelmet. Nem véletlen, hogy a *bridzs*, a *tarokk*, a *whist*, a *pasziánsz* és az *ulti* van az első helyen.

A *bridzsjátékkal* kapcsolatos számadatok, az első tíz helyre került szavak lexikális értékei majdnem 40%-át felölelik az egész magyar bridzsszókészletnek. A lexikális gyakorisági értékek elsősorban a szavak ún. h e l y i é r t é k é v e l (kulcsszók) vannak szoros kapcsolatban. De számos adat a k a p c s o l ó d á s i viszonyokra is utal (például az *asztal*, a *kéz*, az *ütés* szavak előfordulása). A szinonimikai vonatkozásokra pedig például a *kontrakt — felvétel, indítás — indulás, bemondás — licit* terminusok mutatnak. A játék bonyolultsága és fejlődőképes volta is tükröződik a felsorolt szavakban. Elég, ha csak a *bridzs* szóra utalok, amely az összetételek közötti előtagként nyolcvanhétszer fordul elő, vagy a szószerkezetek között a huszonötször alaptagként megjelenő *kontra* szóra.

3. Szintaktikai vonások

A) Szintagmatizálódás

Szinte közhelyszerűen hangzik, hogy minden egyes szó értékét környezete is meghatározza. Ez a megállapítás különösképpen vonatkozik a szószerkezetekre, a szókapcsolatokra. Ha a szerkezeteken belül az egyes elemek szűkebb értelemben vett jelentését és az elemek egymáshoz való viszonyát vizsgáljuk, tapasztaljuk, hogy a szókapcsolatok keletkezésében a szerkezeti tagok fogalmi tartalma lehetővé teszi vagy kizárja egy-egy szerkezet megszületését. A nyelvi jeleknek szintagmatikus kapcsolatokba való szerveződése a szintagmatizálódás. (Vö. Balázs János: SzótTan. 83.) Ezek a két vagy több szóból álló ún. műkifejezések, terminológiai szókapcsolatok is a kártyaszókincs fontos tagjai. E szókapcsolatok tagjai szükségképpen ugyanarról a designatumról mondanak valamit, hiszen a szintagmatikus viszonyba kerülésnek is az a feltétele, hogy e nyelvi jelek ugyanarra a designatumra (situatumra) vonatkozzanak. (L. Balázs János: SzótTan. 93.)

a) Az igestruktúrák

A szerkezeti tagok szorosabb vagy lazább kapcsolatba kerülhetnek egymással. Egymás jelentését kölcsönösen befolyásolják, gazdagítják. A legintenzívebb viszonyt a különböző igékkel létrejött — tárgyas, illetőleg határozós

— szószerkezetekben figyelhetjük meg. (A szintagmatizálódást a továbbiakban a bridzsszókészleten mutatom be.) Ezekben a szókapcsolatokban, fordulatokban az ige valamelyik névszóval (főleg főnévvel) vonzatszerű kontaktusba lép. A vonzat is történeti kategória. A *kártyázik* ige korábbi vonzatában a tárggyal lépett kapcsolatba (1720: *kártyázzák:* Koháry I.: Munkács III, 33: NSz.). A határozós vonzatára a legelső adatom 1812-ből való *(kártyáznak . . . dióra:* Katona József Műv. I, 3: NSz.). Legelőször ezeket az i g e i s z e r k e z e t e k e t mutatom be. — A tárgyalt valóságnak (kártyajáték) megfelelően szereplő igék többségének jelentésében a cselekvés fogalomjegye az uralkodó, majd a történésé. A bridzset négyen játsszák. A játékosok igen sokféle minőségben cselekszenek. Az ötvenkét lappal pedig mindig történik valami. Természetesen az igestruktúra jelentéselemeinek (vonzatkörének) vizsgálatához ismerni kell az ún. bridzsnyelvet.

A tárgyalandó szempont alapján az igestruktúrákat két nagy csoportba sorolom. Az igekészlet első csoportjába tartoznak az ún. „magányos" igék, amelyek mellett nem kell kötelezően megfogalmazni valamelyik bővítményét is. Ide sorolom azt a típust is, amikor a szövegkörnyezet fölöslegessé teszi, hogy a szóban forgó bővítmény nyelvi formát öltsön, illetőleg az állandó és gyakori használattal az igéhez tapad valamelyik bővítménye. Az alábbi példák további bizonyítékokat adnak ahhoz a megállapításhoz, hogy az ige a legösszetettebb szófaj.

Az igéhez legszorosabban az a l a n y kapcsolódik. Az alany meghatározhatja, hogy az ige milyen számban és személyben fordul elő. Fogalmi jelentésén kívül minden egyes igénk kifejezi azt a viszonyt, amely a cselekvőhöz, történőhöz vagy létezőhöz fűzi. A bridzsjáték ismeretében a szótári jelentés elégséges ahhoz, hogy a konkrét alanyt is ismerjük. Néhány olyan példát említek, amelyek csak az alanyt fejezik ki. Ezeknek száma viszonylag kevés. A történést kifejező tárgyatlan igék tartoznak ide. Például *egybeesik* (két szín), *esik* (vmely lap), *felterül* (az asztal), *kiáll* (ütés vagy vmely lap), *lerövidül* (az adu), *leterül* (az asztal), *magasodik* (vmely lap), *találkozik* (két szín). Érdemes megfigyelni azt is, hogy az alany konkrét vagy absztrakt volta ilyen irányban határozza meg az állítmány jelentését is. (Vö. SzótTan. 92.)

Leggyakoribbak azok az igei struktúrák, amelyek tárgyas igéi az alanyon kívül a konkrét tárgyat, a cselekvés objektumát is megjelölik. Ilyenek: *átad* (alany: vmelyik játékos, tárgy: ütést), *befagyaszt* (vmelyik játékos eddigi eredményt), *befog* (vmelyik játékos vmely lapot), *begyűjt* (vmelyik játékos ütéseket), *bemond* (vmelyik játékos vmely licitet), *bont* (vmelyik játékos vmely színt), *dob* (vmelyik játékos vmely lapot), *eloszt* (vmelyik játékos vmely lapot), *felterít* (az asztal a lapokat), *fogyaszt* (vmelyik játékos adukat), *kever* (vmelyik játékos kártyát), *kilicitál* (vmelyik játékos vmely színt), *kizár* (vmelyik játékos ellenfelet), *kontráz* (vmelyik játékos vmely bemondást), *nyer* (vmelyik játékos a játszmát), *rövidít* (vmelyik játékos adut), *teljesít* (a felvevő a felvételt) stb.

Van olyan szerkezettípus is, amelyikben az alanyon kívül valamelyik h a t á r o z ó is kapcsolódik az igéhez. Ezen a típuson belül ki kell emelni az eszközhatározót (pl. *bemegy* = a játékos vmelyik lappal, *beüt* = vmelyik játékos vmelyik lappal, *blöfföl* = vmelyik játékos vmelyik bemondással, *elindul* = vmelyik játékos vmelyik lappal, *keresztbelop* = vmelyik játékos vmelyik aduval), amely a legtöbb esetben valamelyik lap; a képes helyhatározót (pl. *átmenekül* = vmelyik játékos vmelyik színre, *belemegy* = vmelyik játékos a büntető kontrába; *lemegy* = vmelyik játékos az asztalra, *marad* = vmelyik

játékos kézben asztalon vagy ütésben marad, *menekül* = vmelyik játékos pl. a kontrából, *visszajön* = vmelyik játékos kézbe, *visszamegy* = vmelyik játékos az asztalra) és az állandó határozót (pl. *elbúcsúzik* = vmelyik játékos vmelyik laptól, *invitál* = vmelyik játékos gémre vagy szlemre).

Fontos és igen jellemző igestruktúra az, amelyik viszonyjelentéseivel az alanyt, a tárgyat és valamelyik határozót nevezi meg. Sok közöttük a cselekvést jelentő ige, amelyek a tárgy mellett kinetikus, azaz mozgásra utaló határozókkal együtt jelölik meg az adott szituációt. Például az *ajándékoz* ige megmondja, hogy az alany vmelyik játékos, a tárgy, amelyik ehhez az igéhez kapcsolódik, vmelyik ütés; ezen kívül ismerjük a részeshatározót is: az említett játékos ellenfele. Tehát az *ajándékoz* struktúrája: a játékos ütést ajándékoz ellenfelének. Ugyanez a *kiad* ige struktúrája is: a játékos kiad ütést ellenfelének. Néhány példa még ebből a csoportból:

árnyékol: A játékostárs (alany) partnere licitjét (tárgy) minimális mértékben (mértékhatározó) árnyékolja (emeli vagy csökkenti).

átüt v. felülüt: Valamelyik játékos alacsonyabb értékű lapot magasabb értékű lappal (eszközhatározó) átüt. (A szóban forgó ige szerkezetes, bővítménnyel ellátott tárgyat, illetőleg határozót jelöl.)

belekényszerít: Valamelyik játékos játékostársát vmely licitbe belekényszeríti.

elzár: Vmelyik játékos az ellenfelét elzárja a hívástól.

jelez: Vmelyik játékos pl. erőt jelez egy kis lappal.

kivesz: Vmelyik játékos partnerét kiveszi a kontrából.

ment: Vmelyik játékos menti a partit vmely szín bemondásával.

túllicitál: Vmelyik játékos vmely licitet vmilyen bemondással túllicitál.

Vannak olyan igék is, amelyek az előbbi típusoknál is több információval szolgálnak. Ilyen az *aduttál* vagy *aduzik* ige. Fogalmi jelentés: *hív.* Aki aduttál vagy aduzik, tehát az alany, az ütésben levő játékos. Természetesen adut (tárgy) hív, illetőleg aduval (eszközhatározó) üt. A hívás és ütés együtt jelentkezik, mert az aduzás jellemző vonása, hogy az aduzó egymás után (módhatározó) hív. Ebből a szempontból hasonlóan gazdag igék még:

áldoz vagy feláldoz: A hívó játékos (alany) ütést (tárgy) áldoz az ellenfélnek (részeshatározó) a későbbi nyerés érdekében (célhatározó).

aláhív vagy bont: Az asztal előtt ülő ellenjátékos (alany) az asztalon levő figura alá (helyhatározó) hív alacsonyabb lappal (eszközhatározó).

hazalop: A felvevő (alany) aduval (eszközhatározó) üt kézben (helyhatározó).

üt: Igen nagy a lexikális gyakorisága, s ezzel is magyarázható, hogy hozzátapad az alany (vmelyik játékos), a tárgy (vmely lap), az eszközhatározó (vmelyik lappal), és ha az alany a felvevő, a helyhatározó is (kézben v. asztalon, ill. asztalról). A struktúra egyszerűsödhet mindazokban az esetekben, ha az eszközhatározó felveszi az alany szerepét, pl. a *játékos vmelyik lappal üt* helyett *valamelyik lap üt.*

Az igeképző is meghatározhatja a bővítményeket, szerkezeti elemeket. Például ha a *magasít — magasodik, felterít — felterül, leterít — leterül, szabadít — szabadul* igepárokat — amelyek tulajdonképpen egymás szinonimái — vizsgáljuk, tapasztalhatjuk a cselekszik és történik szembenállást, s az egyik kifejezi az alanyon kívül a tárgyat is, a másik, az utóbbi csak az alanyt.

Az előbb tárgyalt igei struktúrákból csupán az igét fogalmazzuk meg, a szerkezet egyéb elemei a játékot és a szókészletet ismerők tudatában mint

tudati tartalékok élnek. Szükség esetén bármelyik bővítménye nyelvi formát ölthet. Vannak azonban olyan szerkezettípusok is — és a soron következő csoport ide tartozik —, amelyekben a bővítményeknek az igéhez való kötöttsége olyan erős, hogy a szerkezet alaptagja mellől nem hiányozhat, sőt nem egy esetben az alaptag és a bővítmény sorrendje is kötött.

A bridzsjáték valósága tükröződik ezekben a szerkezetekben — a leggyakoribb szituációk elevenednek meg —, amelyek a bridzsezők tevékenységének folyamatában, a gyakori ismétlődésekben alakulnak ki és szilárdulnak meg.

Általában az ige vonzatkörében, éppen a jelölt valóság meghatározó szerepe következtében egy-egy ige mellett gyakran találunk — bizonyára csak e szaknyelvben előforduló egyedi jelenségként — egy-egy tárgyat vagy határozót. Ezek a szerkezetek néhánytól eltekintve (pl. *impassz ül* predikatív szerkezet) tárgyas vagy határozós szintagmák.

Akár a tárgyas, akár a határozós szerkezetet vizsgáljuk, feltűnik, hogy a bridzsjáték és a bridzsnyelv szempontjából rendkívül fontos főnevek a bővítményei az igei alaptagnak. A szerkezetekben a játéknak igen fontos mozzanatai fejeződnek ki. Ezt a megállapítást a következő főnevek, illetőleg szerkezetek támogatják:

adu : aduban üt, hosszabb marad aduban, szegény aduban ;

asztal : átjut az asztalra, átmegy az asztalra, búcsút vesz az asztaltól, asztalon marad, asztalon van, asztalra kerül, visszamegy az asztalra ;

gém : gémre emel, gémre invitál, gémre megy, gémre tör, gémre ugrik ;

híd : hidat épít, hidat lebont, hidat lerombol, hidat nyit (vö. a bridzsjáték elnevezéssel);

impassz : impassz ül, impasszt ad, impasszra játszik ;

kéz : kézbe jön, kézbe kerül, kézben lop, kézben marad, kézben üt, kézben van, kézbe visszajön, kézből játszik, kezet játszik ;

ütés : ütésbe hoz, ütésbe jön, ütésbe jut, ütésbe kerül, ütésben marad, ütést átveszi, ütést elveszi, ütést hoz, ütést hazavisz, ütést nyer, ütést kap ajándékba, ütéssé magasodik, ütéssé emelkedik.

A második nagy csoporthoz tartozó szerkezeteket az igék sorrendjében ismertetem. (Néhány ige már az előbbi szintagmákban is előfordult.)

ad (királyba ad, forszot ad stb.), *átfordul* (átfordul más színre), *fekszik* (jól fekszik, rosszul fekszik), *fog* (villába fog), *indít* (önmagára indít, társára indít), *jön* (kényszerbe jön), *kap* (kontrát kap), *kér* (indítást kér vmiben), *kérdez* (ászra kérdez, királyra kérdez), *lesz* (magas lesz, úrrá lesz), *marad* (játékban marad), *sincs* (sehol sincs, semmi sincs), *tart* (alacsonyra tart, licitet), *tesz* (primőrré tesz, úrrá tesz), *ül* (jól ül, rosszul ül), *válik* (magassá válik, úrrá válik), *van* (benne van, bellben van, kinn van, mansban van, mögötte van, vonalban van), *vált* (színt vált), *volt* (benne volt).

E szerkezetek jó részében — érdekes módon — legtágabb, legüresebb jelentésű igéinkhez (*ad, kap, tesz, van* stb.) kötődtek bizonyos bővítmények vagy fordítva.

b) A jelzős szószerkezetek

Lazább viszonyban levő lexikológiai egységek kerülnek egymás mellé a jelzői szószerkezetekben. A most tárgyalandó jelzői csoport legnagyobb része minőségjelzős szerkezet, amelyekben a jelző szófaja egyenlő gyakorisággal melléknév, illetőleg melléknévi igenév.

Ezeket a szerkezeteket csoportosíthatjuk aszerint, hogy tagjai műszói vagy közszói eredetűek-e. Csupán néhány példát említek az így kialakult típusokra. A kifejezésnek mind a két tagja műszó, pl. *adu dáma, pikk ász.* A jelzői rész közszó, a jelzett pedig műszó, pl. *általános bell, bukó gém.* A jelzői rész műszó, a jelzett pedig közszó, pl. *dubló villa, figurális gyengeség.* A terminológiai szókapcsolat mind a két tagja közszó, pl. *egyszerű emelés, hamis jelzés.*

Vizsgálhatjuk abból a szempontból is, hogy a jelzett szó milyen módon, irányban egészül ki, hogyan bővül az alaptag jelentése. A melléknévi előtagú szerkezetekben a jelző leggyakrabban a játékost (pl. *gémerős kéz, gyenge asztal, hiányos kéz, húzó pár, jobboldali ellenfél, passzos partner*), a lapot (pl. *asztali treff, adu bubi, blank kártya, drága szín, erős lap, fekete kártya, figurális lap, idegen szín, káró ász, kézi pikk, külső ász, ötös kőr, szingli kártya*), valamilyen eljárást, műveletet, cselekvést (pl. *aduütési kényszer, alacsony bemondás, beszorítási játék, csalogató emelés, eliminációs lejátszás, feltételes ütés, káros indítás, négyes emelés, pozitív válasz, sima bukás, szabad emelés*), illetőleg tényt, helyzetet (pl. *általános bell, asztali híd, egyenetlen elosztás, figurális gyengeség, kétoldali mans, sebezhető helyzet, veszélyes zóna*) minősít. A melléknévi igenévvel létrejött szerkezetekben egyaránt találunk szép számmal cselekvő (pl. *beszorító lap, emelő kéz, fékező licit, hívásirányító kontra, irányító hívás, kényszerítő passz, kijátszó partner, passzoló ellenfél, segítő kéz, támadó vonal, védekező kéz*) és szenvedő (pl. *ismételhető szín, licitálható szín, magasítható szín, szabadítható szín*) értelmű szintagmákat. A folyamatos között akad olyan is, amelyik a cselekvés eszközére (pl. *átmenő kártya, buktató lap*) vagy a céljára (pl. *kizáró licit, mansmentő bemondás*) mutat. A befejezett melléknévi igenévvel alkotott szókapcsolatokban túlnyomórészt a cselekvés szenvedő jellege (pl. *bemondott trikk, elosztott villa, felmagasított szín, jelzett erő, kihagyott gém, kiterített lap, kontrázott szín, védelmezett figura*) domborodik ki, szemben a folyamatossal, ahol viszont inkább a cselekvő jelleg. Számtalan szerkezet született meg a létrejött állapot (pl. *magasított szín, megdöglött asztal, nyitott lap, nyitott átmenet, osztott figura, zárolt lap*) vagy a fajta, tulajdonság, féleség (pl. *kiegyensúlyozott típus, leárnyékolt emelés, leplezett bemondás, lopott ütések*) kifejezésére. A beálló melléknévi igenév igen ritka (pl. *szabadítandó szín*).

Az előbbieknél jóval kevesebb a birtokos jelzős szerkezet (pl. *asztal ereje, játék felépítése, kártyák beszéde, kéz értékelése, licitek ökonómiája, megközelítés elve, szín ereje, tempó betartása*). Néhány terminológiai szókapcsolat három tagból áll (pl. *általános sima bell, drágító új szín, késleltetett információs kontra, szélsőséges elosztású kéz, ütést visszaadó lap, kontrával végződő licitsorozat, maximális közbeszólás kontrája, színtalálkozás feltűnő hiánya*). (A kapcsolódási értékhez vö. H. Molnár Ilona: ÁNyT. VI, 229—71; Elekfi László: SzótTan. 183—215.)

A többszörös szószerkezetek egyéb kártyajátékok szókincsében is megtalálhatók. Néhányat említek a tarokkból: *csendes dupla játék, csendes négy király, játék magasra hajtása, játék minőségének megállapítása, lábán megy haza, rendestől eltérő licitálás* 'invites'.

B) A szavak mondatba illeszkedése (kommunikáció)

A játék és ezen belül a kártyázás a kommunikáció egy sajátos területét képviseli. Az információcsere verbális és nem verbális jelek segítségével megy végbe. A kártyajáték jellege és célja meghatározza azok arányát. A játékcél

a kártyák egyik csoportjában bizonyos számú ütés (például bridzs, ulti), bizonyos számú pont (például alsós, tarokk), illetőleg különböző csoportok gyűjtése (például kanaszta, römi). A fejlettebb kártyajátékok általában két részből állnak: az első szakasz az ún. licit, a versengés, egy meghatározott színű felvétel, vállalkozás; a második szakasz a lejátszás.

A leglakonikusabbak azok a kártyajátékok, amelyekben a különböző csoportok gyűjtése a cél. A játékosok közötti kommunikációban általában korlátozott szerepe van a beszédtevékenységnek, különösképpen akkor, amikor már a lejátszásra kerül sor. A licitálást is az ökonómia jellemzi. Egy-egy kártyajátékban szinte néhány szó elég a gondolatok kicseréléséhez, a mondanivaló megformálásához. Még a legfejlettebb kártyajáték, a bridzs is csupán tizenöt szót igényel az egyes bemondásokhoz. Mindjárt hozzáteszem, hogy ez a tizenöt szó több száz jelentést takar, illetőleg hordoz a különböző helyzeteknek megfelelően. Ez vonatkozik bármelyik játék ilyen jellegű szavára, utaljon az felvételre, jelentsen ütőerőt vagy közöljön lapelosztást.

Az előbbiek alapján beszélünk a bridzsnyelv szűkebb értelmezéséről is. Ide azok a szavak, illetőleg nem verbális jelek sorolhatók, amelyek a játék licitszakaszában és lejátszásában a partnerek tájékoztatását szolgálják. Ennek a speciális kártyanyelvnek egyik csoportját alkotja az a tizenöt szó (egyedül vagy szószerkezetben), amely a licitben elhangozhat: *treff*, *káró*, *kőr*, *pikk*, *szan*, *kontra*, *rekontra*, *passz*, valamint a tőszámnevek 1-től 7-ig. Ezeknek az egyszavas vagy egy szerkezetből álló mondatértékű információknak a megértése feltételezi, hogy mind a négy játékos rendelkezzen azzal a tudattartalommal, amely ebben az esetben a bridzsjáték ismeretét jelenti (vö. Hadrovics: Funk. 30). Ha valamelyik játékos nincs ennek birtokában, a megértés, a játék lehetetlen, mintha idegen nyelven beszélnének. A tájékoztatásnak ez a cseréje, ez a módja, a nyelvi megformálásnak ez a rövid, tömör volta mutatja, hogy a legteljesebb mértékben érvényesül a nyelvi takarékosság elve (vö. Hadrovics: Funk. 31). Valóban csak a legfontosabb elem hangzik el a licitálásban (vö. Károly: 117). A licitálás során használható 15 kifejezés jelentése nem csupán 15. Több száz, a mindenkori helyzettől függően. Értelme, célja változik. Konkrét jelentését meghatározza például az, hogy hányadik menetben, hányadik helyen (ülő játékos), milyen licitálláson, milyen minőségben (induló, válaszoló, viszontválaszoló), milyen szkórhelyzetben hangzik el. A bemondásokból nemcsak közvetlen, hanem közvetett következtetéseket is levonnak a játékosok. Az utóbbit abból, amit a partner nem mond (vö. Károly: 59—60., 176.)

A bridzslicit bemondásaihoz hasonló szerepet kapnak például a *tarokkjáték* kommunikációjában részt vevő szavak, illetőleg kifejezések, mint *én*, *fekszik*, *hirskontra*, *kézben*, *kontra*, *mehet*, *négy király*, *nyolc tarokk*, *pápa*, *rekontra*, *segít a ... tarokk*, *skart rendben*, *tartom*.

Ez a rövidségre, nyelvi takarékosságra való törekvés azt jelenti, hogy a játékos nyelvi eszköztárából csak azokat a szavakat, kifejezéseket használja fel, amelyeket az adott esetben szükségesnek tart. Tehát csak azt a minimumot formálja meg, amely fontos a játék továbbvitele, a helyzet és az információ szempontjából.

A játékosoknak azonban pontosan és egyértelműen kell ismerniük a játékot, illetőleg a játékszabályokat. Az egyes bemondásokat csak az érti, aki birtokában van a konkrét kártyajátékkal kapcsolatos ismereteknek. Mindegyiknek ugyanazt a tudati tartalmat kell birtokolnia. Ez egyébként általános vonása a szaknyelveknek, a csoportnyelveknek.

A megformálásban a latens tudati elemek is aktívan részt vesznek (vö. HADROVICS: Funk 9). Az adott kártyajátékra vonatkozó, a tudatban levő tudásanyag, valamint a meghatározott kártyahelyzet (beszédhelyzet) mindig pótolja a kimaradt, meg nem formált részeket. Az előbbi kettő állandóan összekapcsolódik.

Hadd illusztráljam az elmondottakat egy példával. A *snapszli* igen kedvelt kártyajáték vidéken. Ezúttal négyen játsszák. A szabályoknak megfelelően mindegyik kártyázónak nyolc-nyolc lapot osztanak. Az osztótól jobbra ülő játékosnak kell először „megszólalnia", az első négy lap kézhez vétele után. Csak annyit mond: *tök ász*. Egyébként bármelyik kártyalapot megnevezheti. Társai megértik az információt, hiszen mindnyájan birtokában vannak a snapszli játékszabályainak. Egy kívülállónak, aki a játékot nem ismeri, ez a szó legfeljebb annyit mond, hogy elhangzott egy kártyalap neve. — Mit is jelent tulajdonképpen? *A tök az aduszín. A játékban az lesz a társam, akihez az osztás során a tök ász kerül.* Mivelhogy mindegyik játékos a tudatában tárolja a szükséges — konvencionális — ismeretanyagot, elég, ha a hosszú szöveg helyett csupán a közlés szempontjából fontos mozzanat ölt nyelvi formát.

Ha egy játszmát kerek egésznek tekintek — mondattani, illetőleg szövegtani nyelvre lefordítva —, azt mondhatom, hogy hosszabb vagy rövidebb beszédmű, amely verbális és nem verbális mondatokból, illetőleg mondatértékű jelekből épül fel. Ezeknek a megszólalásoknak, cselekvéseknek a legfontosabb feladata a kommunikációs folyamatban a f o l y a m a t o s s á g érvényesítése. A bemondások láncszemszerűen egymásba kapcsolódnak. Ha egy mozzanat — bemondás, licit — kimarad, az egész játékmenet érthetetlenné válik. Ahogy egy beszédmű is általában egységes, s a mondatok a mű részfunkcióját látják el (vö. DIENES: 86). Ebben a kommunikációs folyamatban az információ megjelenhet a licitálás megindításaként, mint például az *egy* a preferanszban, az *és* a pókerben; vagy fenntartja a folyamatot, mint például az *eggyel beljebb* a pókerben, az *adok*, *kérek* a makaóban, a *tartom* a preferanszban; illetőleg lezár egy menetet, mint például a *mehet* a tarokknál (megkezdődik a játék), a *reszt* vagy a *megállok* a huszonegyesben, mondván, hogy nem kérek többet.

Minden egyes bemondás (licit) új közlendőket tartalmaz, így a téma és a réma szempontjából rémának tekinthető.

Ötezer szót, illetőleg kifejezést meghaladó teljes kártyaszókészletünkben ezeknek a játék információcseréjét szolgáló szavaknak a száma viszonylag kicsi. De ez az egyik legfontosabb terminuscsoport. Mindegyik — ahogy többször szó volt róla — mondat értékű információt hordoz. Nagyon leegyszerűsítve például a *kontra* bemondás egyenlő ezzel a mondattal: *Vállalom, hogy az ellenfél felvételét megbuktatom.* — E csoport s z ó f a j i megoszlására bemutatok néhány példát, amelyek az arányokat is illusztrálják. A legtöbb főnév, illetőleg ige. Az előbbire például *betli*, *bunkó*, *centrum*, *család*, *durchmars*, *hirskontra*, *kassza*, *kézből*, *kontra*, *passz*, *ónász*, *rekontra*; az utóbbira például *adok*, *bemegyek*, *gyerünk*, *kérek*, *mehet*, *megállok*, *rabolom*, *segítek*, *tartom*. Egyéb szófaj kevés van, például melléknévre *kész*, számnévre *egy*, *három*, névmásra *én*, kötőszóra *és*, indulatszóra *fuccs*. Vannak több tagból álló bemondások is, mint *eggyel beljebb*, *és vissza*, *itt is*, *majdnem vannak*, *nix vak*, *piros betli*, *zsírt bele* stb.

Röviden arra is érdemes kitérni, hogy ezekben a szóban forgó mondatokban milyen b e s z é d f u n k c i ó dominál. Legnagyobb részük kijelentő mondat értékű, amelyekkel a játékos közöl, informál, tájékoztat. A bemondó közli, hogy mire vállalkozik. Ilyen bemondás például az *abszolút*, *hármas*, *piros betli*,

százas, ultimó. Ezek a különböző játékok figurái. A vállaláson kívül másfajta információ is elhangozhat. A makaóban ha a bankárnak nincs ütése, azt kell mondania, hogy *adok*, ami azt jelenti, hogy még egy harmadik lapot is oszt ki. Az alsósban *bemegyek*kel nyilatkozik az osztótól jobbra ülő játékos, hogy felveszi a játékot. Ha preferanszban a sorrendben első játékos *egy*et mond, a felvételi szándékát közli. A ferbliben az *eggyel beljebb* azt a kívánságot jelenti, hogy növeljék a lapot. Ha a pikétben az osztónak ugyanolyan hosszú színe van, mint a felvevőnek, *itt is* szavakkal válaszol. A tarokkban a *mehet* szóval jelzik, hogy nincs kifogásuk a játék folytatása ellen. A preferanszban *kézből* kijelentéssel a játékos a cserélési jogát adja fel. — Van néhány olyan bemondás is, amelyiknek a funkciója a felszólítás, a felhívás. Ilyenek: a makaóban a *fel* szóval kéri a játékos a kártya felmutatását. A *gyerünk* alsós figura. Azt jelenti, hogy a partit a bemondó megnyertnek tekinti, tehát a másik ne játssza végig. A sménben a *kérek* felszólító értelmű, mert a bankár a poentőrnek köteles még egy lapot adni. *Zsírt bele* felszólítás hangzik el a snapszliban és a zsírozásban a kenés érdekében. A kifejező funkció érvényesül a *fuccs*ban. A huszonegyesben jelzik így, hogy valakinek huszonegynél több jött ki.

A szerkezeti szempontú vizsgálattal szintén levonhatunk néhány következtetést. Az egyes bemondásokat — már korábban is — mondatoknak minősítettük, hiszen ezek a játék folyamatát egy-egy egységnyi mozzanattal előbbre viszik, ahogy a mondatnak is az a fő kritériuma, hogy egy egységnyi mozzanattal vigye előbbre a szöveget, illetőleg legyen képes kommunikációs egységként szerepelni egy adott helyzetben (vö. Dienes: 7—8). A kérdést most úgy vetem fel, vajon a szerkesztettség szempontjából — formai szempontból — szerkesztettek-e vagy szerkesztetlenek a tárgyalt mondatok. A hiányos mondat terminus helyett én is a hiányos szerkesztettségű megnevezést használom, utalván az említett tudati tartalék és a beszédhelyzet szerepére.

A bemondások többsége predikatív szerkezet. Az *adok, bemegyek, felveszem, kérek, megállok, mehet, segítek, tartom* stb. típusú bemondások igéi az állítmányon kívül az alanyt is jelzik. A közlés tartalmát természetesen itt is ki kell egészíteni a meg nem fogalmazott, de a tudati tartalékból és a beszédhelyzetből nyilvánvaló résszel. Ezek megszerkesztett mondatok. Alany—állítmányi viszonyba állítható igen sok — főleg főnévvel kifejezett — licit, vállalás. Ezekben az általában egyszavas, tehát tagolatlan mondatokban az állítmányt öntöttük nyelvi formába. A két fő mondatrész szinte azonossági viszonyában az alanyi részt, a tágabb fogalmat (felvétel vagy vállalás) hagytuk el, s az állítmány az, amelyik ezekben az esetekben új elemet visz a közlésbe (vö. Hadrovics: Funk. 36, 47, 48). Ilyenek például a más szempontból már említett *abszolút, bunkó, centrum. Az én felvételem centrum* mondatból csak annyit mondok, hogy *centrum.*

Az *én, és, és vissza, ez is, fuccs* stb. típusú bemondások a szerkesztetlen mondatok példái. Önálló mondatok ezek is tulajdonképpen, amelyekben például a kötőszók megtartják viszonyjelentésüket, ez a jelentés azonban ún. fogalmi jelentéssel bővül, egészül ki a lappangó elemek révén.

Az ilyen megszólalásban, mint *zsírt bele*, csak a tárgyat és a határozót fogalmaztuk meg; az alany és az állítmány hiányzik, a játszma menetében azonban mindegyik játékos tudja, hogy ki a cselekvő és mi a cselekvés.

Adott esetekben igencsak nehéz megállapítani, hogy melyik mondatrészt fogalmaztuk meg, mert a hiányzó részek felhasználásával a szerkesztettségnek különböző változatai teremthetők meg.

C) A nem verbális jelek

A kártyajátékok menetében nem verbális jelek is funkcionálnak. A szavak nélküli nyelv jeleinek több csoportját különböztetjük meg. Mindegyik jel közöl valamilyen információt azok számára, akik tudják, hogy a jellé vált dolgot milyen jelentéssel ruházták fel, a konkrét jelekhez miféle jelentés kapcsolódik. Olyan jelekről van tehát szó, amelyek minden kártyázó számára közösek, a jeleknek azonos értelmet tulajdonítanak. A jelek felosztását, csoportosítását illetően azok funkciói alapján beszélhetünk a játékszabályok — ezen belül is az információátadás — és az etikai, illetőleg etikett-előírások körébe tartozó jelekről. Jelként szemléljük tehát mind a szabályok, mind a szokások, udvariassági formák realizálását (vö. Papp F.: ÁNyT. III, 159.).

a) A játékszabályokról

Ha a minden egyes kártyára vonatkoztatható nem verbális jeleket vizsgáljuk, elsősorban a játékszabályokat kell kiemelnünk, hiszen minden játék menetét szabályok irányítják. A játékszabályok előírják a kártyák *keverését*, *emelését*, *osztását* stb. Nem elég csak azt tudnunk általánosságban, hogy az *emel* „osztás előtt a kártyacsomag egy részét felveszi és alulra teszi" (ÉKsz.), hanem tudnunk kell, hogy ez mit jelent a konkrét kártyajátékok esetén. A *bridzs*ben „az osztó jobboldali ellenfele köteles a csomag tetejéről legalább öt lapot leemelni". (L. Zánkay: 37.) A tarokkban az a játékos, aki a megkevert kártyapaklit megemeli, abból egy lapnál többet leemel, és a leemelt részre ráhelyezi a megmaradt kártyacsomót. (L. NSz.: Zolnay.) Az emelésnél jóval nagyobb változatosságot mutat az *oszt* „meghatározott kártyát juttat a játékosnak" (ÉKsz.). Parlaghy már utal az eltérésekre: „A kártyákat az egyes játékok szabályai szerint a játszók közt kiosztani." Az *alsót* játszónak tudni kell, hogy aki a legkisebb kártyát emeli le, az oszt először (l. Hamvas: 19). Az *ekarté*ban az osztó előbb 3 lapot ad, egyet felül adunak, majd újra ad 2-2 lapot (l. Widder: UB. 97). A *ferbli*ben az osztó mindenkinek 2-2 lapot oszt ki, és beteszi a pénzbeli alapegységet (l. Widder: UB. 71). A *kaszinójáték*ban a játéknyerést követően a nyerő oszt, három lapot ad a társának, hármat magának, majd négy lapot felterít (l. Widder: UB. 99. 102). A *királyos*ban mindig a paraszt végzi az osztást (l. Potter: V, 19). A *lórum*ban a legalacsonyabb lapot húzó oszt először. Mindenki 10-10 lapot kap, kettesével osztanak (l. Potter. V, 25; Widder: UB. 62). Az osztás különböző szabályait még tovább sorolhatnánk. Talán még a *tarokk*ét érdemes kiemelni: „Emelés esetén az osztó hat lapot fekvés szerinti sorrendben az asztal közepére helyez. Ez a hat lap a talon. Azután a jobb oldali szomszédjától kezdve minden játékosnak öt-öt lapot, majd a négy játékosnak kiosztott öt-öt lap után ismét négy-négy lapot oszt ki ugyanolyan arányban és sorrendben." (L. Fazekas: Ta. 20.)

b) A nem verbális jelek a bridzsjátékban

A bridzsjáték szigorúan szabályozott, zárt rendszerű kommunikációjában a nem verbális jelek is komoly szerepet kapnak. Mivelhogy ezeknek rendszere különösképpen a bridzsjáték kapcsán látható, ezzel itt foglalkozunk részletesebben. A játék menetét nemzetközi szabályok irányítják. Lehetetlen, és nem

is cél, hogy a játékszabályokat, amelyek egyaránt vonatkoznak a játék bevezető szakaszára, a licitre és a lejátszásra, teljes terjedelmükben ismertessem.

A játék menetét követve a bevezető szakasz *helyválasztás*sal kezdődik, s a *keverés*en, *emelés*en át tart az *osztás*ig. Mind a négy mozzanatot kollektív egyezménnyel megalkotott és elfogadott fontos konvencionális megállapodások szerint kell végrehajtani. Kiragadva például a *keverést*, egy kívülálló, a bridzsjáték szabályait nem ismerő, csupán a kártya keverésének tényét látja. A bridzsező számára ez a cselekvés nemcsak a keverés tényét jelöli, hanem új értelmet, meghatározott jelentést is kap, azaz egy szabálynak, előírásnak a jelévé válik. Felbontva a szabályt, nem mindegy, hogy ki kever, hova helyezi a megkevert kártyát. Keverés = az osztó partnere az osztással egyidejűleg megkeveri a másik csomag kártyát s keverés után maga mellé helyezi az asztal jobb sarkára . . . Jel tehát azok számára, akik a konvenciót ismerik. A szabálytól való eltérés, annak megszegése szabálysértésnek bizonyul, s a legtöbb esetben valamilyen büntetést von maga után.

A játékszabályok lehetőséget adnak, hogy a v é d e k e z é s megszervezésében bizonyos jelzésekkel — *markírozás*sal — informálja egymást a védekező vonal két játékosa az egyes kártyák minőségéről és számáról. Egy adott tudattartalom közlésére a kommunikáció formájaként itt is közös kóddal rendelkeznek a játékosok. Jóllehet a jelzések a védelmi oldal játékának egyik részét képezik, a lejátszók is figyelemmel kísérik ellenfeleik minden dobását. A markírozás rendszerében a jelzések egyik csoportja az indulásra vonatkozik, a másik pedig — az ún. *dobások* — a lejátszási folyamatra.

Számtalan szabály írja elő, hogy mikor kell honőrrel i n d u l n i, mikor alacsony kártyával. Az utóbbiban találjuk a tizenegyes szabályt, amely a legrégibb bridzskonvenció, 1889-ből (l. Farkas: 158; BrÉ. 1964: 18). Előírja, hogy az induló játékos hosszú színének negyedik legnagyobb lapjával köteles kijönni. Konvenciók jöttek létre a rövid színből való indulásra is. Szabály intézkedik arról is, hogy színjáték esetén mindig a partner licitált színének legmagasabb lapjával kell indulnunk; szanjátéknál csak akkor, ha ebben a színben dublónk van, illetőleg három alacsony szín stb. Egyébként alacsony lappal.

A d o b á s o k r e n d s z e r e a lejátszás fontos tényezője, s a védők számára az információ egyik forrása. Az első néhány ütés után a védők pontosan ki tudják számítani a felvevő kezében levő lapok elosztását. A dobásoknak két fajtáját különböztetjük meg. A m i n ő s é g r e v o n a t k o z ó d o b á s o k tájékoztatják a partnert az adott szín erejéről, vagy felhívják az adott színben való hívásra, vagy éppen ennek ellenkezőjére. A m e n n y i s é g r e v o n a t k o z ó d o b á s o k az adott szín lapjainak számáról informálnak. (Ezeket a dobásokat párhuzamosan is alkalmazhatjuk.) Például az induló partnere a legmagasabb lap dobásával az adott szín visszahívását kéri, a legalacsonyabb lap dobásával az adott szín visszahívását nem kéri. Valamely honőrrel való ütés azt is jelzi, hogy hiányzik a soron következő alacsonyabb honőr. Magas lap dobásával kérhetjük a következőkben a nemes színben való hívást, alacsony kártyával a nem nemes színben való hívást. Jelezhetjük, hogy melyik nem adu színből dobtuk el az utolsó lapunkat. (Az előző 3 bekezdésre vö. Seifert: Gz. Br. 131—47.) A mennyiségre vonatkozó dobások technikája általában az alacsony kártyák megfelelő sorrendben való speciális eldobásain alapul. Megengedett a hamis jelzés, a *blöff* is. A blöff azonban nemcsak az ellenfelet, hanem a partnert is félreinformálhatja.

Az illemszabályok is hozzátartoznak a bridzsnyelvhez. Az illemszabályokat, a hosszú évek alatt kialakult szokásokat ismerniük kell a játékosoknak, hogy tartózkodjanak a szabálytalan információadástól. A szabálytalanságokra s az illemszabályokra vonatkozóan az Amerikai Kontrakt Bridge Liga és az Európai Bridge Liga 1948-ban jóváhagyott rendelkezései az irányadók. A viselkedésben is igazodni kell a nemzetközi előírásokhoz. Nem illő, nem megengedhető, ha a licitálás során különböző tónusban, gyorsabban, lassabban, bizonytalanul, kedélyesen mondjuk a licitet. Az etikett ellen vétünk, ha tetszésünket vagy nemtetszésünket arc- vagy kézmozdulattal fejezzük ki játék közben. Csodálkozni, bosszankodni, álmélkodni szintén nem illő, mert ezek is jelek, amelyek lapunk erejét vagy gyengeségét, véleményünket érzékeltetik. Még számos, a bridzsetikát sértő jelalkotási módot sorolnak fel a bridzskódexek. (Vö. ZÁNKAY: 41—4.)

c) Néhány nem verbális jel egyéb kártyajátékokból

A ramsliban, ha csak egy lapot kérünk, kérhetjük *csukottan* (háttal fölfelé). Bizonyos lapokat a pasziánszban lehet háttal az asztalra tenni, azaz *csukottan*. A ferbliben a kártyákat eldobni annyit jelent, hogy nem veszünk részt a játékban. Nem verbális jelek között említhetjük a *kopogást*. A römiben emelés helyett lehet kopogni. A tízlapos röminél azt is jelentheti, hogy az illető a kiesést választja abban a reményben, hogy mindenki ki fog esni. A sménben az „adok" helyett kopognak. Az ultiban az osztó, ha nem „sír és nevet", kopog, s ebben az esetben az „egyestől" néhány egységet kap. Négy játékos esetén — szintén az ultiban — az osztó kopog, ha a talonban ász vagy hetes van, s ezt díjazza a felvevő. A *kártya keresztbetétele* a ferbliben azt jelenti, hogy az illető játékos nem kíván játszani. A ferbliben és az ultiban *ráütéssel* jelzik, hogy nem akarnak emelni. Ha a játékos *terít*, a sorozatot megcsinálta a römiben, s ellenfelei rossz pontokat kapnak a kézben maradt lapokért. Hasonló szerepet kap a terítés a ferbliben és a kaszinójátékban.

Tehát a kommunikációban, a széles értelemben vett kártyanyelvhez hozzátartoznak bizonyos cselekvések, mozzanatok, jóllehet ezeket nem lehet a verbális jelek módjára grammatikailag elemezni (vö. DIENES: 24).

A nem verbális jelek szerepe különösképpen fontos a hamiskártyások nyelvében. A tolvajnyelv szélesebb körben használt jelzései, fogásai: „A kaszinókártya milyenségét így tudatja: Ha *lehajol:* disznó, *oldalt néz:* kettes, *köhög:* hármas, *fogai között sziszeg:* négyes, *fejéhez nyúl:* ötös, *állához:* hatos . . ." (JENŐ—VETŐ: 12).

Röviden utalok még a süketnémák kommunikációjára is. Például ha *fügét mutatnak* a tarokkban, ez kontrát jelent, *egy ujj* egyest, *két ujj* kettest, *három ujj* hármast stb.

4. Alaki vonatkozások

A) A szófaji megoszlásról röviden

Mielőtt rátérek az alaki, alaktani vonatkozásokra, néhány szót szólok a szófaji hovatartozásról. Az alaki sajátságok is meghatározzák, hogy a tárgyalt szókészlet szavai meghatározott szófaji rendszerbe illeszkedjenek. Kártyaszó-

készletünk legnagyobb hányada f ő n é v. E szófaji kategóriába tartozó eredeti és jövevényszavaink egy-egy jelentős csoportja — sokszor szinonimákkal — a *kártyajáték* megnevezésére szolgál, vagy a *kártyalapok*at nevezi meg, illetőleg a *játékosok*at különböző minőségekben. Továbbá valamely cselekvés, eljárás fogalmi tartalmát fejezi ki, főleg képzett változatban. Mindezek a csoportok megsokszorozódnak újabb összetételekben. — A m e l l é k n e v e k szinte egytől egyig a főnévi alaptagú struktúrák bővítményeiként fordulnak elő, állandó vagy alkalmi szószerkezetekben. A játék tevékenysége, a játszmák lefolyása több i g é t tételezne fel, azonban meg kell jegyezni, hogy ebben a mozgalmasságban, cselekvéssorozatokban viszonylag kevés cselekvésfajta jelenik meg, de ezek a mozzanatok igen gyakran ismétlődnek. Ugyanazt a cselekvést több szinonima kifejezi.

B) A kártyaszókészlet alaki jellege

A kártyaszókészlet minden elemének jellemző és meghatározott hangalakja van. A vizsgálódás tárgya lehet, hogy hány és milyen hangokból, illetőleg szótagokból épülnek fel. Az ún. alaki értékhez tartozik az is, hogy a kártyaterminológia szavai hány szóelemre bonthatók fel. Ide sorolhatók a tőszavak, a származékszók és az összetételek (l. SzótTan. 84). A továbbiakban a kártyaszókészletnek mintegy a felét kitevő *bridzsszavak* említett szempontok szerinti felbontását adom meg.

Mint a jelentésstruktúra lényeges része — az alaki érték — fontos információkat szolgáltat a szókészletről. Eltekintve a szavak szótagszámának vizsgálatától, az alaki értéket az alábbi — valamelyest fel- és lekerekített — százalékos adatok jellemzik: tőszó: 10%; képzett szó (az igekötős alakokat is ide vettem jelentésmódosító szerepük miatt): 25%; összetett szó: 30% (ezen belül többszörösen összetett: 2%); szószerkezet: 35%.

A bemutatott szócsoportok — különösen az összetett szavak és a szószerkezetek — száma, aránya azt mutatja, hogy a vizsgált szókészletnek igen nagy az alaki értéke. Az összetételi és szerkezeti tagok tekintélyes hányada maga is képzett szó. Az alaki érték állandó növekedésének vagyunk a tanúi, hiszen egyre több olyan szó jön létre, amelyik jelentés szempontjából minősíthető részekre bontható fel. Legkisebb alaki értékkel a tőszavak rendelkeznek ugyan, lexikális gyakorisági értékük azonban rámutat fontosságukra.

C) A szóalkotás néhány jellemző vonása

a) A képzés köréből

Ami az alaktani vonatkozásokat illeti, elsősorban a jövevények viselkedésére mutatok rá, ezzel is bizonyítván azok alkalmazkodását, illeszkedését, illetőleg nyelvünk asszimiláló erejét (vö. Országh: 143). Mindezek a különböző származékszavakban, valamint az összetételekben, illetőleg szerkezetekben jelennek meg. Érdemes utalni a terminusok lexikális gyakoriságára is. A továbbiakban a k é p z é s s e l kapcsolatos néhány sajátos vonásra térek ki.

A német Schnapsel, Schnapsen kártyaszavak magyar megfelelői is mutatják, hogy több esetben a z i d e g e n s z ó n a k k é t v á l t o z a t a i s

született nyelvünkben. Leggyakrabban a *snapszli* elnevezést használjuk, de előfordul a *snapszer* is. Az előbbi alakváltozat létrejöttében közrejátszhattak a Tartlból lett *tartli*, a Ramschból lett *ramsli* kártyaszavak, valamint például a mássalhangzó-torlódást hasonlóképpen feloldó, más nyelvi rétegbe tartozó *pitli*, *sámli*, *serbli*. A *snapszer* alak valószínűleg a német kártyaszó cselekvőt kifejező főnévképzős származéka. A magyar kártyanyelvben csak a *snapszli*nak lettek származékai. — Az alsós régi elnevezésére szolgált a *kaláber*, illetőleg a *kalabriász*. Az előbbi valószínűleg a *kaláberez* igéből való elvonás, az utóbbi pedig az átadó német Klabrias szó eleji torlódást megszüntető alakja (vö. TESz.). Mindegyik változat ismert napjainkban is. A kaláberez mellett a *kalabriásoz* igét is mondják. A nálunk is ismert régi német kártyajáték *landsknecht*, *landsknocht*, *lansquenet* elnevezései arra mutatnak, hogy az átvétel forrása nemcsak a német nyelv lehetett. A *hombre* kártyajátéknak megfelelő *trizák*nak *tersák*, *trisák* (trischak) alakváltozatai is éltek. A szokásos külön jutalom megnevezéseként egyaránt mondták a tartliban a *bummedli* és a *bummerli* alakokat.

Van egy olyan jövevényszócsoport is az igék és névszók között, amelyeknek ugyanahhoz a tövéhez különböző képzők járulnak, jelentésbeli és funkcióbeli különbség nélkül: *aduttoz* vagy *aduttíroz* (vö. még *aduz*), *bridzsel* vagy *bridzsez*, *ekartál* vagy *ekartéz* vagy *ekartíroz*, *ferblista* vagy *ferbliző*, *frocliz* vagy *froclíroz*, *krupál* vagy *krupíroz*, *lazsál* vagy *lazsíroz*, *pikétez* vagy *pikéz* vagy *piketíroz* (a német és a francia átvétel is belejátszott), *skartol* vagy *skartíroz*, *svindler* vagy *svindliző*, *tarokkíroz* vagy *tarokkoz*, *tarokkista* vagy *tarokkozó*, *tromfol* vagy *tromfoz*, *zsugál* vagy *zsugáz*. Ide sorolhatók a *tarháló* vagy *tarhás* vagy *tarházó* argóváltozatok is. — Az előbbi példákból is kitűnik, hogy régebben jóval gyakoribbak voltak az *-íroz (bazíroz, blankíroz, bizotíroz, kaszíroz, markíroz, poentíroz* stb.) és az *-ista* (pl. *blattista, pikétista, vojtista)* képzős származékok.

Néhány igei származékban különböző előhangzók jelennek meg. Használatuk ingadozik, jelentésbeli különbséget nem okoznak. Ilyenek *invitál* vagy *invitel* (itt megjegyzem, hogy a köznyelvben csak az *invitál* alak él), *makaóz* vagy *makaózik*, *pókerez* vagy *pókerozik*, *überol* vagy *überel* 'felülüt' stb.

Az alapvető kártyaszavak többsége úgy teremtette meg a maga családját, hogy létrehozta igei és két névszói (főnévi, illetőleg melléknévi igenévi, amely főnevesült) származékát. A névszói származék egyike a cselekvést, a másik a cselekvőt fejezi ki. Ide sorolhatók: a francia eredetű *blank : blankíroz, blankírozás, blankírozó ;* a német eredetű *blind : blindel, blindelés, blindelő ;* a német eredetű *ferbli : ferbliz, ferblizés, ferbliző ;* a német eredetű *ramsli : ramsliz, ramslizás ;* a német eredetű *snapszli : snapszliz, snapszlizás, snapszlizó ;* a szintén német eredetű *svindli : svindliz, svindlizés, svindliző ;* a német eredetű *tartli : tartliz, tartlizás, tartlizó* stb. A szócsalád újabb származékokkal, összetételekkel gyarapodott. — Általános tapasztalat, hogy az idegen szó minden probléma nélkül illeszkedik a képzőrendszerünkbe. Például *abcug, abcugol, abcugoltat.*

Vannak kártyaszavaink, amelyek ikes és iktelen alakban egyaránt előfordulnak. Ilyenek *ferbliz* vagy *ferblizik*, *kaláberez* vagy *kaláberezik*, *kártyáz* vagy *kártyázik* (az előbbire 1748: Faludi: NA. 47: NSz.), *makaóz* vagy *makaózik*, *ultiz* vagy *ultizik* stb.

A képzés témakörében említhetjük meg azt a típust is, amikor ugyanarra a jelentésre van származékszavunk és tárgyas vagy határozós

szószerkezetünk is. Ilyen például a *máriásozik* vagy *máriást játszik; pókerez* vagy *pókert játszik*. A sort hosszan folytathatnánk. Az idegen nyelvekben inkább szószerkezetet találunk. Az angol például a *bridzsel*re a *to play bridge* 'bridzset játszik' tárgyas szerkezetet mondja. Németül *kártyázni: Karten spielen*. A *skartba tesz* 'skartol' kifejezésünk is minden bizonnyal idegen mintára keletkezett: *in den Skart legen* (vö. TESz.).

Ugyanannak a fogalomnak képzett szóval, illetőleg összetétellel való kifejezése az előbbi szintetikus és analitikus megoldás szembenállását tükrözi. A magyar nyelv szemléletéhez, jellemzéhez a képzett forma áll közelebb. A *bridzsező* angolul *bridge-player*, franciául *joueur de bridge*, németül *Bridge-spieler*. Az előbb említett szembenállás figyelhető meg a *ferbliző* vagy *ferblijátékos*, a *lórumozó* vagy *lórumjátékos*, a *pókerező* vagy *pókerjátékos*, az *ultizó* vagy *ultijátékos*, a *tarokkozó* vagy *tarokkjátékos* változatokban. A régebbi adatok között (a XIX. századtól visszamenőleg) gyakoribbak az összetételek. A makaóhoz kapcsolódva csak a *makaójátszóra* találtam példát.

b) Rövidülések

A jövevényszavak nagymértékű beilleszkedését tükrözik azok rövidüléses változatai. Legtöbbször a nyelvi takarékosság és a játszi szóképzés teremtette meg ezeket az új, rövid alakokat. Ide sorolhatjuk például a *baccarat*ból lett *bakk* (vö. *bakkjáték, bakkszabály*, a *bakkarázik* mellé megjelent *bakkoz* alak is), a *bekkelés*ből lett *bé*, a *bummerli*ből, illetve *bummedli*ből rövidült *buma, bumi*, a *chemin de fer* szerkezetből született *smén*, a *durák*ból keletkezett *dura*, a *felmutatni*ból keletkezett *fel* szavakat, a *forpasz*ból *fór* lett, a német *Glück auf* 'szerencse fel' *gauf* alakra rövidült, a *hool hand*ból született a *holi*, a *full hand*ból lett a *full*, a *mehet*ből rövidült a *het*, a *nullissimó*ból alakult a *null*, a *preferansz*ból a *prefi* (vö. prefiparti), a *siber*ből lett a *sib*, a *tout les trois* szerkezetből rövidült a *tuli*, az *ultimó*ból jött létre az *ulti* (továbbképzett változataik: *ultimózik* és *ultiz* nem ugyanazt jelenti), az *undpasz*ból lett az *und*. Ide tartozik a kártyaszókészlet egyik kulcsszava: a *szan (sans atout)*.

A meghonosodást példázza az is, hogy egyesekhez igekötő is járul, mint például a *leskártol, megfociz, megnixel* terminusok esetében.

A rövidülés nemcsak magyar kártyanyelvi jelenség. Gondoljunk a német *auf* „fel" szóra vagy az *alsó* és a *felső* német megfelelőjére: az *Unterknecht*ből lett *Unter*, az *Oberknecht*ből lett *Ober* kártyaszóra.

c) Népetimológia

Van néhány népetimológiás kártyaszavunk is. Ezek az idegen eredetű terminusok már meglévő ismert magyar szó hangtestét öltötték fel. A francia eredetű *adu* szó német közvetítéssel került nyelvünkbe a XVIII. században. Helyette egyre gyakrabban kezdték használni az *ágyú* szót, amely igen találóan kifejezi a szóban forgó műszó értelmét, azt, hogy minden más színt üt, az összes többi színnél erősebb. — A *whist*et, a bridzs ősét, sokáig *csitt*játéknak nevezték, mivelhogy nagy figyelmet kíván és csendet. — A *máriás* kártyajátéknak az a jellemzője, hogy az azonos színből a király és a felső, ha egy kézben van, igen értékes. Ennek a népetimológiás alaknak az eredete a

francia *mariage* 'házasság' szó: eredetileg a király és a dáma kártyafigurákat jelölte. — Felbukkan *kuruc* szavunk is, mint a német *kurz* 'rövid, kurta' szónak az alakváltozata 'kis ütőlap' jelentésben. — A magyar kártyával játszott német eredetű *ramslit* az jellemzi — egyebek között —, hogy a szétosztott lapokat folytonosan selejtezik benne. Meg is próbálták magyarítani *selejtezés*re, illetőleg *válogatósdi*ra. Ezek nem váltak be, létrejött azonban a *romola* elnevezés. A lap ugyanis a selejtezés folytán legtöbbször elromlik, azaz el*romola*. — A tarokkkártyának és az alsósnak fontos műszava a *tulétroá* (a francia *tout les trois*-ból). Ezt a kártyafigurát az a pár nyeri meg, amelyik ütéseiben három nagy értékű ütőkártyát visz haza. Népetimológiás változatának minősíthető — jóllehet az eredeti és az új szó jelentése között nincs kapcsolat — a *tolólétra* elnevezés (vö. ÉT. 1980. ápr. 25. 518).

Hasonlóképpen a szóalkotás e ritka módján jött létre a hamiskártyások egyik sajátos terminusa, a *focizás*. Zolnay felvette szótárába. Schreiber könyvében a következőket olvashatjuk: „Fotirozás, *focizás* (faux-tirage) hamis húzás bakknál nincs megengedve." (i. m. 43); „Ha a be nem avatott játékos nem adná át a bankot, akkor a chemin-nél — megfocizzák a flótát" (Csalásra alkalmasan összeállított sorrendű kártyacsomag — ÉKsz.), „s ekkor az okos csomag ahhoz a háverhez (a krupiénak, a játék irányítójának bűntársa) kerül, aki ismeri a kottát." (i. m. 50). A szó kialakulása, útja könnyen követhető. A hamiskártyások szókészletébe került a francia *faux-tirage* 'hamis húzás', amely először a *fotirozás* alakot kapta hasonló végződésű képzett főneveink analógiájára, majd pedig a már meglevő *focizás* szavunk — amely a *futball (fodball)* főnévből jött létre szócsonkítással és *-ci* kicsinyítő-becéző képző hozzáadásával, majd ennek továbbképzésével (TESz.) — hangsorát vette fel. E megmagyarosodott szótestnek létrejött *megfocizzák*, *visszafocizzák* igekötős változata is. (L. még MNy. LXXIII, 341.)

ÖSSZEGEZÉS

A játék az emberi pszichikum legfontosabb szükségletei közé tartozik, amely újrateremti a valóság egyes jelenségeit (vö. LOTMAN: 241—2). A játéknak mint kulturális tényezőnek is nagy a jelentősége; emellett jellemző és lényeges vonása még: az erőkifejtés, a versenyláz, az intellektuális haszon és a kockázat (vö. LUKÁCSY: 6). Szinte minden egyes játéktevékenység közös vonása a lelki szükséglet. Az előbbiek mind elmondhatók a kártyajátékról is. A játékokon belül azt a csoportot alkotja, amelyiknek talán a legnagyobb a tömegbázisa. Ez a magyarázata annak, hogy az egyes nyelvek szókészletében szép számmal található kártyaszó. A magyar kártyaszavak száma (beleértve a nagyobb lexikális egységeket is) meghaladja az ötezret.

E játék elég régi múltra tekint vissza. Jelentős számú nyoma maradt fenn a régebbi (XII—XV). századokból. Általános elterjedtségével függnek össze a játék eredetéről született elképzelések. De mindezek bizonytalanok.

A hazai kártyajáték történetét, illetőleg a magyar kártyaszókincs kialakulását a XV. századtól követhetjük nyomon. Az első századokból hazánkban igen kevés adat maradt ránk. A szójegyzékek, szótárak egy-egy kártyaszót vettek fel csupán. Az egyházi művekben már többször előfordulnak azzal a céllal, hogy a kártyázás bűnös voltára hívják fel a figyelmet. A világi irodalomban sem gyakori.

A magyar kártyanyelv megszületését a XVII. századra tehetjük. Megszaporodnak a kártyaszavak az egyházi irodalomban. Igen jó eszközt és lehetőséget találnak ezek felhasználásában a hitvitázók. A legértékesebb és leghasznosabb anyag a kuruc kori irodalomból maradt ránk. KOHÁRY ISTVÁN irodalmi értékű műve alapján nagyjából reprodukálni tudjuk a korabeli magyar kártyaterminológiát. A XVII. században már létrejönnek a mind a mai napig élő általános kártyaszavak: az alapvető cselekvések, mozzanatok nevei *(emel, hív, oszt* stb.), a felvételek megnevezései *(előre, igyenesre, színelve* stb.) a színek *(veres, zöld, makk, tök)* és a lapok *(asszony, király, szem* stb.) elnevezései. A színek és a lapok az ún. német kártyára vonatkoznak. A kártyaszavak zömmel köznyelvi eredetűek, illetőleg belső keletkezésűek. Azt is megtudjuk, hogy milyen kártyafajtákat játszottak. A Kohárynál található kártyajáték-elnevezések közül kettő *(gazda, lengyel)* magyar eredetű. E század kártyaszavainak számát pontosan nem tudjuk, a rendelkezésünkre álló terminusok alapján azonban szókészletünknek ezt a rétegét már terminológiának minősíthetjük. Valószínűleg a XVII. század végének magyar kártyaszókincse a bemutatott képnél még fejlettebb volt. Koháry kártyaleírásának is komoly előzményei lehettek.

A magyar kártyaszókészlet XVIII. századi gyarapodása főleg azzal függött össze, hogy egyrészt a német kártya mellett megismerkedtünk a f r a n c i a és a t a r o k k-kártya színeinek, illetőleg lapjainak elnevezéseivel, valamint számtalan új kártyajátékfajta terjedt el a maga speciális szókincsével. Az újonnan megismert kártyajátékfajták majdnem mind idegen eredetűek, így az elnevezéseik is. Francia eredetű például a *hombre*, *máriás*, *quadrille*, *sincere*, *trente et quarante*, olasz eredetű például a *bassedieci*, *cavallo*, *oplitán*, *vojta*, német eredetű például *a ferbli*, *landsknecht*. Magyar kártya a *királyosdi* és a *harmincegy*. Magyar megfelelő is csak ritkán született (például a *ferbli*nek a *csendes)*. Bár az említett szócsoportok idegen eredetűek ugyan, kártyaszókészletünk magyar jellege megmaradt, mert az újonnan érkezett szavak beépültek képzés- és összetételi (szószerkezeti) rendszerünkbe, az idegen eredetű szavak egy része — főleg a *hombre* műszavai — viszonylag rövid életű volt, s nőtt a köznyelvi és egyéb rétegnyelvi, valamint a belső keletkezésű szavaink száma is. Az utóbbira a *kártya* terminus szócsaládját mutattam be. Példáim jelentős hányadban már a század szépirodalmi anyagából valók, mutatván a kártyajáték hatását. A szótárakban továbbra is kevés található.

A XIX. századra főleg az jellemző, hogy tovább g y a r a p o d o t t a magyar kártyaterminológia. Ismét igen sok új kártyajáték jelent meg, illetőleg a már meglevők tökéletesedtek. Szellemi, szórakoztató és hazárdjátékokra csoportosítottuk őket. A nagyszámú szógyarapodásban a kétszáz-kétszáz terminust meghaladó *tarokk* és *whist* szókincsének volt igen nagy szerepe. Mindkettő szókincsét viszonylag részletesen bemutattam. Az elsőt rendszerjellegében, az utóbbit szótári feldolgozásban (229 szócikk). Viszonylag sok szava van még a *pasziánsz*nak is (60 felett). A *póker* terminusainak a száma is meghaladja a húszat. Az újabb kártyák ebben a században is főleg idegen eredetűek. A szórakoztató jellegűek közül német eredetű például a *kalabriász* és az *elfmanderli*, francia eredetű az *ekarté* és a *preferansz*, szlovák eredetű a *durák*. Németből fordított tükörszó a *páros vagy páratlan*, a *tűz*, a franciából pedig a *tizenötös*. Magyar eredetű ebből a csoportból a *kutya* és a *szabólegény*. A hazárdjátékok elnevezései is tükrözik az idegen hatást. Francia eredetű a *baccarat*, *besique*, *chemin de fer*, német eredetű a *ramsli*, illetőleg a *halberzwölf* magyar tükörszava a *féltizenkettősdi*, lengyel eredetű a *kopka*, szerb-horvát a *nasi-vasi*. Magyar csak elvétve akad, például a *rablóbanda*. Jellemző sajátságként megfogalmazhatjuk, hogy a kártyaszókészleten belül nőtt az i d e g e n s z a v a k aránya. Ezt nemcsak a speciális kártyaszavak növelték, hanem a zömmel feleslegesen átvett idegen eredetű (főleg német) általános kártyaszavak (mint például *abheben* 'leemel', *fertig* 'kész', *mischen* 'kever'). Ezek olyan kártyaszavak, amelyek magyar megfelelői már régóta megvannak. Erre a századra esik a h a m i s k á r t y á s o k szavainak nagymértékű megszaporodása. E század kártyaszókészletét igen sok irodalmi, illetőleg publicisztikai előfordulással tudtam illusztrálni. Egyre több olyan adatot találtam, amelyek segítségével az egyes kártyajátékok t á r s a d a l m i h á t t e r é t is megmutathattam.

Századunk kártyajátékai között első helyre teendő a *bridzsjáték*. A viszonylag részletes bemutatását indokolja a játékban előforduló kombinációk nagy száma és ennek megfelelően szókészletének nagysága. A magyar kártyaszókincsnek körülbelül a felét (2500) teszi ki. Ezt a modern csoportnyelvi szókincset is a f e j l ő d é s menetében igyekeztem bemutatni.

Kialakulásának igen fontos jellemzőjeként kell kiemelni, hogy viszonylag nagyon r ö v i d idő, szinte néhány év alatt jött létre. E gazdag terminológia nagymértékben táplálkozott a köznyelvi szókészletből, a már meglevő kártyajátékok szavaiból. Jelentős számú idegen eredetű szava is van. Ezeknek az alakulását, beilleszkedését is nyomon követhetjük. Bemutattam a legjellemzőbb szóalkotási módokat: vajon hogyan gyarapodott összetételeiben, képzéseiben. A magyar és az idegen nyelvek (angol, francia, lengyel, német) bridzsszavainak összehasonlításából az is kiderült, hogy igen sok a hasonlóság közöttük. Mindegyik kialakulásában alapvető szerepe volt a köznyelvi szókészletnek és a fordításnak. A szóban forgó nyelvek bridzsszókincsét egyaránt jellemzi a szinonimák nagy száma. Persze számtalan, a szemléletből adódó különbség is van.

Az *ultijáték* szókészletét úgy jellemeztem, hogy a játék fejlődésének egyes szakaszaihoz kapcsolva mutattam be a terminusokat *(kettős máriás — négyes máriás — talonmáriás* vagy *sima ulti — rablóulti)*. Egyébként napjainkban nálunk az ultinak van a legnagyobb tömegbázisa. — Huszadik századi kedvelt kártyajátékaink is általában idegen eredetűek: német eredetű a *römi*, a *snapszli*, spanyol eredetű a *kanaszta*, latin eredetű a *lórum*. Magyar a *zsírozás* és a gyerekek játszotta *csapdlecsacsi*, *papucs*, valamint *szamár*.

A tanulmány második részében a s z e m a n t i k a i vonások tárgyalásakor az egyes kártyaszavak (itt főleg a bridzsszavakat vizsgálom) j e l e n t é s v á l t o z á s a azt mutatja, hogy az itt tárgyalandó terminusok fogalomkörei szűkülnek: szélesebb körből szűkebbe kerülnek. Gyakran — egy-egy mozzanatot átugorva — a köznyelv → sportnyelv → kártyanyelv → bridzsnyelv vonalán haladnak. A kártyaszókincs egyik jellemző vonása — ebben a részben is főleg a bridzsszavakat mutatom be — a s z i n o n i m á k nagy száma. Ezeket aszerint vizsgálom, hogy a tárgyi valóságot hogyan közelítik meg, illetőleg a fogalmi tartalmat hogyan írják körül. A s t í l u s h a t á s elemzésekor az elferdítésre, a kicsinyítésre, a szólásokra, a közmondásokra, a tapadásos vonzásokra hozok példát. Kitérek az idegenszerűségekre is. A s z í n e k jelentésének bemutatása kultúrtörténeti vonatkozásokat is felölel.

A l e x i k o l ó g i a i sajátságok között legelőször azt állapíthatjuk meg, hogy a kártyaszavak a nemzeti szókészleten belül a p e r e m s z ó k i n c s b e n helyezkednek el. A nyelv egyenlőtlen ütemű fejlődési törvénye szerint a kiegészítő szókincsnek ezt a rétegét is a gyors változás, fejlődés jellemzi. Ezt támasztják alá a tárgyalt jelentésváltozások is. Lexikológiai szempontból ugyanezt a jelenséget a nyelvi jel (terminus) helyváltoztatása szempontjából kell vizsgálni. A dolgozat ilyen tekintetben elemzi a köznyelv és a kártyanyelv egymásra hatását (a centrálisból a periferikusba, a periferikusból a centrálisba); a peremszókincsen belüli szómozgást a kártyaterminológia és egyéb, a kártyajátékkal szorosabb vagy lazább viszonyban álló szak- és csoportnyelvek között, valamint a kártyaterminológián belüli, a speciális kártyaterminológiák kapcsolatát. Mindezek, a szóban forgó szókincsben végbemenő mozgások mutatják az egységesítő és az elkülönítő erők hatását. A l e x i k á l i s g y a k o r i s á g i vizsgálatok elsősorban a lexikális gyakoriság és az ún. helyi érték (kulcsszavak) kapcsolatára hívják fel a figyelmet. De információt adnak a kapcsolódási viszonyokra és a szinonimákra vonatkozóan is.

A s z i n t a g m a t i z á l ó d á s t — mint az egyik s z i n t a k t i k a i szempontot — a hagyományos szerkezeti felosztások, valamint a nyelvi jelenségekre alkalmazható ún. valencia-elmélet felhasználásával vizsgálom, igen

sok bridzsnyelvi példa bemutatásával. Mivelhogy a kártyaszavak egy része a játék menetében a kommunikáció fontos eszköze, ezekkel is foglalkozom. Ezúttal a nyelvi takarékosságot (tudati tartalék) támasztom alá példákkal, s a mondatértékű szavakat vizsgálom szerkesztettségi szempontból, valamint aszerint, hogy milyen beszédfunkció dominál bennük. Szinte egy-egy szó elegendő egy adott kártyajáték lefolytatásához. Még a legbonyolultabb kártyajáték, a bridzsjáték is megelégszik 15 szóval. Persze ez a tizenöt szó száz és száz különböző jelentésben jelenik meg a helyzettől függően. A nem verbális jeleket — amelyek ugyanolyan fontosak lehetnek, mint a nyelvi formát öltöttek — funkcióik szerint tárgyalom. A legfőbb funkciójuk a játékszabály. De fontosak az illemszabályok is. Példaként bemutatom az *osztás* „jelentését" az *alsós*, az *ekarté*, a *ferbli*, a *kaszinójáték*, a *királyos*, a *lórum* és a *tarokk* játékszabályai alapján. Részletesebben ismertetem a bridzsjáték szabályainak ide vágó bonyolult rendszerét. A szabályok közül főleg az *indulás*ra vonatkozó jelzésekre, valamint a *dobások* rendszerére (minőségre és mennyiségre utalók) hozok példákat.

Az alaki érték növekedését is a bridzsszókincsre vonatkozó adatokkal bizonyítom. A továbbiakban a szóalkotás néhány tipikus módját mutatom be: hogyan viselkednek, alkalmazkodnak idegen eredetű szavaink. Az alakváltozatok, illetőleg a helyesírási változatok nemcsak a többirányú eredetre utalnak, hanem arra is, hogy tekintélyes számú kártyaszó csak szakkönyvekben vagy a kártyások élőnyelvében él. S így — mivel ezek nincsenek szótárazva — normatívák nélkül nem állapodhattak meg egységes alakban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Académie = Académie universelle des jeux. Contenant les Règles des Jeux de Cartes permis . . . Lyon, 1805. (3 kötet)

Alvinczy = Alvinczy Sándor, Kártyások és játékbarlangok. Bp., 1899

ÁNyT. = Általános Nyelvészeti Tanulmányok (sorozat). Bp., 1963-tól.

Ballagi = Ballagi Mór, A magyar nyelv teljes szótára I—II. Pest (1868—1873).

Bánhidi = Bánhidi Zoltán, A magyar sportnyelv története és jelene. Bp., 1971.

Bánlaky = Bánlaky—Hesz—Sztrilich, Játékoskönyv. Bp., 1927.

Bárczi = Bárczi Géza, A „pesti nyelv". Bp., 1932.

Bárczi: Bev. = Bárczi Géza, Bevezetés a nyelvtudományba. Bp., 1953.

Berger = Berger György, Fejtörő játékok — Játékos fejtörők. Kolozsvár, 1975.

Brand. = Brandenstein, Hans von, Das Bridge-Buch (Spielverlauf, Winke, Strafen). München—Berlin, 1928.

BrÉ. = Bridzsélet — 1959-től havonta megjelenő folyóirat. Bp.

BrU. = Bridge Ujság — (folyóirat). Bp., 1931—1932.

Brydż = Lengyel nyelvű folyóirat. Havonta jelenik meg Varsóban.

Cal. = Calepinus latin—magyar szótár 1585-ből. Sajtó alá rendezte Melich János, Bp., 1912.

Cav. = Cavendish, Cut, Bridge-Buch (übersetzt, bearbeitet von Norah Balshford und Sigmund Brickdorff). Stuttgart—Berlin—Leipzig, 1911.

Chatto = Chatto, William, Facts and Speculations on the origin and history of Playing Cards. London, 1949.

Culb.: CB. = Culbertson, Ely, Contract Bridge. Blue Book „Kék könyv". Bp., 1935.

Culb.: GB. = Culbertson, Ely, Gold-Buch von Ansage, Taktik und Technik. Kontrakt Bridge komplett. (Übersetzt von Emil Klein.) Wien, 1937.

Culb.: JGBr. = Culbertson, Ely, Jak grać w brydża. Warszawa, 1934.

Culb.: KK. = Culbertson, Ely, A kontrakt bridzs második Kék könyve. Utalással a „Pesti Iskola" eltéréseire magyarra átdolgozta Kenedi Sándor. Bp., 1936.

CzF. = Czuczor Gergely—Fogarasi János, A magyar nyelv szótára. I—VI. Bp., 1862—1874.

Darvas = Darvas Róbert, Bridzsjáték és ellenjáték. Bp., 1934.

Dienes	= Dienes Dóra, A szerkesztettségi hiányosság és szövegösszefüggésbeli kiegészülése. Bp., 1978.
DN.	= Daily News — (Újság bridzsrovatai). Bp.
Dobos	= Dobos Károly, A magyar diáknyelv és szótára. Bp., 1898.
ÉKsz.	= Magyar értelmező kéziszótár. Bp., 1972.
ÉrtSz.	= A magyar nyelv értelmező szótára. I—VIII. Bp., 1959—1962.
ÉT.	= Élet és Tudomány
Farkas	= Farkas Mihály, A bridge elméletben és gyakorlatban. Bp., 1931.
Fazekas: Ta.	= Fazekas Béla—Kovács Endre—Szigetvári Zoltán, Tarokkakadémia. Bp., 1948.
Földi	= Földi József, A magyar sakkszókincs eredete és kialakulása. (Egyetemi doktori értekezés, kézirat.) Bp., 1969.
Gárdonyi	= Gárdonyi Géza, Magyarul így ! Bp., 1938.
Giżycki	= Giżycki, Jerzy, A sportjáték világa. (Ford. Mészáros István.) Bp. Varsó, 1962.
Grätzer	= Grätzer György, Elmesport egy esztendőre. Bp., 1959.
Hadrovics: Funk.	= Hadrovics László, A funkcionális magyar mondattan alapjai. Bp., 1969.
Hajdú	= Hajdú Mihály, A csoportnyelvekről. Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok (1). Bp. 1980.
Hajós	= Hajós Lajos, A kártyajátékokról. Bp., 1904.
Hamvas	= Hamvas Pál, Az „Alsós" szabályai. (Több jeles kodifikátor közreműködésével paragrafusokba szedte Hamvas Pál.) Bp., 1900.
Herrm.	= Herrmann, Paul, Grundgesetz für Auction-Bridge. Berlin, é.n.
Hoffmann	= Hoffmann, Detlef, Die Welt der Spielkarte. Eine Kulturgeschichte. Leipzig, 1972.
IdSz.[2]	= Idegen szavak tára. Pest, 1854.
Iparműv.	= Iparművészet (sorozat). Bp., 1909. évf.
ISzKSz.	= Idegen szavak és kifejezések szótára. (Szerk. Bakos Ferenc.) Bp., 1973.
Jenő—Vető	= Jenő Sándor—Vető Imre, A magyar tolvajnyelv és szótára. Bp., 1900.
Kálnoki	= Kálnoki Izidor, Az ördög bibliája. Egy kártyakirály tanításai. Bp., 1905.
Károly	= Károly Sándor, Általános és magyar jelentéstan. Bp., 1970.
KET	= Közhasznú Esmeretek Tára (12 kötet). 1830.
Kism.	= Kismartony Henrik János, Bridge. Bp., 1932.
Klein	= Klein, Emil, Így kell bridzsezni. A felvevőjáték és az ellenjáték iskolája. Fordította Weisz Miklós. Bp., 1934.
Kolb	= Kolb Jenő, Régi játékkártyák. Magyar és külföldi kártyafestés. XV—XIX. század. Bp., 1939.
Kovács	= Kovács Endre, Ultikódex. Bp., 1981.
Kreszn.	= Kresznerics Ferenc, Magyar szótár gyökérrenddel és deákozattal, I—II. Budán, 1831—1832.
Ladányi	= Ladányi Lóránt, 55 pasziánsz. A legérdekesebb kártyatürelemjátékok gyűjteménye. Bp., é. n.
Leitner	= Leitner Ferenc, Bridge. Szórakozás—Tudomány—Sport. Bp., 1932.
Lotman	= Lotman, J. M., Szöveg, modell, típus. Bp., 1973.
Lukácsy	= Lukácsy András, Elmés játékok — játékos elmék. Bp., 1960.

Miklós = Miklós István, Kártya-kézikönyv. Bp., 1957.

MMNy. = Bencédy—Fábián—Rácz—Velcsovné, Mai magyar nyelv. Bp., 1968.

MMNyR. = A mai magyar nyelv rendszere. Bp., 1961—1962.

MNy. = Magyar Nyelv. Folyóirat. 1905—

Molnár = Molnár Harry és Márki Benedek, Brids-iskola — kezdőknek és haladóknak — modern bridslicit, kijátszási technika, brids-szótár. Bp., 1933.

Nádor = Nádor Jenő, Kártyajátékok könyve az alsóstól a römyig. Bp., 1927.

O. Nagy = O. Nagy Gábor, Magyar szólások és közmondások. Bp., 1966.

Népekj. = Lukácsy András, Népek játékai. Bp., 1964.

NSz. = Az MTA Nyelvtudományi Intézetében készülő akadémiai nagyszótár kéziratos anyagából. Mint közvetítő forrás szerepel, az eredeti forrás jelzése után. Itt is a TESz-ben alkalmazott megoldást követjük.

Nyr. = Magyar Nyelvőr. Folyóirat. 1872—

NySz. = Szarvas Gábor—Simonyi Zsigmond, Magyar nyelvtörténeti szótár a legrégibb nyelvemlékektől a nyelvújításig. I—III. Bp., 1890—1893.

OEBr = The Official Encyclopedia of Bridge. New-York, 1964.

OklSz. = Szamota István—Zolnay Gyula, Magyar oklevélszótár. Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz. Bp., 1902—1906.

Oláh = Oláh Emil, Egy treffes konvenció. Gyula, 1934.

Országh = Országh László, Angol eredetű elemek a magyar szókészletben. (NytudÉrt. 93. sz.) Bp., 1977.

OxfDict. = The Concise Oxford Dictionary of Current English.[2] Oxford, 1929.

Parlaghy = Parlaghy Kálmán, Kártyajátékok könyve. A legelterjedtebb hazai és külföldi kártyajátékok leírása. (Szerk. Parlaghy Kálmán.) Bp., 1889.

Pasyanse = *Pasyanse* szyli zabawy w karty tak dla pojedynczych osób jak i dla towarzystwa. (Naklad is wlasność Juliusza Wildta.) Kraków, 1881.

Phill. = Phillips, Hubert, Brush up your bridge. London, 1939.

PHVM = Pesti Hírlap Vasárnapi Melléklete (megjelent hetenként, állandó bridzsrovata volt). Bp. (Felh. az 1930-as évek évf.)

Pijanowski = Pijanowski, Lech, Przewodnik gier. Warszawa, 1973.

Pintér = Pintér Jenő, Magyar nyelvvédő könyv. Bp., 1938.

PN = Pesti Napló. Politikai napilap 1850—1939.

Potter = Potter, G. J., A kártyajátékok művészete (5 rész). Fordította Ujlaki Tibor. Bp., 1930.

Richter = Richter, W., A görögök és a rómaiak játékai. Ford. Takács Menyhért. Kassa, 1894.

SchlSzj. = Schlägli Szójegyzék. 1405. k. Kiadva: Szamota István. A schlägli magyar szójegyzék. Bp., 1894.

Schreiber = Schreiber Dániel, A játékkaszinók szélhámosai. A baccarat, chemin de fer, trente et quarante, roulette és boul csalásai. Bp., 1934.

Seifert: Br. = Seifert, Bogumil, Brydż nowoczesny. Warszawa, 1959.

Seifert: CzBr. = Seifert, Bogumil, Czwarty do brydża. Warszawa, 1959.

SpSz$_7$ = Sportwörterbuch in sieben Sprachen — Sports Dictionary in Seven Languages (Hétnyelvű sportszótár). Bp., 1962.

SzD. = Baróti Szabó Dávid, Kisded Szótára. Kassa, 1784., ill. 1792.

Szerelemhegyi = Szerelemhegyi Ervin, A bridzsjáték egyesített nemzetközi szabályai és írásmódja, bridzslexikon, a nemzetközi bridzsszövetség által hivatalosan elfogadott szabályok gyűjteménye és magyarázata. Bp., 1932.

SzinSz. = O. Nagy Gábor—Ruzsiczky Éva, Magyar Szinonimaszótár. Bp., 1978.

Szomaházy = Szomaházy István (szerk.), Kártya-Kódex. Bp., 1898.

SzótTan. = Szótártani tanulmányok (szerk. Országh László). Bp., 1966.

Sztyepanov = Sztyepanov, Ju. Sz., Szemiotika. Bp., 1976.

Tafler = Tafler, Georg, Bridge als Spiel und Kunst. Wien—Leipzig, 1930.

Tarok = Tarok — zasady i sposób gry (podrecznik, ułożył J. Szczepanski). Kraków.

Thaly: Adal. = Thaly Kálmán, Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. I—II. Pest, 1872.

TESz. = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I—III. Bp., 1967—1976.

Toldy = Toldy Géza, Szerecsenszótár. Bp., 1910.

Tolnai = Tolnai Lajos, A Bridge szabályai. Betűrendes tárgymutatóval, számítási táblázattal, példákkal. Bp., 1930.

Trumpf = Trumpf, Peter, Spielkarten und Kartenspiel. München, 1958.

Versini = Versini, Georges, Le bridge. Paris, 1963.

Vidossy = Vidossy Gyula, Az ügyes és mulattató *Kártyamester* vagy: világos utmutatás, jobbadán egészen uj, meglepő és bámulásba ejtő *Kártyamesterségi darabokban*. Társaságok' ártatlan mulatságára összeszedte és kiadta Vidossy Gyula. Kassa, 1845.

Voigt = Voigt Vilmos, Bevezetés a szemiotikába. Bp., 1977.

Wassilko = Wassilko-Serecki, Stefan, Auction-Bridge und Kontrakt-Bridge. Wien und Leipzig, 1926.

Whist = A' Vhyst vagy-is Csitt Játék, mellynek Módját, Törvényeit és Rendszabásit rész szerént a' külföldi Irók után, rész szerént a' tulajdon tapasztalásábul irta öszve egy Hazafi. Posonban, Wéber Simon Péter és Fiának betüivel. 1824.

Widder: Bridzstá = Widder Lajos, A bridzsjáték technikája és taktikája. Bp., 1957.

Widder: UB. = Widder Lajos, Az ultitól a bridzsig. Bp., 1957.

Widder: UK. = Widder Lajos, Ulti könyv. Bp., 1963.

Widder: Vb = Widder Lajos, Versenybridzs. Bp., 1957.

Zánkay^1 = Zánkay Péter, Bridge kézikönyv. Bp., 1958.

Zánkay^2 = Zánkay Péter, Bridzs. Bp., 1981.

Zolnay = Zolnay Vilmos, A kártyatörténet és a kártyajátékok. Kártyaszótárral. Bp., 1928.

Zolnay—Gedényi = Zolnay Vilmos és Gedényi Mihály kéziratos gyűjtéséből. Letétben az MTA Nyelvtudományi Intézetében.

Zsoldos = Zsoldos Benő, A játékkártya és története. Bp., 1980.

SZÓMUTATÓ

abcug 65, 92
abcugol 24, 92
abcugoltat 92
abheben 24
abkaufer 38
abslenken 38
abszolút 86, 87
ad 83
adok 35, 86, 87
adu 15, 23, 39, 45, 46, 54, 64, 79, 83, 93
adu alsó 31
adubeszorítás 45
adubeütés 49, 60
adu bubi 84
adu dáma 84
aduelosztás 45
aduerő 45
aduérték 48
adu felső 31
adufigura 76
adufigura-kérdés 45
adu hetes 56
aduhosszúság 48
aduimpassz 48
aduindulás 45
adukártya 78
adukérdőlicit 45
adukérés 47
adukezelés 54
adu kilences 39
adulehívás 45
aduszokás 45
aduszöktetés 45
adutalálkozás 49
aduttál 51, 60, 82
aduttálás 49
aduttíroz 92
aduttoz 92
aduütés 45
aduütési kényszer 84
aduválasztás 49
aduvégjáték 45
aduvilla 45
aduz 51, 77, 82
agyonjátszani 48
ágyú 93
ajándékoz 47, 82
ajánlat 64
Aki szerencsétlen a kártyában, az szerencsés a szerelemben. 65
akció 47
aktív kijátszás 54
alacsony 79
alacsonyan indul 66
alacsony bemondás 76, 84
alacsonyra tart 83
alacsony szín 47
aláhív 46, 77, 82
alapelv 47
alapkártya 78
alaplap 34, 77
alapsorrend 34, 77
álbeszorító 48, 54
áldoz 46, 47, 72, 82
áldozat 77
álló lap 77
álló terc 31
allumeur 38
állva ölelkezik 65
állva szeretkező 65
alsó 11, 13, 39, 77, 88
alsó legény 12
alsós 31—33, 39, 42, 46, 78
alsós amatőr 32
alsós kalábér 31, 32, 39, 40
általános bell 84

általános sima bell 84
alternatív kontra 62
allyas kártya 12
ambo 37
l'amour 25, 56
analitikus felhívás 54
angén 32, 37
anzágol 25, 74
approach-forcing rendszer 46, 51
apre 25, 36
Aranyozzák meg a kezed ! 65
árnyékol 71, 82
árverés 64
Arz 63
ász 15, 46, 54, 55, 59, 64, 67, 73, 76
ászjelzés 60
ászka, pászka 64
ászkérdezés 47
ászos csoport 34
ászos szín 50
ászra kérdez 66
asszony 11, 12
asztal 54, 56, 79, 80, 83
asztal ereje 84
asztali 80
asztali figura 76
asztali híd 84
asztali treff 84
asztali ütőlap 50
asztalon marad 83
asztalra átjut 83
asztalra átmegy 83
asztalra kerül 83
asztalra megy 66
asztalra visszamegy 83
ászvezetéses szín 50
ászvezetésű szín 50
átad (ütést ~) 81
átfordul 83
áthelyezés 77
átjátszik 34, 77
átlagkéz 48
átmegy (~ más színre) 53
átmegy az asztalra 83
átmenekül 81
átmenet 46, 47, 53
átmenetváltásos beszorítás 50
átmenő kártya 84
átnéz 34
átrak 34
átrakás 77
attendes 25
átüt 46, 53, 82
auction 44, 46
auction bridzs 44
auf 93
aufheben 24
aufschreiben 25
avansz 46

Babok nem ütnek. 65
baccarat 35, 41, 43, 63
baccarat-asztal 35
baccarat-játék 35, 41
baccarázik 35, 93
bakk 35, 63, 93
bakkasztal 35
bakkjáték 35, 63, 93
bakkoz 35, 41, 93
bakkszabály 35, 93
balancing double 59
bálanya 64
bal oldali ellenfél 50
bal oldali szomszéd 28
banda 19
bank 15
bankadó 15
banzáj 32
basse-dieci 18, 22, 33
basset-játék 18
bassette 18, 22
bastoni 30
bazíroz 92
bé 38, 93
befagy 74
befagyaszt 46, 58, 74, 81
befog 53, 81
begyűjt 47, 81
bekerítés 54
béla 58, 74, 77
beleesik 72
belekényszerít 82
belemegy 81
Belenéz vkinek a kártyájába. 24, 40
belicitál 53
bell 46, 53, 54
bellhelyzet 56
bellista 50
bemászik 65
bemegy 53, 57, 77, 81

bemegyek 86
bemond 29, 30, 46, 77, 81
bemondás 29, 60, 76, 79, 80
bemondó 29, 49
bemondott trikk 84
bennehagy 74
benne van, benne volt 66
benyúl 57
benyúlási jog 57
besetzt 46, 53
bésique 35
beszorít 71
beszorítás 60
beszorítási játék 50, 84
beszorító lap 84
besszer 18
besszerel 25, 64
bête 25
betesz 53
betli 57, 58, 63, 77, 86
betlijáték 63
betli nélküli preferansz 56
beüt 53, 81
beütés 49
bezi 35
bibic 64
Bidding Box 54
bien jouer 46, 53
bika 65
birka 65
bíró 68
birowisch-vojta 22
bisz gromoboj 70
bivaly 65
bizniszpassz 46, 60, 63
bizonytalan kártya 52
bizotíroz 92
bizotírozás 38
biztatás 30
biztonsági játék 60, 71
blank 46, 77, 92
blankíroz 50, 92
blankírozás 92
blankírozó 92
blank kártya 84
blatt 25, 64
blattista 92
blind 18, 25, 37, 92
blindel 18, 92
blindelés 37, 92
blindelő 37, 92
blindnyitás 37
blokíroz 50, 51, 53
blokk 48, 53
blokkol 48, 51, 55, 72
blöff 37, 46, 70, 89
blöffbemondás 49
blöfföl 50, 81
bohóc 65
boldog házasság 34
bolognai tarokk 29
bolond 30
boni 34
bont 28, 81, 82
bonusz 53
book 46, 53
Boroevic 63
boszton 18, 75
boszton-whist 26
bot 67
brand 36
brennelés 38
brenner 74
bridzs 43, 45, 46, 55, 69, 76, 78—80, 88
bridzsasztal 49
bridzsbarátság 49
bridzscikk 45, 49
bridzsegyesület 45
bridzsel 51, 92
bridzsérintkezés 45
bridzsetika 49
bridzsez 51, 92
bridzsezés 49
bridzsező 49, 93
bridzsfajta 45
bridzsfogalom 45
bridzsgondolat 45
bridzshír 49, 76
bridzsjáték 45
bridzskártya 78
bridzskönyv 47
bridzskultúra 45
bridzslap 45
bridzslogika 49
bridzsműveltség 76
bridzsnyelv 85
bridzsrajongó 48
bridzsrovat 76
bridzsrömi 58
bridzssport 49

bridzstechnika 49
briscon 32
brisque 35
brunyi 13
bubi, bube 15, 28, 46, 53, 54, 76
búcsút vesz 83
bukás 55, 71
bukó gém 84
buktató lap 49, 84
buli 58, 70
buma 93
bumi 93
bummedli 92, 93
bummerli 31, 92
bunkó 86, 87
bust 46, 53
büntetőkontra 49, 55, 62
büntetőpassz 63, 76
büntetőpont 72

canis filius 13, 73
capári 32, 39
capári cvikk 32
capáriz 32, 43
carte blanche 20, 35
Cartier du roi — Quartier du roi 66
casco 19, 75
cavallo 18, 23, 39
centrum 29, 86, 87
changeur 38
charon 63
chemin de fer, chemin, 35, 93
chouette 46, 53
cinkelés 38
cinkwill 19
combien 25
contre couleur 25
cope 30
coup (ku) 35, 46, 53, 60
cue bid 46, 52
cvikk 39, 42
cvikk-szapári 32

család 86
csalogató bemondás 76
csalogató emelés 84
csapatverseny 49
csapdlecsacsi 59
csatlakozó hely 34
csatlakozó lap 34, 77
csendes 18, 30, 43
csendes dupla játék 84
csendes négy király 84
csendes szlem 47, 50
csendzsőr 65
csicsa 64, 74
csipp 37
csitt 37
csittjáték 26, 93
csukottan 90
csuli 64
csuzima 65

da alzó 74
dáma 15, 28, 29, 46, 63, 72, 73
dárda, dardli 31
därdechen 32
déblocage 55
dechapelles 46
defenzív erő 60
Dél 47
dies mal, diebe 64
díjazás 30
Diogenész 63
dirigál 35
disznó 15, 23, 64, 73
dob 77, 81
dobás 71, 76, 79, 89
dobáskényszer 60
doktor 38
domb 77
dominó 73
dominókártya 73
döf 64
dögök 35, 65
dördemén 32
drága 54, 60
drága szín 84
drágít 64
drágítás 46
drágító új szín 84
drilling 37
drótozás 38
dubleton 46
dubleton villa 84
dubliban marad 31
dubló 54, 75
dummy, dömi 46, 54
dummy reverse 46
dupla bezi 35

dupla játék 29, 30
dupla meeting 30
duplán 56
duplikáció 50
dura 93
durák 32, 42
durákos 32
durákozik 32
durchmars 25, 57
durchmars színben 57, 77, 86
durni, durnyi 32
dzsóker 64
dzsókerkártya 78
dzsoli kanaszta 58

egy 34, 86, 87
egybeesik 81
egyedül játszik 30
egyenes 65
egyenesben van 30
egyenetlen elosztás 84
egyenetlen típus 50
egyenlőtlen elosztás 50
egyensúlyozó kontra 55, 62
egyes tarokk 29
eggyel beljebb 86, 87
egyke 53
egyoldalú kényszerdobás 50
egyszem 64
egyszerű bridzs 76
egyszerű emelés 84
egyszerű játszma 57
egyszerű színválasz 47
egyszerű ulti 57
egy treff 63
egytrikkes indítás 50
ekartál 33, 92
ekarté 32, 40, 88
ekartéz 40, 92
ekartíroz 92
elakad 34
elbúcsúzik 47, 82
eldob 46, 53, 61
eldobás előre 58
elébe fekvés 47
elégséges bemondás 76
elégtelen bemondás 50
elégtelen letevés 58
elenged 60
elfmanderli 18, 33, 73
élfigura 76
elfog 53, 71, 72
elfogás 54
elfogott ultimó 57
elfutamít 37, 77
elhárít 53, 72
elhárítás 60, 76
elimináció 50, 54
eliminációs 80
eliminációs eljárás 50
eliminációs lejátszás 84
eliminál 53
eliminálás 54
eliminálló játékos 49
eliminált helyzet 49
elindul 81
ellenez 29
ellenfél 28, 30, 71
ellenféli licit 50
ellenjáték 60
ellenvonali jelzés 50
elmegy 29, 30
elmenekül 29, 30
eloszt 11, 81
elosztás 12, 51, 79
elosztási erő 50
elosztási érték 50, 51
elosztási típus 51
elosztott kártya 12
elosztott villa 84
élő bridzs 76
előnykontra 52
előnyös 19
előnyös színtalálkozás 52
elpasszolás 12
első 80
első bemondás 52
Első nyerés kutyavesztés. 65
első osztó 47
elsőre 11, 12
elszalad 29, 30
elszínel 24
elvisz 53
elv ohne 36
elzár 53, 71, 82
emel 11, 12, 46, 56, 61, 71
emelés 12, 57, 60, 79, 88, 89
emelő emelés 57
emelő kéz 84
én 85—87

en deux 25
en trois-játék 25
erő 28, 30, 71, 72, 79
erőjelző licit 48
erőlista 48
erős 80
erős asztal 47
erős kettes színindulás 45
erős lap 30, 84
erős passz 50, 55, 76
erőt jelző válasz 48
erőt mutat 30
érték 79
értékesítés 60, 72
értékes lap 49, 50
értéklap 49, 54
értékszámítás 51
értéküté 60
érvényes licit 50
és 86, 87
esik 55, 71, 72, 81
és vissza 86, 87
Észak 47
expassz 53
extended menace card 55
ez is 34, 87

face-down indulás 55
faites vos jeux 25
fájer (feuer) 59
falazó 38, 70
Fall 25
fantázia 47
fáraó 18, 22, 36, 40
farbáz 18
la faucheuse 35
faux tirage 94
Fedák Sári 57, 63
fekete hármas 58
fekete kártya 84
Fekete Péter 59, 63
fékező licit 84
fekszik 30, 46, 61, 77, 83, 85
fel 87, 93
feláldoz 82
felderít 72
felépít 34
felfelé menő sorrend 34
felfordult kártya 12
felhívás 54

féljáték 54
feljátszik 9
felmagasít 53, 60
felmagasított lapok 49
felmagasított szín 84
felmagasodik 50, 65
felmutatni ! 36
felnövel 53
feloldás 55, 60
felrak 34
felső 11, 13, 77
felsőfogás 33
felsős 31, 33
felsős kaláber 31, 33, 39
felszabadít 47
felszabadul 50
felterít 46, 53, 62, 77, 81, 82
felterül 50, 53, 81, 82
feltesz 8, 23, 24, 73
feltétel 23
feltételes ütés 84
feltétlen matador 19
féltizenkettősdi 35, 40
felüllicit 60
felülüt 82
felülütés 52
felülütési kényszer 50
felüti a kártyát 23
felütött lap 34, 77
felvétel 12, 53, 79, 80
felvevő 30, 57, 65, 77
felvevő játékos 65
felvevőjáték-teszt 54
felvevő vonal 60
fenyít 64
ferbli 17, 18, 39, 43, 75, 88, 92
ferblijátékos 18, 93
ferblista 18, 92
ferblizés 92
ferblizik 18, 92
ferbliző 18, 92, 93
Ferdinánd bolgár cár 63
fertig 25
fésülés 38
fiatal 64
figura 45, 46, 55, 66, 76, 79
figuraáldozat 72
figuracsoport 45, 48
figuradobás 45, 60
figuraerő 45

figurafedés 45
figurafeláldozás 45, 49, 72
figurális 50, 80
figurális gyengeség 84
figurális lap 84
figurapont 45
figurasorozat 45, 48
figuratámogatás 45, 49
figuravezetés 45, 47
figuravezetéses 50
filkó 15, 19, 39
filkós 33
filkóz 19, 39
filozófus 64
firenzei tarokk 29
fiú 54
flös 25, 37, 58, 77
focizás 38, 94
fog 83
fogás 71
fogásátalakítás 49
fogók 51
fogólap 54
fogyaszt 34, 81
fool 30
fór 93
fordít 11, 12
forhand 19, 25
forpassz 25, 93
forreiter 25, 31
forsz 25, 60, 75
forszindítás 49
forszing (forcing) 46, 51
forszol 65
forszos 50, 53, 80
forszos bemondás 50, 51, 76
forszos indítás 49, 50, 51
forszos lap 50, 51
forszos licit 50, 51
forszos színválasz 50
forszos válasz 50, 51
forszot ad 65
fő kártya 12
Fölfedi kártyáit. 70
főszín 54
főtromf 12
francia kártya 67
froclíroz 92
frocliz 92
fuccs 36, 70, 86, 87
full 93
full hand 93
fut az asztal 65
füles kártya 18

gábli 46, 53, 72
gambling 53
gauf 93
gazda 10, 12, 19
gazdás 19
Gefahrzone 53
gém (game) 45, 46, 53, 71, 75, 79, 80, 83
gémbemondás 45, 75
gémerejű bemondás 75
gémerejű játék 50, 75
gémerő 45, 75
gémerős felvétel 75
gémerős indítás 75
gémerős kéz 75, 84
gémerős lap 75
gémesély 75
gémforsz 45, 60, 75
gémforszindítás 75
gémforsz-színindítás 75
gémforszválasz 75
gémindítás 45
géminvit 45, 49
géminvitindítás 75
géminvitemelés 75
géminvitválasz 75
gémjutalom 45, 75
gémkihagyás 45
gémkísérlet 45
gémkontrakt 45, 75
gémlehetőség 45, 47, 48, 75
gémre emel 75, 83
gémre invitál 49, 83
gémre kényszerít 75
gémre megy 75, 83
gémre tör 83
gémre ugrik 75, 83
gémzóna 75
gereblye 38
gi 74
gie 38
girigáré 18, 37, 77
glück 38
görbe 65
grand casco 19
grand coup 46

grand turne 19
grek 38
guberál 70
gumirobber 49
guszta 65

gyalogszolga 28
gyenge 74
gyenge asztal 47, 84
gyenge kettes színindulás 45
gyerünk 32, 86, 87
gyorsütés 52, 54, 60
győz 61
győzedelemszín 24

halberzwölf 35, 36
halef 38
halott 64
hamis jelzés 84
hamiskártyás 39, 64, 90
hand 25
hányatóné 17, 41
harc 64
hárít 47
hármas 77, 86
hármas indulás nemes színben 45
hármas indulás olcsó színekben 45
hármas tarokk 29
harmatos 47
harmatos emelés 50
harmincegy 19, 39, 63
harminckét levelű biblia 64
háromsávos 48
háromtrikkes licit 48
határbemondás 52
hátulról elfogott 30
hátulról mellbe 65
hátul ülő 28
hatvanhatos 58
haver 70
hazahoz 66
hazalop 66, 82
hazalopás 48
hazai csöndes 18
hazamegy 30
hazavisz 30, 46
helyválasztás 89
helyválasztó 48
helyzeti érték 50
herrdoktor 38
Herz 29, 53
herz-ass 25
Herz macht mir Schmerz. 66
het 93
hézagos szín 50
hiányos kéz 50, 84
híd 46, 47, 53, 83
hidat épít 83
hidat lebont 83
hidat lerombol 83
hidat nyit 83
hídépítés 60, 72
hirskontra 57, 77, 85, 86
hív 11, 12, 23, 46, 56, 77, 82
hívás 12, 49, 72, 76
hívásirányítás 49
hívásirányító jelzés 48
hívásirányító kontra 49, 62, 84
híváskényszer 48
hívó 57, 77
hold 30
holi 93
hombre 17, 19, 39, 46, 92
hombrez 19
honőr 46, 54, 62
honőrerő 48
honőrütés 49, 51
honvédség 64
Hool Hand 46, 93
hosszabbodik 30
hosszú szín 30, 47
hölgy 29
húsz 56, 58
húszas hívásos tarokk 29
húsz és száz 77
huszonegy 35, 63
huszonegyes 29, 35
huszonegyesfogás 29
huszonegyezés 43
húsz pont 58
húsz száz 57
húzás 49
húzó lap 30
húzó pár 84

ibrikel 74
idegen szín 52, 84
igazít 61, 72
igazítás 60
igyenesre 11, 12

ikerlap 34, 77
illemszabály 90
illusztrált tarokk 29
impassz 19, 46, 54, 56, 57, 60, 66, 74, 83
impasszadás 47, 49
impasszérték 48
impasszol 50, 65
impasszra játszik 83
impasszt ad 65
impassz ül 66, 83
imperiál 74
indít 71, 83
indítás 71, 76, 79, 80
indítási határ 50
indító 28, 71
indul 89
indulás 79, 80
induló 28, 49
induló erő 49
információs kontra 50, 52, 62
informatív kontra 50
intra-impassz 54
invit 54
invitál 50, 82, 92
invitel 92
invitelő 28
invitet ad(ó) 30
invitet fogad(ó) 30
irányító hívás 84
iránylap 34
írásos preferánsz 34
ismételhető szín 84
itt is 86, 87
Itt kutyát keféltek. 65

Jakab 38, 63
jasz 32
jassz malke 25
játék 13, 30, 53, 63, 79, 80
játékfeladás 57
játék felépítése 84
játékkártya 8, 73
játék magasra hajtása 84
játékmester 38
játék minőségének megállapítása 64, 84
játék nyerése 12
játékos 30, 55, 60, 91
játéksértés 47, 53, 60
játéktartás 12
játéktempó 48
játékterv 49
játszik 13, 55
játszma 30
játszmasorozat 54
játszó kártya 8, 23
játszópár 49
játszótárs 12
játszóütés 51
jelez 53, 82
jelzés 76
jelzett erő 84
jelződobás 49, 53, 60
Jenő főherceg 63
Je propose 25
jeu (zsö) 25
jobbít 11, 64
jobbítás 12, 25
jobb oldali ellenfél 84
jobb oldali szomszéd 28
jobb oldali védő 50
jópeták 33, 74
jó tromf 12
Jouez ! 25
József főherceg 63
jön (kényszerbe jön) 83
jutalom 57

kaf-labét 18
kaláber 31, 92
kaláberasztal 32
kaláberez(ik) 32, 41, 42
kaláberező 32
kaláberparti 32
kalabriában utazik 74
kalabriás 31, 78
kalabriásoz 32, 92
kalabriásozó 32
kalabriásparti 32
kalabriástárs 32
kalabriász 31, 39, 42, 92
kalabriászbanda 32
kalabriászi bukás 32
kalabriászjáték 32
kalabriáz 31
kalap alá 34
kalkuláció 60
kanaszta 58
kap (kontrát ~) 83
kapcsoló lap 77
kard 28, 67

káró (carreau) 15, 28, 46, 67, 76, 79, 85
káró ász 28, 84
károbontás 49
károfigura 76
Karolina 64
Károly 64
Károly király 63
kárós indítás 84
Kartenblatt 24
Kartenkünstler 24
Kartenspiel 24
kártya 7, 8, 16, 23, 40, 64, 75, 78, 80
kártyaábrázolás 78
kártyaadósság 7
kártyaalkotmány 78
kártyaállás 78
kártyaárkus 78
kártyabarlang 41
kártyabíró 41
kártyabotrány 40
kártyacsináló 23
kártyacsináló céh 78
kártyadominó 33, 73
kártyadüh 41
kártyaél 53
kártya festéke színe 12
kártyafestő műhely 78
kártyagyártás 7
kártyahányó 41
kártyaház 40, 41
kártyaipar 7
kártyaismerés 41
kártyája kivan 40
kártyajáték 7, 12, 23, 40, 78, 91
kártyajátéki 40
kártyajátékos 10, 16
kártyajátszás 9, 40
kártyajátszó 8
kártyák beszéde 84
kártyakereskedelem 7
kártyák értéke 78
kártyakeverés 40
kártyakeverő 16
kártyakompánia 41
kártyakompanista 41
kártyakór 41
kártyalak 41
kártyalap 16, 60, 91
kártyalevél 8, 10, 12, 23, 24
kártyaműves 41
kártyanábob 41
kártya neme 12
kártyapakli 29
kártyapapiros 16
kártyapárbaj 41
kártyapénz 16, 23, 40, 41
kártyára ül 16, 78
kártyás 9, 16, 23, 41
kártyás asztal 16
kártyásjáték 16, 42
kártyász 42
kártyaszív 16, 23
kártyaszoba 42
kártyatársaság 40
kártyát elüt 23
kártyát felvet 78
kártyát kártyáz 12
kártyatökasszony 16
kártyatürelemjáték 33
kártyatükör 12
kártyát vet 24
kártyavár 17, 22, 23, 40
kártyavetés 17, 23
kártyavető asszony 17
kártyázás 8
kártyáz(ik) 16, 23, 81
kártyázó 12, 16, 23
kártyázóasztal 16
kártyázólevél 16
kártyázószoba 42
kártyuzik 64
kaszinó 33
kaszinójáték 33, 88
kaszíroz 92
kassza 15, 86
kaufol 18
kavall 15, 29, 30
kehely 28, 67
Kelet 47, 55
ken 57
kényszerbemondás 49, 51, 72
kényszerdobás 49, 53, 72
kényszerítés 51
kényszerítés elve 55
kényszerítő 53, 80
kényszerítő indulás 60
kényszerítő licit 51
kényszerítő passz 63, 76, 84
kényszervégjáték 53

képes levél 12
képkiállítás 34
kér 83
kérdez 83
kérek 86, 87
keresztbe lop 81
keresztbe teszi a kártyát 90
keresztlopás 51, 60
keresztlopásos lejátszás 50
keresztmáriás 56
kerget 66
kés alatt van 30
késleltetett emelés 49
késleltetett információs kontra 62, 84
kész 58, 86
kétoldali bell 50
kétoldali beszorítás 50, 52
kétoldali mans 84
kétszem 11, 12, 64, 73
kétszeres veszélylap 55
kétszínű kártya 50
kettes játék 30
kettes máriás 56
kettes színindítás 45
kettős 19
kettős alsós 32
kettős máriás 56
kettős szín 54
kettős virágzás 37
kéttrikkes bemondás 50
kever 12, 46, 61, 81
keverés 76, 88, 89
keveri a kártyát 40
kéz 61, 79, 80, 83
kézbe jön 66, 83
kézbe kerül 83
kézben 85
kézben lop 83
kézben üt 83
kézben van 83
kézbe visszajön 83
kézből 66, 86, 87
kézből játszik 83
kézből römi 58
kezdő 30
kéz érdeklődik 66
kéz értékelése 84
kézi 80
kézi fájer 59
kézi káró 50
kézi pikk 84
kézi römi 58
kiad 53, 66, 82
kiadó lap 49
kiad ütést 66
kiáll 81
kibic 70, 74
Kibitzen still sitzen! 66
kicsit tesz rá 66
kiegyensúlyozott típus 84
kienged 47, 51, 66
kihagy 53
kihagyás 72
kihagyott gém 84
kihajt 57
kihajtott ultimó 57
kihív 29
kihívás 29
kihívó 28, 29
kiigazít 53
kijátszik 66
kijátszó 49
kijátszó partner 84
kikerülés 53
kiküszöbölés 54
kilences 35
kilenc szem 11, 12
kilicitál 81
kimegy 53, 61, 66
kimegy a kontrából 66
kimutatott lap 60
kioszt 53
kirak 34
király 11, 13, 15, 19, 28, 46, 63, 67, 72
királyi találkozó 34
királyjátszma 33, 56
királyos 19, 67, 68, 88
királyos csoport 34
királyosdi 19, 67
királyra kérdez 66
királyuhu 29
kirövidít 53
kis 80
kisegítő lap 64
kis fájer 59
kis lap 47
kismadár 29
kis pont 34
kitempózás 54
Kiteregeti a lapjait. 66, 70

kiterít 53
kiterített lap 49, 84
kivágja a rezet 73
kivesz a kontrából 66, 82
kivevő kontra 52
kivirágoztat 37
kizár 81
kizáró 80
kizáró licit 84
klopcse 11
knave 53
kocsisjáték 36, 43
kombináció 67
konstelláció 46
konszoláció 46, 54
kontra 11, 13, 46, 55, 57, 62, 71, 77, 79, 80, 85, 86
kontracsek 64
kontrakt 44, 46, 53, 79, 80
kontrakt bridzs 44, 76
kontrát mond 65
kontrával végződő licitsorozatok 62, 84
kontráz 29, 50, 65, 81
kontrázás 49, 76
kontrázó 28, 76
kontrázott szín 84
konvenció kártya 60
kooperatív kontra 62
kopka 36, 39
kopkázik 36
kopog 77
kopogás 90
koporsó 38
korlátolt ferbli 19
kóser 74
kosta 19
kóstáltat 19
kozák 74
König 15, 24
könnyű kontra 62
köpf 30
kör 54
kőr 15, 28, 29, 46, 53, 67, 76, 79, 85
kőr ász 28
kőrbontás 48
kőrdobás 49
kőrfolytatás 47
kőrlicitálás 48
kőrmagasítás 49
körmérkőzéses rendszer 50
körpassz 63, 76
kőrpassz 48
kőrszöktetés 49
köszönöm 35
Kövess tábornok 63
közbeszólás 47
középfigura 76
középkártya 48
közlekedés 47
közönséges máriás 56
közvetlen emelés 50
kraft 25
krupál 92
krupíroz 92
kuksa 38
kulcsbemondás 72
kulcslap 52
kulcslicitkontra 49, 62
kulőr (couleur) 58
kunszt 31, 75
kunsztstikli 31
kuruc 94
kurz 94
kutya 33, 39
kutyát üt 33
kutyázó 33
küldés 47
külső ász 84
küzdelmi kontra 50, 62
kvadrill 19
kvart 25, 31
kvartett 37, 74
kvartmajor 20, 53
kvint 25, 31, 77
kvintmajor 53

lábán megy haza 84
labét 13, 19, 22, 23, 42
labétjáték 20
landsknecht, lansquenet 20, 22, 92
lap 30, 79
lapértékelés 49
lapjárás 49, 66
laptípus 48
lauf 25, 58, 77
lazsál 30, 47, 70, 92
lazsíroz 92
leaduz 53
leárnyékol 53, 60
leárnyékolt emelés 84

ledob 53
lefele menő sorrend 34
lehív 53
lehúz 53, 66
leint 47, 66
leintett szín 49
lejátszás 43, 60, 76, 85
lejátszik 53
lemegy 81
lengyel 10, 12
lengyel bank 36
leosztás 66
leplezett bemondás 84
lepofoz 64
lepsrompecs 13
lerak 58, 77
lerombol 60
lerövidül 50, 81
leskártol 93
lesz (magas ~) 83
leterít 53, 82
leterül 81, 82
letevő 58
letromfol 70
leüt 72
licit 46, 54, 60, 64, 79, 85
licitációs érték 50
licitációs rendszer 50
licitál 29, 50, 56
licitálás 29, 43, 76
licitálási helyzet 50
licitálási szín 50
licitálható szín 62, 84
licitáló 49
licitbefejezés 47, 49
licitek ökonómiája 60, 84
licitelmélet 49
licites preferansz 34
licitsorozat 48
lila 74
limitál 60
limit bid 46, 52
longőr 46
lopás 76
lopási érték 50
lopási ütés 50
lopott ütés 84
lórum 58, 88
lórumjátékos 93
lórumozó 93
lovas 15, 28, 29
lune 30
lyukas szín 72

Mac Adam 63, 64
Mac Mahon 63, 64
maccs 59
madam 38
magános 53
magas 54, 79
magasabb rangú szín 52
magas figura 76
magasít 50, 54, 65, 82
magasítható szín 49, 84
magasított szín 84
magas lesz 65
magasodik 81, 82
magasra játszik 65
magas szín 47
majdnem vannak 32, 86
major 20, 54
majorizál 54
majzli 18
makaó 36, 39, 41, 42, 63, 75
makaóbank 36
makaójáték 36
makaójátszó 36, 93
makaósdi 36
makaóz(ik) 40, 41, 92
makk 10, 13, 67, 68, 79
makk adu 39
makk alsó 67
makkintosz 64
makk király 67
makklinca 64
makkos tromf 13
makk tromf 14
maklárigyula 64
makrapipa 64
manille 19
mans 46, 54, 56, 79
manserejű bemondás 50, 76
mansista 50
manslehetőség 48
mansmentő bemondás 84
marad 81, 83
maradék 47
máriás, mariage 20, 39, 56, 78, 93
máriásozik 22, 39, 93
máriást játszik 20, 93

markíroz 46, 50, 53, 92
markírozás 53, 89
már meleg 65
második mans 54
másodlagos 53
maszkot ad 74
maximális közbeszólás kontrája 62, 84
meccspont 48, 60
megállok 86, 87
megbukik 53
megdöglött az asztal 84
megfociz 93, 94
meghúz 53
megjavít 64
megkontráz 53
megközelítés elve 55, 84
megközelítő bemondás 76
megnixel 93
megnyer 12
megráz 64
megrázom 66
megszólal 53
megüt 11, 12
mehet 29, 54, 77, 85—87
Mehmed szultán 63
melech 25
mellékszín 49, 52
menac card 55
menekül 82
menel 25
menel-manille 32
menet 70
ment 71, 82
mentés 49, 60
mentéses licit 50
mentési bemondás 76
mentési licitáció 50
mentőlicit 49
mentőszín 30
menyhért 64
mértékletesség 28
mesterséges bemondás 54
milánói tarokk 29
milimári 38
minor 77
minor szín 52, 53
minorszínű szlem 54
mischen 25
misfit 46, 53
modernizált tarokk 29
Mond 29, 30
mondelfogás 29
mordkontra 57
mort 19, 30
mosás 56

nádor 68
nagy sláger 35
nagyvilla 47, 49
nap 28
Napóleon pasziánsza 34, 63
nasi-vasi 18, 36
nasivasi-bank 36
nasivasizás 36
negatív kontra 62
négy ász 77
négyes emelés 84
négyes máriás 56
négyes színindulás 45
négyes tarokk 29
négy király 29, 85
négy pikk 63
négy szan 63
negyven 56, 77
negyven és száz 77
negyvennégyes 32
negyven pont 58
negyven száz 57
német kártya 67
néma 52
nemes 19, 54, 68
nem jött ki 34
nemnemes szín 53
nempasszos licit 50
nixel 18
nix vak 86
neuf 25
null 93
nullissimo 19, 93

nyavolát 64
nyer 11, 12, 13, 55, 66, 71, 81
nyerőlap 52
nyerőütés 49, 51
nyer szerencsére 12
nyílt ferbli 19
Nyílt kártyákkal játszik. 40
nyílt lap 34, 57, 77
nyit 46, 55, 72
nyitás 72

nyitó 49
nyitó licit 55
nyitott átmenet 84
nyitott lap 57, 84
nyolc tarokk 85
nyomor 58
nyomoronc 64
Nyugat 47

óberkozák 74
obscur 19
oddsz 53
okt 25, 31
olasz kártya 23
ólba szőke 65
olcsó szín 53
olcsón 60
olcsón üt 30
oldallap 34, 77
olló 38
óneász (ohne ass) 36, 86
one over one 46
opcionális kontra 54, 62
oplitán 20
óra 34
ostorhegyes 19
oszt 11, 12, 46
osztás 12, 49, 76, 88, 89
osztó 28, 49, 76
osztópénz 34
osztott figura 49, 76, 84
overtrick 46, 53

önmagára indít 66
önrablás 57
önrabló játék 57
ördög bibliája 13, 64
összefüggés 31
összekártyáz 12
ötös kőr 84
ötven pont 58

Paar oder Unpaar 33
paci 64
pagát 15, 21, 28—30, 63
pagátos 29
pagátuhu 29
pagát ultimó 29
pakli 66
paklizás 38
palatinusz 19, 63
pápa 30, 85
papucs 59
paraszt 19, 68
parol 25, 37
paroli 18
páros vagy páratlan 33
parti 16, 57
partit nyer 30
partner 30, 76
Partner kárót nem tart. 65
pás 10, 13
paskievics-tarokk 29, 63
passedix 18, 73
pasziánsz (patience) 33, 42, 78, 80
pasziánsz kijön 33
pasziánszozik 33
pasziánszt lerak 33, 42
passz 11, 13, 19, 29, 46, 55—57, 63, 76, 77, 85, 86
passzcsatlakozás 49
passzív védekezés 60
passzol 12, 50, 65
passzolás 49
passzoló 76
passzoló ellenfél 84
passzos 50
passzos játékos 50
passzos kéz 50
passzos partner 50, 84
passzt mond be 65
pénzérme 28, 67
peták 33
piemonti tarokk 29
pik 20
pikét (piquet) 10, 13, 17, 20, 63, 78
pikétez 92
piketíroz 92
pikétista 92
pikétjáték 63
pikétkártya 20
pikéz 92
pikk (pique) 15, 28, 46, 67, 76, 79, 85
pikk ász 84
pikkbeütés 49
pikkolomini 64
pikk tizes 28
pikoló 58
pince 34

pinka 38
piramis 34
pircsi 64
piros 29, 79
piros betli 86
piros felső 67
piros hármas 58
piros király 67
piszkos kanaszta 58
pivo 53
plafond 44, 46, 53
plafond bridzs 76
pluszütés 53, 54
poén 73
poentíroz 92
póker 37, 43, 63, 78
pókeretika 37
pókerez 37, 92, 93
pókerező 93
pókerfigura 37
pókerjáték 37, 63
pókerjátékos 37, 93
pókerjátszma 37
pókerozik 92
pókerparti 37
pókerpszichológia 37
pókert játszik 93
polgármester 30
pontérték 29
ponto 19
porhordó 64
portugalese 32
portugalon 32
pótol 11, 12
pótolás 12
pozitív bemondás 76
pozitív kontra 62
pozitív válasz 84
preferansz 34, 39, 46, 93
preferanszjáték 34
preferansz kasszára 34
preferanszozik 34
preferanszparti 34
prefi 64, 93
premieres 19
prémium 46, 60
prímás 64
primőr 30, 64
prolis 58
pszichológiai bemondás 50
pszichológiai passz 63, 76
pullol 53, 71
puta 34
puttonyos 19, 68

quadrille 20
queé 20
quicktrick 46, 54
quindecit 10, 13, 22, 36

R (robber) 26, 46
ráad 26, 53
rablás 57
rablási jog 57
rablási szándék 57
rablóbanda 37
rabló-felvevő 57
rabló játékos 57
rablóulti 56, 57
rabol 57, 58, 77
rabolom 86
rádli 25
ragasztás 38
ráhív 64
ráígérés 29
rájátszik 66
rak 26
rálicitál 53
ramsli 37, 41, 92, 94
ramslijáték 37
ramslikompánia 37
ramsliz 37, 41, 92
ramslizás 92
rantré 27, 46, 53
rátesz 53
raubsiber 25
ráütés 90
ráütéses emelés 57
ráütő 28
rebesszer 18
rebetli 57
rebours 27
redurchmars 57
rekontra 46, 57, 85, 86
reményke 54
remise 72
rendestől eltérő licitálás 84
rendszabás 27
renonsz 19, 27, 30, 53, 60
replik 20

repülő bank 36
respect 19
responsive kontra 62
részíráskontrakt 52
reszt 36, 86
revoc 27
riverz 53
robber 26, 27, 46, 53, 54, 55, 77
robber-bridzs 76
robbermentés 49
robberparti 27
Rohr tábornok 63
rojálflös 37, 58, 77
Rómában vagyok 65
romola 37, 94
ront 57
rossz kártya jár 12, 27
rouge et noir 25, 74
round 48, 54
roux de fortune 30
römi 58, 63
römijáték 63
römiz(ik) 58
rövidít 47, 50, 55, 60, 81
rövid szín 30
rubicon-bésique 35
ruffmáriás 56
rund 48

Sándor 38, 63
sánta 19, 64
sárga 12
Satz 25
schneider 58
sebezhető helyzet 52, 84
segít 30, 85
segítek 86, 87
segítő 28, 57
segítő kéz 84
segítő lap 52
selejtezés 37, 94
sib 93
siber 38, 93
siberes alsós 32
sibinszki 64
sikán 46, 53, 54, 62, 75
sima bukás 84
sima játék 57
sima ulti 56, 57
sincere 21, 22
sincerizál 21
sincs (semmi sincs) 83
sipista 74
skart 21, 30, 53, 77
skartba fektet 30
skartba tesz 93
skartíroz 92
skartol 21, 92
skart rendben 85
skíz 15, 28, 30
skízes 29
skíz oszt, nem oszt 65
sláger 25, 72, 73
slepper 38
smén 93
smírel, smírol 57
smucig 25
snapszer 58, 92
snapszli 58, 86, 92
snapszliz(ik) 92
snapszlizás 92
snapszlizó 92
sokker 74
Sollingeni acélművek 64
solo 19, 71
solocouleur 19
solo grande 19
solo tout annonceé 19
solo tout couleur 19
soronkívüli passz 63
sorvezető 77
spade 30
spadille 19
sper van 46
Spitz 25
srófol 29
steigerol 25
stekli 25
stichlos 25, 46, 53
stop 48, 74
stratégia 72
strohmandli 30
strohmann 46
strong passz 55
Stück 24
Svarce Peter 59
svindler 92
svindli 59, 70, 92
svindliz(ik) 70, 92
svindlizés 92

svindlizõ 92
svinya 64

szabad emelés 84
szabadít 50, 52, 65, 82
szabadítható szín 84
szabadkontra 52, 62
szabadlap 34
szabadra játszik 65, 66
szabadságharc 64
szabadul 82
szabálysértés 60
szabólegény 34
szamár 59
szan 85, 93
szanbukás 49
szanzadujáték 34
szanszadu preferansz 34
szanzaduwhist 26
százas 87
százbemondás 57
százfigurás lap 48, 50
százmondás 57
szegény aduban 66, 83
szélsőséges elosztás 50
szélsőséges elosztású kéz 84
szem 11, 73
szeméremszín 64
szept 25, 31
szétrak 34
szext 25, 31
szicíliai tarokk 29
szín 12, 30, 45, 46, 79, 80
színbemondás 49, 52, 60
színek ereje 84
színel 11, 12
színelosztás 45
színemelés 45
színes lapok 30
színes tarokk 29
színével lefele indulás 55
színfelhasználás 45
színflös 58
színfogás 45
szingli 46, 53—55, 71, 77
szingli kártya 84
szingliz 50
színhiány 45, 53
színhosszúság 45, 48, 51
színigazítás 45
színindítás 45
színindító 45
színjáték 18, 45
színkezelés 45
színlicit 45
színmagasítás 45
szín nélküli terített durchmars 57
színre 11, 12
színtalálkozás 45
színtalálkozás feltűnő hiánya 84
színtartás 45
színt vall 70
színt vált 49
színválasz 45
színválasztás 45
színváltás 49
színvétés 45, 53, 60
színvétő vonal 45
színviszonválasz 45
színvisszavétel 45
színzár 53
szív 67
szkór 46
szkórkülönbség 50
szkviz (squeeze) 46, 53
szlem 26, 46, 53, 54, 55, 79
szleminvit 49
szlemjutalom 60
szlemre invitál 49
szóharc 54
szóló 29, 71
szóló játék 30
szóló játékos 46
szorítás 72
szoros kontra 62
szöktet 47
szöktetés 49, 53
szőrös majom 77
szputnyik kontra 55, 62
sztrétflös 25, 37
szubkontra 57
Szurmay tábornok 63
szür 53
szürku (sur coup) 26
szürtrikk 54
szvit 35

tagadó válasz 49
tájékoztató kontra 62
taktika 72

találkozik 47, 55, 81
talon 56, 57, 77
talonmáriás 56, 57
támadás 60, 72
támadó vonal 60, 84
támogat 72
tarhál 70
tarháló 92
tarhás 38, 92
tarházó 92
tarokk 17, 21, 39, 46, 69, 78, 80, 88
tarokk a markodba 64
tarokkíroz 92
tarokkjáték 85
tarokkista 92
tarokkjátékos 93
tarokkozik 21, 92
tarokkozó 92, 93
tarokkszám 29
tarokkütés 30
tarokkveszedelem 29
tarot 28
társára indít 66
társasági bridzs 50, 76
tart 83
tartli 31, 39, 92
tartlista 31
tartlitárs 31
tartliz 31, 40, 92
tartlizás 31, 41, 42, 92
tartlizó 92
tartom 85—87
tausz 25
technikai fogás 50
teljesít 56, 71, 81
teljesítés 54
Tell Vilmos 63
tempó 45, 46, 48
tempó betartása 84
tempóelőny 45, 60, 72
tempóérzék 45
tempóhúzás 45, 60
tempónyerés 45, 60, 72
tempópassz 63, 76
tempótartás 45
tempóvesztés 72
tendencia 46
terc 25, 31, 77
tercentek egyet 64
tercmajor 20
terít 46, 61, 90
teremvezető 54
terítés 57
terített durchmars 57
természetes bemondás 54
tessék 38, 54
tesz (kártyára ~) 83
tét 15
tim (team) 46
timjáték 60
tiszta 30
tiszta kanaszta 58
tizenegyes 34
tizennégyes 34
tizennégy lapos römi 58
tizenötös 34, 63
tízes 59
tízlapos römi 58
Togó 63
tolólétra 94
toppszkór 54
tous les trois, tulétroá 29, 30, 39, 93, 94
többletütés 72
tök 10, 13, 67, 68, 78
tök ász 86
tök filkó 23, 40, 70
tökfilkózik 22
tök király 67
tök kolop 23
töksi 64
töktromf 14
töredék 47
török 64
trafalgár 65
transzfer 54
trappola 21, 28
treff 15, 28, 46, 67, 77, 85
treff tízes 28
trente et quarante 21
trente et quarante bank 21
trente et une 19
tresillo 19, 21
trikk 46
triumfszín 24
trizák, tersák 10, 13, 19, 21, 22, 92
tromf 9, 11, 13, 15, 23, 39, 64, 70
tromffal ütés 23
tromfkártya 23
tromfol 92
tromfoz 11, 12, 23, 92

tromfra fordít 12
tropa 36, 70
tropára megy 70
trump coup 46
tudományos bridzs 50, 76
tuli 64, 93
túllicitál 72, 82
túra 64
túz 64
tűz 34, 59
tűzjáték 59
two over one 46

ugrás 49
uhu 30
újranyitás 52, 60
újranyitó kontra 62
új tinó 65
ulti 56, 69, 78, 80, 93
ultijáték 76
ultijátékos 93
ultika 64
ultimó 15, 39, 56, 57, 77, 87, 93
ultimóka 65
ultimót visz 30
ultimózik 93
ultiz(ik) 93
ultizó 93
und 18, 93
undertrick 46
Unter 72, 93
úrrá lesz 65
utolsó kunszt 31
utolsóra 11, 12

überel, überol 58, 92
übertrick 53
ül (jól v. rosszul ~) 47, 83
üres hely 34
üres szín 52
üt 8, 23, 29, 46, 71, 72, 82
ütés 29, 49, 60, 76, 79, 80, 83
ütésáldozat 49
ütésbe hoz 66, 83
ütésbe jön 83
ütésbe jut 83
ütésbe kerül 83
ütésben marad 66, 83
ütésfeláldozás 49
ütés nélküli lap 52
ütéspont 56
ütéssé emelkedik 83
ütéssé magasodik 83
ütést átvesz 83
ütést elvisz 52, 66, 83
ütést feláldoz 49
ütést hazavisz 83
ütést hoz 83
ütést kap ajándékba 83
ütést kiad 66
ütést kienged 51
ütést nyer 83
ütéstöbblet 49
ütést visszaadó lap 84
üti a makkot 65
üt, mint a bolondóra 65
ütő 29
ütőerő 49
ütőkártya 70
ütőlap 52, 77
üzletpassz 60, 76

vabank (va banque) 70
vadászik 30
válasz 56, 80
válaszoló 49
valet 53
válik (úrrá válik) 83
vállalkozás 64
válogatósdi 37, 94
vált (színt vált) 47, 83
vamzerek 38
van (benne van) 66, 83
vándorol 35
vándortét 35
vannak 32
vannak-spiel 31
várakozó passz 49, 63, 76
vasút 35
védekezés 60, 72, 89
védekező bemondás 76
védekező kéz 60, 84
védekező vonal 60
védelmezett figura 76, 84
védelmi licit 50
védelmi licitálás 55
védett 53
védő 28, 49, 65
védő játékos 65
végállás 52, 72

végén a gyermek 65
végkontrakt 49
végső kontrakt 49
végütés 29
véle 64
Vencel 32, 63
veres 10, 12, 68
veres kolop 14
veres levél 9
veres tromf 14
veres tromfosdi 14
veretés 19
versengés 64
versenybridzs 76
versenyszakasz 60
veszélyes zóna 50, 52, 84
veszélylap 55
veszít 55
veszt 11—13, 23
vesztőlap 52
vesztőütés 49
vet (kártyát vet) 24
vicepagát 30
Vigyázz, mert meggyullad! 65
villa 53, 72
villába hív 66
villába fogás 54
villámpárosverseny 54
villámrobber 49
villanyitás 49
villás lap 50
villát nyit 49
Vilmos császár 63
virágzás 37
virítós 19
visszafociz 94
visszahív 66
visszajátszik 66
visszajön 82
visszamegy 66, 82, 83
visszanyer 12
visszavesz 66
vizi 18
vojta 21, 23, 39
vojtajáték 22
vojtakártya 22
vojtát játszik 22, 23
vojtát kártyáz 22
vojtáz 22, 23
vojtázás 22
vojtista 22, 23, 92
volát 21, 29, 30
vole 33
volt (benne volt) 83
volutáció grande 65
vörös alsó 39

Was liegt, das pickt. 66
whist 26, 39, 42, 43, 46, 78, 80, 93
whistasztal 39
whistezik 42
whistnyelv 27
whistparti 27
whistterem 42

zárol 50, 58
zárolás 49, 60
zárólicit 49
zárolt lap 49, 60, 84
zárt 72
zárt lap 30, 66
zólaemil 29, 65
zöld 10, 63, 67, 79
zöld alsó 67, 68
zöld felső 67
zöld király 67
zöld tromf 14
zu drei 25
zukassza 37
zu sechs 25
zu zwei 25
zu zwölf 25

zsír 59
zsíros 59
zsírozás 59
zsírt bele 59, 86, 87
zsuga 64
zsugál 92
zsugázik 92

OSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

TARTALOM

Bevezetés 3

A kártyaszókészlet kialakulása és bővülése 7

1. A kártyajáték eredete 7
2. A kártyázás első nyelvi nyomai hazánkban (a XVII. századig). 8
3. A magyar kártyanyelv kezdete (XVII. század) 9
   A) A kártyaterminológia főbb fogalmi csoportjai (Koháry művei alapján) .. 10
   B) Milyen forrásokból táplálkozik a kártyaszókincs? 11
   C) Egyéb kuruc kori emlékek szóanyagáról 13
   D) Kártyaszavak az egyházi irodalomban 13
4. A kártyaterminológia gazdagodása (XVIII. század) 15
   A) Az általános kártyaszavak körének bővülése 15
   B) A kártyaterminológia gazdagodása újabb kártyajátékok neveivel és ezek speciális szavaival 17
   C) A kártyázás megítélése 22
   D) Adalékok a XVIII. századi szótári és szépirodalmi anyagból 23
5. Terminológiák a XIX. században 24
   A) Az idegen nyelvi hatás erősödése 24
   B) Az első magyar nyelvű kártyakönyv megjelenése (1824) — a *whist* kártyajáték szókészlete 26
   C) A tarokk és a tartli 28
   D) A korszak szórakoztató jellegű kártyajátékainak nevei, fontosabb műszavai 31
   E) A hazárd kártyajátékok szókincséről 35
   F) A hamiskártyások szavai 37
   G) Kártyaszavak az irodalomban, a publicisztikában 38
   H) A társadalmi háttérről 42
6. Kártyanyelvünk jelene (XX. század) 43
   A) A bridzsszókészlet 43
   B) Az *ulti* szókészlete a játék fejlődésének menetében 56
   C) Egyéb kártyajáték-elnevezések és ezek néhány jellemző szakszava 58

A kártyaszókészlet jellemzése 60

1. Szemantikai vonatkozások 60
2. Lexikológiai sajátságok 68
   A) A kártyaszókészlet helye és viszonya egyéb nyelvi rétegekhez 68

B) A kártyaszókészlet rétegződése 76
C) Lexikális gyakoriság 78
3. Szintaktikai vonások 80
A) Szintagmatizálódás 80
B) A szavak mondatba illeszkedése (kommunikáció) 84
C) A nem verbális jelek 88
4. Alaki vonatkozások 90
A) A szófaji megoszlásról röviden 90
B) A kártyaszókészlet alaki jellege 91
C) A szóalkotás néhány jellemző vonása 91

Összegezés 95

Felhasznált irodalom 99

Szómutató 103

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat főigazgatója
A nyomdai munkálatokat az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat végezte
Felelős vezető: Hazai György
Budapest, 1990
Nyomdai táskaszám: 18770
Felelős szerkesztő: Giliczéné Szamák Ágnes
Műszaki szerkesztő: Horváth Anikó
Kiadványszám: 2779
Megjelent: 11,44 (A/5) ív terjedelemben
HU ISSN 0078-2866

55. **Farkas Vilmos:** Fonémastatisztikai problémák a nyelvjárástípus-történetben. 1966.
56. **Hegedűs József:** A magyar nyelv összehasonlításának kezdetei az egykorú európai nyelvtudomány tükrében. 1966.
57. **Magay Tamás:** Angol—magyar és magyar— angol szótárak hazánkban 1945 előtt. 1967.
58. A magyar nyelv története és rendszere. (A debreceni nemzetközi nyelvészkongresszus előadásai.) Szerkesztette **Imre Samu és Szathmári István.** 1967.
59. **Szabó T. Attila:** A kolozsvári becenevek a XVI—XIX. században. 1968.
60. **H. Molnár Ilona:** Módosító szók és módosító mondatrészletek a mai magyar nyelvben. 1968.
61. **Fabricius-Kovács Ferenc:** A *konkrét → absztrakt* jelentésfejlődés problematikája. 1968.
62. **E. Abaffy Erzsébet:** XVI. századi nyugat-dunántúli missilisek helyesírásáról. 1969.
63. **Keszler Borbála:** A szókezdő mássalhangzó-torlódások feloldása korai jövevényszavainkban. 1969.
64. **N. Dely Zsuzsa:** A fiatal Jókai nyelve és stílusa. 1969.
65. A nyelvtudomány a haladásért. (Tanulmánykötet a Tanácsköztársaság 50. évfordulója alkalmából.) Szerkesztette **Király Péter.** 1969.
66. **Márton Gyula:** A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai. 1969.
67. Dolgozatok a hangtan köréből. Szerkesztette **Pais Dezső és Benkő Loránd.** 1969.
68. **Fehértói Katalin:** A XVI. századi magyar megkülönböztető nevek. 1969.
69. **Kiss Jenő:** A rábaközi Mihályi igeképzői. 1970.
70. Névtudományi előadások. II. névtudományi konferencia. Szerkesztette **Kázmér Miklós és Végh József.** 1970.
71. **Kiss Lajos:** Hatvanhét szómagyarázat. 1970.
72. **Imre Samu:** A felsőőri nyelvjárás. 1971.
73. **Meggyes Klára:** Egy kétéves gyermek nyelvi rendszere. 1971.
74. **Farkas Vilmos:** Helyesírásunk hangjelölésrendszerének története. 1971.
75. Nyelvészet és gyakorlat. (Tanulmánygyűjtemény.) Szerkesztette **Benkő Loránd és Szépe György.** 1971.
76. **Dezső László:** A jelzős „főnévi csoport" kérdései a magyarban. 1971.
77. **K. Szoboszlay Ágnes:** A szemléletesség eszközei Németh László nyelvében. 1972.
78. **Hutás Magdolna:** Az ikes igeragozás állapota Révai Miklós korában. 1972.
79. **Penavin Olga:** A szerémségi magyar szigetek nyelve. 1972.
80. **Gregor Ferenc:** Magyar népi gombanevek. 1973.
81. **Szende Tamás:** Spontán beszédanyag gyakorisági mutatói. 1973.
82. **Szilágyi Ferenc:** Csokonai tájszógyűjtése. 1974.
83. Jelentéstan és stilisztika. (A magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusának előadásai.) Szerkesztette **Imre Samu, Szathmári István és Szűts László.** 1974.
84. **Velcsov Mártonné:** Antropometrikus mértéknevek a magyar nyelvben. 1974.
85. **Havas Ferenc:** A magyar, a finn és az észt nyelv tipológiai összehasonlítása. 1974.
86. **Kemény Gábor:** Krúdy képalkotása. 1974.
87. **Hajdú Mihály:** Budapest utcaneveinek névtani vizsgálata. 1975.
88. **Hadrovics László:** Szavak és szólások. 1975.
89. Az etimológia elmélete és módszere. Szerkesztette **Benkő Loránd és K. Sal Éva.** 1976.
90. **Mészáros István:** Iskolai jegyzetkönyv a XVI—XVII. század fordulójáról. 1976.
91. **Jakab István:** A magyar igekötők vizsgálata. 1976.
92. **Kiss Lajos:** Szláv tükrszók és tükörjelentések a magyarban. 1976.
93. **Országh László:** Angol eredetű elemek a magyar szókészletben. 1977.
94. **Molnár Ilona:** A tartalmatlan *hogy* kötőszós összetett mondatok típusai szemantikai szempontból. 1977.
95. **O. Nagy Gábor:** A magyar frazeológiai kutatások története. 1977.
96. **Korompay Klára:** Középkori neveink és a Roland-ének. 1978.
97. **Gaál Edit:** A birtoklás kifejezése a mai magyar nyelvben. 1978.
98. **Dienes Dóra:** A szerkesztettségi hiányosság és szövegösszefüggésbeli kiegészítése. 1978.
99. **Bańczerowski Janusz:** A nyelvi kommunikáció és az információ néhány kérdése. 1979.
100. Tanulmányok a regionális köznyelviség köréből. Szerkesztette **Imre Samu.** 1979.
101. **Huszár Ágnes:** A predikatív viszony szintaktikai kategóriái. 1979.
102. **Kassai Ilona:** Időtartam és kvantitás a magyar nyelvben. 1979.
103. **Kiss Jenő:** Mihályi tájszótár (Rábaköz). 1979.
104. A magyar nyelv grammatikája. (A magyar nyelvészek III. nemzetközi kongresszusának előadásai.) Szerkesztette **Imre Samu, Szathmári István, Szűts László.** 1980.

5253-2

Ára: 69,— Ft

105. **Mokány Sándor:** Magyar szófejtések. 1980.
106. **B. Gergely Piroska:** A kalotaszegi magyar családnevek rendszertani és funkcionális vizsgálata. 1981.
107. **Lengyel Zsolt:** Tanulmányok a nyelvelsajátítás köréből. 1981.
108. **Guszkova Antonyina:** A társadalmi kapcsolatteremtés eszközei a magyar nyelvben. 1981.
109. **Kontra Miklós:** A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó" orvosi nyelvünkre. 1981.
110. **Sinor Dénes:** Tanulmányok. 1982.
111. **Farkas Vilmos:** A magyar hangtörténet és helyesírástörténet rendszerbeli összefüggése. 1982.
112. **Jakab István:** A magyar igekötő szófajtani útja. 1982.
113. **Benkő Loránd:** Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében. 1982.
114. **Balázs Judit:** A ragadványnevek szerepe Rábaszentandrás névrendszerében. 1982.
115. **Horváth Katalin:** Transzformációs csoportok a magyarban. 1983.
116. **É. Kiss Katalin:** A magyar mondatszerkezet generatív leírása. 1983.
117. **Bánréti Zoltán:** A megengedő kötőszók szintaxisáról és szemantikájáról. 1983.
118. **Gáspári László:** A századvégi novella lírizálódásáról. 1983.
119. **Gósy Mária:** Hangtani és szótani vizsgálatok hároméves gyermekek nyelvében. 1984.
120. **Kiss Jenő:** A pingvintől a kolibriig. Egzotikus madarak magyar nevei. 1985.
121. **Olaszy Gábor:** A magyar beszéd leggyakoribb hangsorépítő elemeinek szerkezete és szintézise. A számítógépes beszédelőállítás néhány kérdése. 1985.
122. **Heltainé Nagy Erzsébet:** Nyelvi építkezés Sinka István balladáiban. 1986.
123. **Klaudy Kinga:** Fordítás és aktuális tagolás. 1987.
124. **Vértes O. András:** Bevezetés a magyar hangstilisztikába. 1987.
125. **T. Somogyi Magda:** A passzív igetövek leíró vizsgálata a magyarban. 1987.
126. **Juhász Dezső:** A magyar tájnévadás. 1988.
127. **Kiss Jenő:** Állandó szókapcsolatok a rábaközi Mihályiban. 1989.
128. **Dezső László:** A XVI—XVIII. századi kárpátukrán nyelvemlékek magyar jövevényszavai. 1989.
129. **Benkő László:** Zolnai Béla élete és munkássága (1890—1969). 1990.
130. **Bárczi Géza:** A magyar igeragozás története. Bp. 1990.

SBN 963 05 5630 8

NYELVTUDOMÁNYI ÉRTEKEZÉSEK 131. SZÁM